

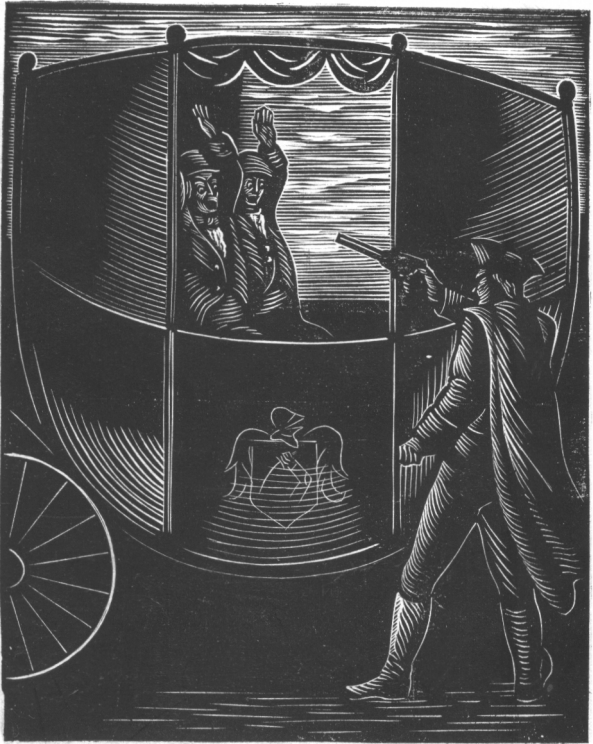

Ф. ШІЛЛЕР

Розбійники

Фрідріх Шіллер

Р О З Б І Й Н И К И

П' С С А

Переклав з німецької М. Йогансен

*Що не лікують ліки, залізо
лікує, що не лікує залізо,
лікує вогонь.*

Гіппократ

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

К и ї в • 1936

**Оправа, супер, кінцівки
та заставки роботи
худ. М. Фрадкіна**

ФРІДРІХ ШІЛЛЕР ТА ЙОГО ДРАМА „РОЗБІЙНИКИ“

„Шіллер написав „Розбійників“, славлячи великодушну молоду людину, яка оголосила одверту війну всьому суспільству“.

(*Етельс*, Маркс и Енгельс, соч., т. V, ст. 7).

I

Коли глядачі якобінського Парижа побачили драму Фрідріха Шіллера „Розбійники“, поставлену у французькій переробці Ля - Мартельєра під назвою „Робер, отаман розбійників“, успіх її був такий, що сам Дантон підписав посвідчення на звання громадянина вільної Франції для якогось „мсьє Жіля, німецького публіциста“.

Надання такого звання іноземцеві було одною з найпочесніших нагород у революційній Франції. Звичайно, таку увагу міг викликати до себе твір, в якому паризькі патріоти 1792 р. знайшли щось близьке своїм настроям.

Так зустріли цю драму у революційній Франції. Зустріч п'єси в Німеччині говорила теж досить чітко про гостре політичне значення твору.

У Данцігу „Розбійників“ заборонили, як „антиморальний твір, що ображає почуття скромності“. У Відні цензура не дозволила ставити вже підготовлений спектакль за „зухвалі думки“; вистави у Мангеймі (1782 р.), Берліні (1783 р.) та у Ваймарі викликали хвилю гостро взаємнопротилежних висловів: коли аристократична частина публіки обурювалась і мовою, і героями драми, то студентство у Ваймарі привітало її хоровим співом бунтарської пісні розбійників з 5 сц. IV дії. А коли ми глянемо на обкладинку другого (першого повного) видання „Розбійників“, випущеного коштом автора 1782 р., то на ній знайдемо лева, який грізно б'є лапою по землі, а під ним символічним звіром — недвозначний підпис: „Проти тиранів“.

Отже, молодий військовий лікар Фрідріх Шіллер — „медикус без португеї при гренадерському Ожеє полку“ — починав свій творчий шлях, як письменник з виразною соціальною тенденцією.

II

„Проти тиранів“ — це був девіз, з яким вступав у літературу молодий (нар. 1759 р.) письменник.

Девіз цей виник не випадково. Система, яка плодила і живила та обороняла тиранів — німецький абсолютизм, — переслідувала й калічила Шіллера з його дитинства і до його передчасної смерті (1805 р.): це її рабська обмеженість, її тиск спрямували талант Шіллера в те річище, в яке він повернув через кілька років після написання „Розбійників“.

„Старе феодальне дворянство було здебільшого знищене в селянських війнах; залишились або імперські дрібні князьки, які поступово добули собі деяку незалежність і наслідували абсолютну монархію в малесенькому провінціальному масштабі, або дрібні поміщики, які, спустивши свої останні крихти при маленьких дворах, жили потім з прибутків від дрібних посад в маленьких арміях та урядових канцеляріях, або, нарешті, закутні дворянчики, які вели таке життя, що його посоромився б найскромніший англійський сквайр або французький провінціальний дворянин“. (Маркс и Енгельс, соч., т. IV, ст. 174).

Так характеризують Німеччину того часу Маркс і Енгельс у „Німецькій ідеології“.

Уся доля Шіллера вкладається в ці рядки. Він був саме сином людини, що жила „на прибутки від дрібних посад у маленьких арміях“— сином військового лікаря, лейтенанта, агронома, герцогського садівника Шіллера; він і народився в державі „дрібного імперського князька“, що наслідував абсолютну монархію „в крихітному провінціальному масштабі“— у герцогстві Віртемберг, в якому, сварячись з бюргерством і нечувано визискуючи кріпаків, самодурив герцог Карл - Євгеній. Цей дрібненький „тиран“, який на французькі кошти тримав семитисячну армію і кількох коханок, був тюремником Шіллера аж до 1782 року, коли вже двадцяти-трьохрічний поет мусив був втекти з батьківщини, на яку не наважувався повернутись аж до смерті Карла - Євгенія.

А письменника Шубарта цей самий Карл-Євгеній кілька років моров у в'язниці за статті проти його герцогської світлості.

Коли Шіллеру було дванадцять років, його, силоміць, всупереч волі батьків, що хотіли зробити з нього пастора, забрали у військову школу Карла-Євгенія, де провадилось систематичне розмежування між „бюргерами“ й „дворянами“, дуже образливе для перших, і де за незастебнутий гудзик учня своєручно „вчив“ обер-ректор — той же Карл-Євгеній.

Не зважаючи на мертву казармено-тюремну дисципліну, труси і шпигунство, що панували в школі, учні все таки жваво цікавились літературою, яка була фактично заборонена в школі,— і саме на шкільні роки припадають перші літературні спроби Шіллера, до яких відносяться і перші редакції „Розбійників“.

Цікаво, що в останній редакції драми є багато матеріалу, зв'язаного саме з перебуванням Шіллера в герцогській школі. У характеристиках деякого з розбійників є риси, що нагадують кількох товаришів Шіллера, у характері і в думках Карла Моора є елементи автобіографічні. Старий Моор, що конає у башті, нагадує вищезгаданого письменника Шубарта, з яким Шіллер мав побачення саме під час його ув'язнення. Історія Косинського натякає на деякі скандальні факти з хроніки Віртемберзького герцогського двору: Нарешті, і книжки про Картуша та Робін Гуда, що згадуються в п'єсі, були розповсюджені серед учнів школи.

1780 р. Шіллер кінчає цю „школу“ (тоді вже „академію“) з дипломом військового лікаря; але це лише змінило один вид дисциплінарного гноблення на інший:

Шіллер залишався цілком під владою герцога, який любив говорити, що він „учням заступає батька“.

1782 р. герцог посадив Шіллера на 14 днів на гауптвахту за самовільну „відлучку“ — подорож до Мангейма, що лежав за межами Віртемберзького герцогства, і де саме готувалась вистава „Розбійників“.

Того ж року у Шіллера з герцогом вибух конфлікт: герцог спершу заявив, що він буде цензором усіх творів Шіллера, а далі, у відповідь на протест Шіллера — заборонив йому взагалі писати й друкувати щось інше, крім досліджень з медицини. Цей останній нахабний вчинок деспота - самодура поклав край терпінню Шіллера: він таємно залишив резиденцію Карла-Євгенія, щоб оселитись у Мангеймі, де перед ним, поперше, відкривалися певні літературні перспективи, а подруге, і найголовніше, де не було герцога Карла - Євгенія, бо Мангейм належав іншому „тиранові“ — герцогу Баденському.

III

Називаючи Німеччину кінця XVIII ст. „купою гною“, масою, яка гниє і розкладається“, Енгельс говорить (Маркс и Энгельс, соч., т. V, ст. 7), що

„єдину надію на кращі часи вбачали в літературі. Ця ганебна політична і соціальна епоха була в той же час великою епохою німецької літератури“... „Кожен видатний твір цієї епохи пройнятий духом протесту, обурення проти всього тодішнього німецького суспільства. Гете написав

„Гед фон-Берліхінген“, драматичне вихваляння пам'яті революціонера, Шіллер написав „Розбійників“, прославляючи великодушного молодого чоловіка, що оголосив відкриту війну всьому суспільству“.

Так говорить Енгельс про тодішню німецьку літературу і зокрема про твір, з яким вступав у літературу Шіллер.

Що ж це була за література?

Найпомітнішим її явищем був рух, яскраво названий по-німецькому „штурм унд дранг“—„буря й натиск“. Це був рух дрібнобуржуазної літературної молоді, спрямований проти огидної сучасності. Письменники Клінгер¹, Ленд, Фохт — представники різних верств дрібної буржуазії — у своїх творах намагались заперечити абсолютистську дійсність, кошмарну задуху й пригнічення, які панували по кутках Німеччини, пошматованої феодальними кордонами.

Страждаючи в умовах абсолютистської Німеччини, в якій роздріблена буржуазія не могла вчинити міцного опору „імперським князькам“, „штюрмери“ мріяли коли не про політичний, то про побутовий бунт, в якому сильна особа, індивідуалістичний характер, руйнувала б невинне рабське оточення (тематику і дієвих осіб ці письменники брали здебільшого з побуту німецького бюргерства). Ідеї цих дрібнобуржуазних бунтарів вплинули і на Гете: у „Стражданнях молодого Вертера“

¹ Назва його драми—„Буря й натиск“— дала назву всьому напрямкові.

і у „Геці фон-Берліхінгені“ він виступає, як представник течії „бурі й натиску“.

Творчість Шіллера протягом певного часу розгортається також під погордливим прапором „бурі й натиску“, під антиабсолютистським гаслом — „проти тиранів“. Після „Розбійників“ він створює драму „Змова Фієско в Генуї“, в якій вихвалює невідкупний республіканізм, і вивершує найпомітніший свій твір — „Коварство і любов“, в якому знаходимо розгорнуту критику прогнилого світу Карлів-Євгеніїв; цей твір Шіллера Енгельс назвав „першою німецькою політично-тенденційною драмою“.

Але політичні умови Німеччини на кінець XVIII ст. були надто несприятливі для демократичної дрібнобуржуазної думки — для „штюрмерів“ і молодого Шіллера.

„Землеробство провадилося способом, який не був ні парцеляцією, ні великим виробництвом, і, не зважаючи на збережену кріпосну залежність та панщину, ніколи не міг привести селян до визволення, — як тому, що самий цей спосіб господарства не допускав утворення активно-революційного класу, так і через відсутність відповідної такому селянству революційної буржуазії“. (Маркс і Енгельс, соч., т. IV, ст. 174).

Так писали Маркс і Енгельс про Німеччину XVIII ст. у „Німецькій ідеології“.

Щоб підкреслити трагічність політичного стану трудящих і дрібнобуржуазної передової інтелігенції у тодішній Німеччині, наведемо іще одне висловлення Енгельса :

„Все прогнило, хиталось, готове було розвалитися, і не можна було надіятися навіть на благотворну перемену, бо в народі не було такої сили, яка могла б змести гниючі трупи віджилих установ“. (Маркс и Энгельс, соч., т. V, ст. 7).

Для кращих представників німецької дрібнобуржуазії не знайшлося революційної маси, в якій вони черпали б переконаність і силу на подальшу політичну боротьбу.

За влучним висловом Ф. П. Шіллера, „бунт бурі й натиску“ залишався виступом передового загону невеликої групи бюргерської інтелігенції, авангарду без армії, засудженого на загибель¹.

Під тиском таких соціальних умов „штюрмер“ Гельте вкоротив собі життя, „штюрмер“ Ленц збожеволів, „штюрмер“ Клінгер став наймитом російського царизму,

Під натиском таких соціальних умов Гете, що хапався за пістолет, бажаючи повторити вчинок свого Вертера, згодом став таємним радником Ваймарського двора фон-Гете, а Шіллер тоскно констатував „нереальність“ своїх творчих поривань: „ми мусимо зазнати помилок, часто навіть безум'я, перш ніж добираємось до прекрасної мети: мирної істини“, писав він у „Філософських листах“. Висновком з цього і був певний компроміс з ганебною дійсністю, на який пішов Шіллер.

У драмі „Дон Карлос“ (1787) Шіллер вихваляє вже маркіза Позу з його теорією „гуманної“, „освіченої“

¹ Ф. П. Шіллер. „Творческий путь Фридриха Шиллера“. ОГИЗ : ГИХЛ, 1933, ст. 13.

монархії — ось у чому бачить Шіллер бажану форму державності.

Недарма саме за „Дон Карлоса“ одержав Шіллер „грошову субсидію“ від принца Шлезвіг-Гольштейнського і персня в подарунок від Єкатери́ни II.

Уже в цій п'єсі знайдемо риси, характерні й надалі для творчого методу Шіллера: головні дієві особи — не реальні постаті, не „типові характери в типових умовах“, а „індивіди“, перетворені на прості „рупори духа часу“, як писали про це Маркс і Енгельс.

Це ідеї, а не живі люди. Саме проти цього Маркс і Енгельс застерігали Лассаля, радячи йому вчитись мистецтву історичної драми не у Шіллера, а у Шекспіра. Тікаючи від дійсності, Шіллер заглиблюється в історію, в минуле, намагаючись відтворити Францію XV ст. („Дівчина з Орлеана“), Швейцарію XIV ст. („Вільгельм Телль“), Німеччину XVII ст. (Трилогія про Валленштейна). Але, розповідаючи про трагічні історичні моменти минулого, він створює все ті ж „рупори духа“ — символи своїх ідей — серед різних історичних атрибутів, інколи переданих надзвичайно вільно й умовно.

Тікаючи від сучасності, Шіллер створює для себе міфічну історію, в якій перемагали, всупереч історичній правді, його помірковані нереальні ідеали; історія людства з її конкретними фактами класової боротьби стала для нього чимсь „потойбічним“ у тому розумінні, в якому вживають це поняття Маркс і Енгельс, кажучи про настрої німецької буржуазії у кінці XVIII ст., відбиті у вченні відомого філософа-ідеаліста Канта:

„Кант заспокоївся на самій лише „добрій волі“, навіть якщо вона лишиться безрезультатною, і переніс здійснення дієї доброї волі, гармонію між нею і потребами та потягами індивідів у потойбічний світ“. (Маркс и Енгельс, соч., т. IV, ст. 174).

Такою ж утечею від сучасності у „потойбічність“ були й вірші Шіллера про античність; та сама античність, яка давала героїчну тематику художникам французької революції, у Шіллера перетворилася на ствердження вічної й непорушної „краси“, як незмінного критерія у пізнаванні світа письменником. З такими настроями зустрів Шіллер — уже не „штюрмер“, а Шіллер - кантіанець, Шіллер - екстраординарний професор з історії при Ієнському університеті, — велику французьку революцію. Він з обуренням відмовився від звання громадянина французької республіки, він у міщанській ідилії „Дзвін“ плямує французький революційний народ контрреволюційними наклепами на терор.

Широко відомо, що з 1794 р., ставши фактично придворним поетом ваймарського герцога, Шіллер починає кількарічне співробітництво з великим письменником висхідної буржуазії В. Гете; буржуазне літературознавство завжди намагалось розглядати їх стосунки як своєрідне „братство“ у спільній праці.

Насправді, Шіллер і Гете не могли бути і не були такими „братами“ - співробітниками. Занадто різні були їх погляди на мистецтво, на його коріння і на його значення.

Про це Гете сам розповів у розмовах з своїм секретарем Еккерманом: „я в поезії узнавав саме об'єктивну обробку сюжету і працював лише так. А Шіллер працював цілком суб'єктивно, гадаючи, щб так і треба“...

Це стверджує сам Шіллер: „Навіть природа — лише одна з ідей духа, яка-ніколи не підкоряється почуттям... Художник нічого не може позичати з дійсності у такому вигляді, як він його знаходить, твір його мусить бути ідеальним“.

Цю тезу повторює Шіллер і в статті „Про поезію Бюргера“: „У поетичній творчості необхідно ідеалізувати сюжет ... Без нього поезія втрачає своє ім'я“.

Як бачимо, перед нами — програма послідовного суб'єктивно - ідеалістичного творчого методу, до якого з критичною посмішкою, інколи навіть з ворожістю ставився Гете: адже його творча індивідуальність зростала у прагненні об'єктивно показати світ, розповісти про життя, повне боротьби й праці — а для Шіллера навіть природа була „ідея духа“.

І все таки даремно фашистські писакки хапаються за кафтан Шіллера, намагаючись показати його мало чи не предвісником гітлерівського кривавого блюзнірства у літературі. (Типовий з цього боку найпотворніший брехливий витвір якогось Фабріціуса — „Шіллер, як соратник Гітлера. Націонал-соціалізм у драмах Шіллера“ — 1932). Навіть не кажучи про перші три твори Шіллера, в яких цілком ясно чуємо бойовий запал дрібнобуржуазної інтелігенції („Розбійники“, „Змова Фієско“, „Коварство й любов“), демократичні ідеї — хоч у притамованому, викривленому вигляді, проймають його творчість і надалі. Вибираючи з історії сюжети

для своїх п'єс, він все таки розповідає про французьку селянську дівчину Жанну Д'Арк („Дівчина з Орлеана“), і її простоту та мужність протиставить феодальному двору Карла VII з його гнилотою та моральним розкладом.

Фальсифікуючи історію, вихвалюючи фактично реакційне співробітництво швейцарського селянства з ридарством, Шіллер все таки маює велетенську постать селянина Телля, як борця проти феодального свавілля австрійського намісника („Вільгельм Телль“).

Численні балади Шіллера всі самим характером своїм зв'язані з народною творчістю. Хоч інколи Шіллер знайомився не безпосередньо з народною баладою, а з її переробкою, все таки живий зв'язок творчості Шіллера з творчістю німецького народу почувається наявно.

Талановитий син німецької дрібної буржуазії пішов тим шляхом, на який потягли його політичні умови Німеччини XVIII ст.— шляхом ганебного компромісу з пануючим класом, шляхом примирення з Францями Моорами й президентами Вальтерами.

Але все таки в ньому почувається, прохощуючись навіть в останніх його творах, та сила демократичної буржуазної думки, яка протестом бринить у драмі „Розбійники“.

IV

Вище ми сказали, що драма „Розбійники“ складалась за ті роки життя Шіллера, коли він відчував вплив „штюрмерів“.

Настрій протесту проти абсолютизму, що становив суть цього впливу, ми знаходимо не тільки в німецькій літературі.

Ми зустрінемось з ним і в англійській літературі другої половини XVIII ст., де він відчувається у романах Річардсона, у „сантиментальній подорожі“ Стерна, в „Ночах“ Юнга; ми відчуваємо цей протест у французькій літературі, де його обґрунтовує Жан-Жак Руссо, як в „Новій Елоїзі“, так і в своїх педагогічних та публіцистичних творах, з яких „Суспільний договір“ був використаний в „Декларації прав людини й громадянина“.

„Буря й натиск“ у європейському масштабі, розгортаючися ще до початку літературної діяльності Шіллера, були відбитком настроїв тієї частини дрібнобуржуазної демократичної інтелігенції, представники якої засуджували в абсолютистському суспільстві не лише дворянські його елементи, а й буржуазну експлуатацію, що народжувалась.

Спираючися на Руссо — частково на його власні твори, частково на руссоїстські ідеї у творах „штюрмерів“, Шіллер критикує в „Розбійниках“ абсолютистське суспільство — як представників феодалізму (Франц), так і носіїв буржуазного хижацького духа — духа буржуазного авантюризма (Шпігельберг).

„Тиран“, проти яких скеровано драму, це — Франц фон Моор і Шпігельберг; і Шіллер старанно проводить паралель між ними.

„Тиран“ Франц фон Моор прагне стати повним господарем своїх маєтків, для чого він і усунув Карла; він хоче „лякати дурнів і душити підборами чернь“;

своїх підданців він триматиме в „злиденній блідості“ в „рабському страху“ (дія II, сцена 2).

А Шпігельберг прагне стати главарем групи студентів, щоб їх молоде горіння використати для своєї брудної мети. Він себе вважає за генія, а інших всіх людей за „рабів і низький скот“.

І Франц, і Шпігельберг переконані у всесильній ролі грошей; щоб мати їх, вони йдуть на злочин; обидва вони насильники: Франц намагається звалтувати Амалію. Шпігельберг нахваляється своїм бешкетуванням у жіночому монастирі.

Злочини Франца і його огидне ставлення до людей та життя Шіллер пояснює філософією Франца (отже і Франц — типовий шіллерівський „рупор духа“), а філософія ця механістично-матеріалістська; недарма повторює Франц думки французького механіста-матеріаліста Ляметрі: „філософи й медики показують нам, як настрої душі збігаються з рухом механізму: Болі від подагри супроводяться порушенням механічних вібрацій“ (дія II, сцена 1).

Більш того: Франц — атеїст: „я часто приказував за бокалом бургундського: нема бога“, — каже він.

За думкою Шіллера (і тут наявно чувається вплив бюргерського консерватизму на Шіллера) ці погляди Франца й обумовлюють його злочини. Життя для нього — шлях до тиранії, на якому все дозволено, бо карати нема кому.

Атеїзмові Франца цілком відповідає атеїзм Шпігельберга, що руйнує монастирі й вигукує богозневажливі тиради.

Франц уявляє себе саме як тирана-поміщика, зем-

левласника; у Шпігельберга інші мрії: „поки залізо гаряче — геть турок з Азії, рубай кедри на Лівані, будуй кораблі, закладай верфі, закручуй всім народом“. Його діяльність — діяльність підкреслено капіталістична в умовах економічно - відсталої Німеччини XVIII ст.

Отже, Франц і Шпігельберг — тирані, символи феодалного і буржуазного хижацтва; їм обом протиставлений Карл Моор.

Карл Моор, навіть ідучи на смерть, „дбає про бідняка“, якому буде „користь“ з суми, призначеної за голову Карла. У дитинстві він особливо добре ставиться до слуг, як про це згадує старий Даніель. У молоді роки він — улюбленець не тільки студентів, а й „м'ясників, рознощиків, корчмарів, цирюльників і всіх цехів“.

Коли Карл стає розбійником, він витрачає здобуті гроші на допомогу бідноті.

Шпігельберг — це „Цезар“, як бачимо з пісні Карла Моора (сц. 5, дія IV) — тобто людина, що мріє про диктаторську владу над людьми — про нову форму тиранії; Карл Моор — „Брут“, на що натякає і пісня, і передмова Шіллера до першого видання „Розбійників“, тобто республіканець, ворог диктаторської влади, — вбивця Цезаря.

І Шпігельберг, і Франц діють виключно з матеріальних побуджень; К. Моор — лише з ідеальних.

Його філософія — щирість. Шіллер підкреслює цю щирість, як природну властивість характеру Карла, характеру, незміненого вихованням: Карл Моор — „натуральна“, „природна“ людина, уявлена саме за Руссо.

Він щиро діє так, як йому підказує його „природне“ ставлення до світу — а це „природне“ ставлення в умо-

вах абсолютизму могло його зробити лише бунтарем, бо абсолютистське суспільство — неприродне суспільство. Отже, Франц Моор і Шпігельберг — тирані, кожний для своєї користі і на свій, так би мовити, смак: вони хижакі й насильники — а Карл Моор — бунтар.

Подивимось у чому ж конкретно виявляється його бунтарство і як він до цього приходять. Прибічник „ідеалізування“ дійсності, Шіллер іще в передмові пояснює, що Карла „самий гріх приваблює тільки тому, що гріх може бути величним, вимагає сили, породжує небезпеку“.

Карлові важко жити в сучасній йому Німеччині: він мріє про долю Олександра Македонського, про героїв Плутарха. Але сучасна йому Німеччина не може породити героїв: вони „живуть тепер у гімназіях, і їхнє безсмертя школярі марають у зошитах“, а Карлам залишаються лише буршикозні вихватки (дія I, сд. 2).

Коли Карл Моор, зовсім готовий покаятись у цих вихватках, чекає на листа від батька — інтрига Франца губить його надії на якесь виправлення, на повернення до родини. „Тиран“ Франц робить його відщепенцем, „тиран“ Шпігельберг одразу використовує безпорадний стан і настрої Карла Моора, щоб затягти його в „розбійники“. Це він, Шпігельберг, підбурює своєю вогненною промовою (дія I, сд. 2) дезорієнтовану бюргерську молодь на такий крок: адже Роллер хотів „надряпати журналу або альманаха, чи писати рецензії“, Грімм збирався зайнятись теологією, Радман медициною. Але Карл Моор і Шпігельберг по-різному дивляться на діяльність, яка лежить перед ними. Шпігельберг керується осо-

бистими побудниками. А Карл Моор не дарма мріяв про створення з Німеччини такої республіки, перед якою Рим і Спарта здалися б жіночими монастирями; не дарма знущався з „законів“ абсолютистського суспільства: він ставить перед собою і своїми товаришами завдання ідейної політичної боротьби: „він грабує не для добичі“ — кажуть про нього його товариші; він „грабує“, щоб роздавати гроші жертвам абсолютистського ладу; він похваляється патерові тим, що вбив рейхсграфа, міністра, підкупуного урядовця, попа - інквізитора; у цьому переліку маємо виключно слуг абсолютистської держави.

Чи задовольняє Карла Моора така діяльність? Ні, він почуває себе все таки „злочинцем“; як руссоїстська „природна людина“, він не може сприйняти боротьбу як систему; коли таки їй „неприродний“ акт, як вбивство, стає системою боротьби, Карл Моор почуває себе нещасною людиною.

З цього виростають і його розходження з товаришами: його високі ідеальні принципи неприступні для маси розбійників — вони сприймають свою діяльність по - шпигельбергівськи, тобто, як засіб здобування грошей за допомогою озброєного насилля. Як не прагне Карл боротись з цим шпигельбергівським впливом, все таки його товариші перетворюються на професіоналів - убивць, яких Шіллер змальовує найогиднішими фарбами. До речі, — змальовуючи „розбійників“ у такий спосіб, Шіллер свідомо перекичував певні історичні факти, які вплинули на створення п'єси, — він змінив висвітлення соціального характеру „розбійників“, як певного реального історичного явища.

Найсміливіші представники знедоленої й пограбованої верстви німецької людності іще за часів Шіллера інколи з'єднувались для партизанської боротьби з урядом. 1781 р. у Баварії — недалеко від Віртемберга — урядове військо ліквідувало загін повстанців на 1000 ч. — такі розміри свідчать за те, що це був справжній рух з певним соціальним забарвленням, а не авантюра одиниць — розбійників професіоналів. 1771 р. у тій же Баварії було страчено сміливого ватажка загону „розбійників“ Маттіаса Клостермайера; це був справжній захисник знедоленого баварського селянства і месник за нього; постать його знайшла відображення в низці легенд, що змальовували Клостермайера героєм, надзвичайно привабливою людиною. В оповіданнях про Клостермайера є ряд деталей, які свідчать, що Шіллер у п'єсі широко користався з цих оповідань.

Але для Шіллера розбійники, хоч і породжені абсолютистським суспільством як вияв протесту проти нього, все таки — „грішники“; тому і передмова до п'єси кінчається недвозначною тирадою: „порок наказаний, як він на те заслугував; той, хто заблудився, знов став на путь закону. Доброчинність перемагає“.

І перемога „доброчинності“ полягає в тому, що Карл Моор остаточно зневірюється в своїй діяльності: зброєю не можна перебудувати суспільство, „злочином не перемогти злочина“ — такий висновок Шіллера.

„Невірне розуміння діяльності, повнота сили, яка б'є через край аж до порушення законів, мусіли ділком природно розбитись об суспільні умови“, — натякає поет іще в передмові.

У дій гіркій тираді — весь Шіллер з його обмежені-

стю, з його пригніченою ідеологією представника „авангарду без армії“.

Де ж був справжній шлях до волі, до зміни суспільних відносин?

На це Шіллер зміг дати тільки єдину відповідь — і відповідь ця була цілком обумовлена політичними умовами розвитку німецької буржуазної ідеології.

Ця відповідь особливо ясна з останніх слів Карла Моора:

„О, який я був дурень, що думав зробити світ кращим через злочинства і охороняти закони беззаконністю! Я називав це помстою і правом...“ Так ламентує Моор над трупами свого батька і нареченої; далі, звертаючись до бога, він каже: „Тобі належить помста. Тобі непотрібні руки людей“. Вводячи в свою п'єсу цю „потоїбічність“, Шіллер навмисно рятує Франца від руки його ворога — Карла Моора: не він, мовляв, що мав зухвалість вважати себе за месника, наказує Франца за його злочини. Атеїст Франц вкорочує собі життя сам, спершу, за поетом, переконавшись у помилковості свого атеїстично-матеріалістичного світогляду. Глядач XVIII ст. мусів зрозуміти це як „кару божу“, уготовану для носіїв „неприродної“ тиранічної влади.

V

Радянський читач не може не звернути уваги на те, що в драмі постійно вириваються проблеми релігійного характеру, численні посилки на біблію, образи ІУ і навіть цитати з неї. Це явище не випадкове: воно зв'язане з усім задумом твору. Христіанська релігія репрезентована у ньому патером і пастором Мозером: като-

лидизмом, що виступає на боці абсолютистської влади, і протестантизмом, який автор протиставляє католицизмові. І саме перед попом-протестантом Мозером капітулює атеїст Франц. Саме цей піп виголошує антиабсолютистські думки: „невже ви думаєте, що бог дозволить, щоб єдина людина, як скажена, хазяйнувала в його світі?“

Така позитивна трактовка Мозера (особливо у порівнянні з трактовкою патера) пояснюється тим, що в часи Шіллера іще живе було традиційне для німецького бюргерства „демократичне“ сприймання протестантизму, як релігії поневолених, як учення, під прапором якого у XVI ст. селянські маси й міська демократія рушили проти феодалізму.

Для Шіллера це демократичне сприймання протестантизму з'єднується з демократичною релігійною тенденцією руссоїзму: їх він протиставляє механістичному матеріалізмові, раціоналізмові, атеїзмові аристократії.

Саме так у XVII ст. англійські пуритани протиставляли своє релігійне протестантське філістерство розбещеному загниваючому побутові аристократії двора Стюартів.

Отже, коли Шіллер примушує Карла Моора капітулювати перед релігією в її протестантській редакції — то для Шіллера вона в даному разі не є символом абсолютистського уряду, символом тиранії: навпаки, руссоїст і німецький бюргер Шіллер поєднував з нею певні демократичні гуманістські переконання, як це поєднання ще жило у відсталому консервативному уявленні німецького дрібного буржуа.

Таким чином драма Шіллера, будучи об'єктивно пересторогою для тих, хто мріяв би зброєю виправити соціальний лад, була і пересторогою цьому ладові — бо вона досить наявно доводила, що лад сам створює „розбійників“.

Адже недаром бунтар Карл Моор і тиран Франц Моор — брати; руссоїст Шіллер підкреслює „неприродність“ ворожнечі між „братами“, з яких один символізує поміщицтво, юнкерство, аристократію, а другий — бюргерство. Але він підкреслює і те, що в цій ворожнечі повинний Франц фон Моор — це ж його вчинок підштовхує Карла на здійснення його республіканських мрій через „розбійницьку“ діяльність. А через ці помірковані висновки молодого бюргера, понівеченого ханжівським вихованням вдома і казарменим рабством, проривалось безпосереднє захоплення боротьбою проти старого життя і його прислужників, захоплення ідеєю помсти, яке так помітно в одній з найкращих сцен п'єси — у сцені в богемських лісах, перед боєм.

От у цьому поєднанні мрії демократа - бунтаря з нерішучістю й філістерством придушеного обивателя особливо виявляється соціальна трагедія Ф. Шіллера.

VI

Не зважаючи на сумний кінець, до якого приводить поет носія протесту, Карла Моора, п'єса Шіллера справляла на сучасників вражіння саме бунтарського заклику, а не застороги для занадто гарячих бюргерських голів.

І це вражіння обумовлювалось не тільки образом

Карла Моора, що викликав симпатію глядача, а й самою побудовою п'єси, що відповідала загальній ідеї протесту проти абсолютизму.

Є багато розвідок про літературні впливи, яких зазнав Шіллер, працюючи над цією п'єсою, про джерела, ним використані. П'єса нагадує і „Близнят“ — трагедію „штюрмера“ Клінгера, і „Юлію Тарентську“ „штюрмера“ Ляйзевица, де трактується боротьба ідей в образах братів - ворогів.

Сам Шіллер говорив, що, працюючи над „Розбійниками“, він використовував і біографії великих людей античності, писані Плутархом, і „Дон Кіхота“ Сервантеса, звідки взято постать „чесного розбійника“ Гінарта.

Безумовно вплинуло на сюжет трагедії й оповідання Шубарта „До історії людського серця“ — про двох братів, яке нагадує колізію Франца і Карла, як колізію протилежностей.

Але все це — деталі. Творчий же геній Шіллера ці деталі вклав у створене ним художнє ціле, і цьому цілому поет надав своїх, йому властивих рис.

Як Карл Моор заперечував абсолютистське суспільство з його людиною — Францом, так увесь твір заперечував мистецтво, характерне для аристократичних кіл цього суспільства — класицизм у тому його вигляді, який відбивався в поезиді Буало і в практиці французьких трагіків XVII ст.

Один з перших теоретиків і практиків буржуазного мистецтва в Німеччині — Лессінг у своїх критичних творах часто засуджував творчий метод французького класицизму, але почасти зберігав ті його елементи, які були безпосередньо запозичені з поезики античної

драматургії — зокрема закон трьох єдностей — часу, місця й дії; Шіллер пішов у практиці далі Лессінга. Схематизмові й абстрагованості, якими відтворювало дійсність мистецтво класицизму, Шіллер протиставив свободу нових творчих шукань. В „Розбійниках“ немає єдності місця: дія переноситься з замку до шинку, звідти в ліс, далі на Дунай — і т. д.; немає єдності часу: кілька місяців, коли не роки минають між першою і останньою дією. Нема і такої єдності дії, якої вимагала теорія класицизму: єдності в зовнішніх моментах сюжету, хоча б у стосунках Франца, Карла й Амалії. Проте, дія струнко підкорена основній лінії сюжету — розвитку характеру Карла Моора. Тут Шіллер далеко випередив своїх учителів „штюрмерів“, які завантажували свої твори великою кількістю зайвих епізодів, що відтягали увагу глядачів.

Класична трагедія обов'язково писалась олександрійським римованим віршем; Шіллер і тут порушує класичну традицію, вживає саме прозу, в чому він може спертись на драматургічну практику Лессінга. У характерах братів, щоправда, іще можна знайти вплив класичної поетики, за якої дієві особи мусили бути певними абсолютами у виявленні якоїсь риси людської природи. І у Шіллера Франц є абсолют підлості, а Карл — абсолют благородства. Проте і тут класичну умовність порушувало бюргерське прагнення реальності: Франц виказує ознаки каяття в останній сцені, у Карла сентиментальність живе поруч з жорстокістю.

Але намагаючись цим зробити два основних характери п'єси більш імовірними, Шіллер усе таки був далекий від реальності: і Франц, і Карл — саме ідеалі-

стична „обробка“ реального матеріалу, і під умовними атрибутами цих символів, цих „рупорів духа“, зникають риси живих віртемберзьких юнкерів і студентів — тим більш, що Карл Моор був комбінацією з руссоїстських ідей юнака Шіллера й народних оповідань про сміливого ворога поміщиків — Маттіаса Клостермайера.

Втім, саме в істеричному бурхливому характері Карла Моора чуємо особливо ясно подих часу „бурі й натиску“, настроїв бунтарської молоді німецького бюргерства, яка мріяла про подвиги нових „Брутів“.

Крім характерів братів і Шпігельберга (який, власне, повторює характер Франца), ми не знайдемо в п'єсі більш-менш розроблених постатей. Це зазначив і сам Шіллер, який брав участь у складанні одної з перших рецензій на свій же твір; він сам визнає, що характери Амалії й старого Моора вийшли надзвичайно бліді. Характери Германа і Даніеля найщільніше зв'язують драму Шіллера з п'єсами „штюрмерів“: в них ми знайдемо і прототип Германа, який, обурюючись Францем, все таки підкоряється йому, і прототип старого Даніеля — постаті слуги, який своєю моральністю протиставлений розбещеному панові.

Розбійники індивідуалізовані в незначній мірі і по цілком ясному принципу: деякі з них (Роллер, Швайцер, Косинський) повторюють позитивні риси характеру Карла Моора, інші (Шуфтерле) — риси характеру Шпігельберга; отже, підкреслюючи характери головних діючих осіб, вони виконують у драмі роль своєрідного хору, фону для розвитку характерів Шпігельберга й Карла Моора.

Проте, тут же мусимо зазначити, що самий задум

показати на сцені „розбійників“, „злочинців“ — для умов німецької „громадської думки“ XVIII ст. був надзвичайно сміливий і надзвичайно, як виявилось, актуальний: десятки безталанних і небезталанних письменників повторили задум Шіллера чи в оригінальних творах про „розбійників“, чи в переробках твору Шіллера. Жива, барвиста мова драми вражала глядачів сміливими виразами, різкими, іноді навіть до динічного, словами — адже на сцені діяли „розбійники“; бурхливі промови дієвих осіб, нестримана жестикуляція, гуркіт пострілів, прокльони, вигуки, сльози, співи, — цей вихор емоцій, що вибухав на сцені, замість декламаційного пафосу класичних трагедій і побутово розмовних інтонацій Лессінга, захоплював публіку, підбурював її проти затхлої атмосфери феодального закутку Німеччини.

Але саме цей, увесь час піднесений, тон, в якому розмовляють дієві особи п'єси, робив її почуття неревальним; це визнає і сам Шіллер, критикуючи незграбну образність у тирадах своїх героїв, їх занадто насичену емоціями мову.

Мова драми й система образів її заслуговують на спеціальну увагу: персонажі Шіллера вживають напрочуд цікавої мови: тут і велика кількість виразів з учнівського жаргону «академії» Карла - Євгенія, тут і набундючена мелодекламація в стилі солодкого філістера, релігійного поета Клопштока; знайдемо тут і елементи живого розмовного словника німецької демократичної інтелігенції, і спробу імітувати кілька німецьких говірок і поруч з дією строкатою мішаниною, яка вже сама була виявом великої літературної сміливості,

розгортається своєрідна боротьба двох стихій виразів і образів: вирази й образність, запозичені з античної літератури та історіографії, і вирази й образність, запозичені з біблії.

Цезар, Брут, Марій, Спарта, Рим — ці героїчні уявлення античності сприймаються Карлом Моором — і, очевидно, автором — саме в бюргерсько-демократичному захопленні цим невірно-зрозумілим республіканізмом античної формації; вони тут так же репрезентують мрію про ідеальну республіку, як репрезентували ту ж мрію в «Суспільному договорі» Руссо, як репрезентували її пізніше в роки Конвенту; а суворий біблійський «глагол», потворні і незграбні уявлення з біблійської символіки — це голос протестантського філістера, тягар обмеженості й стриманості, який гнітив думку німецького бюргерства у XVIII столітті.

У дійї своєрідній боротьбі двох художніх світоглядів символізується вся соціальна трагедія молодого Шіллера.

* * *

Дивлячись на виставу «Розбійників» або читаючи цей твір, ми мусимо завжди пам'ятати: в ньому молодий двадцятидвохрічний письменник зумів змалювати по-статі, які увійшли в число тих героїв світової літератури, що переживають сторіччя, як символ певного соціального явища.

Гостро, сміливо й по-новому змогла розкрити у дійї драмі молода людина, що жила у бурхливі роки кінця XVIII ст., протест свого покоління, його мрії про життя, сповнене соціальною діяльністю.

І хоч згодом творчий шлях Фрідріха Шіллера скінчився при дворі одного з „тиранів“— герцога Ваймарського— але почався він демократичним протестом: цей протест було вкладено в постать Карла Моора, яка поєднала в собі молоді студентські мрії про героїчне й справедливе життя з народною мрією про помсту гнобителям.

Р. Самарін.

РОЗБІЙНИКИ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Максими́ліан, граф фон - Моор на своїх маєтках

Карл } його сини
Франц }

Ама́лія фон - Едельрайх

Шпігельберг

Швайцер

Грімм

Радман

Шуфтерле

Роллер

Косинський

Шварц

Герман — незаконний син дворянина

Даніель — слуга графа фон - Моора

Пастор Мозер

Патер

} люди без занять, пізніше бандити

Другорядні дійові особи

Місце дії — Німеччина. Протяг часу — приблизно
два роки.

ПЕРШИЙ АКТ

ПЕРША СЦЕНА

Франконія. Зала в замку Моорів.

Франц. Старий Моор.

Франц.

Як ваше здоров'я, батьку? Ви такий блідий.

Ст. Моор.

Я здоровий, сину мій, що ти мав мені сказати?

Франц.

Прийшла пошта — лист від нашого кореспондента з Лейпцига.

С т. М о о р (оживився).

Звістка про сина мого, Карла?

Ф р а н ц.

Гм! Гм! Так. Але я боюся ... я не знаю ... чи мені ... стан вашого здоров'я ... ви справді зовсім добре себе почуваете, батьку?

С т. М о о р.

Як риба у воді. Про мого сина він пише? Що тебе турбує? Ти двічі в мене питався.

Ф р а н ц.

Коли ви хворі ... коли ви тільки не зовсім здорові, то дозвольте мені ... я розкажу вам у слухну хвилину. (Ніби сам до себе). Ця звістка не для хворого організма.

С т. М о о р.

Боже! боже! Що я маю почути?

Ф р а н ц.

Дозвольте мені попереду одійти трохи осторонь і пролити сльозу над моїм грішним братом... я мусів би навік мовчати... бо він ваш син; я мусів би приховати його ганьбу навік, бо він мій брат. Але коритися вам... моя перша свята повинність... отже простіть мені!

С т. М о о р.

О, Карл! Карл! якби ти знав, як твої вчинки катують батьківське серце! Як одна радісна звістка про тебе додала б мені десять років життя... повернула б мені молодість... а зараз кожна звістка... приводить мене ще на крок до гробу.

Ф р а н ц.

Як так, то прощайте!.. Ми всі повидирали б собі волосся над вашою труною!

С т. М о о р.

Зоставайся!.. Треба зробити ще тільки один крок... щоб сталося так, як він хоче. (Сідає).

Гріхи батьків треба спокутувати у третьому й четвертому коліні — йому судилося це завершити.

Франц.

Ви знаєте нашого кореспондента? От! Палець правої руки своєї я віддав би, щоб сказати, що він — брехун, чорний, уїдлиий брехун!.. Заспокойтеся! Пробачте, коли я сам прочитаю вам листа. Вам ще не все можна знати.

Ст. Моор.

Усе. Усе, мій сину .. ти позбавиш мене костура.

Франц (читає).

«Лейпціг, від першого травня. Любий друже! Коли б мене не зв'язувала урочиста обіцянка не ховати від тебе нічого, що я знатиму про твого брата, то зроду я не дозволив би своєму перу тиранити тебе. Я бачу з сотень твоїх листів, як такі звістки пронзають твоє братерське серце... мені здається, що я бачу, як ти

проливаєш рясні сльози над жахливим, огидним, ганебним твоїм (Ст. Моор затуляє лице) братом. Ах, сльози текли мені рікою з очей, ніби я вже бачив, як смертельно зблід твій старий чесний батько».

Ісусе й Маріє! Ви уже зблідли, а ви ще нічого не чули.

Ст. Моор.

Далі! Далі!

Франц.

«... поблід смертельно і хитнувся на стільці, проклинаючи той день, коли йому вперше сказано: батько! Не про все я дізнався, а з того, що я знаю, ти теж не все почувеш. Твій брат нібито сповнив уже міру свого сорому... принаймні я не знаю, чого він не перевершив. Учора опівночі він вирішив, маючи сорок тисяч дукатів боргу» — непоганенька сума, батьку! — «зганьбивши тут дочку одного багатого банкіра і вбивши на дуелі її нареченого — доброго і статечного юнака — вирішив утекти від

правосуддя разом із сімома іншими, яких
він втяг у своє босяцьке життя...»
Батьку, ради бога, що з вами?

С т. М о о р.

Досить! Досить! сину мій!

Ф р а н ц.

«Його розшукують, скривджені ним гала-
сують про помсту, за його голову призна-
чено нагороду... Ім'я Моора» ...

Ні! Мої бідні уста ніколи не уб'ють батька!
(Розриває листа). Не вірте йому, батьку! Не вірте
ні одному слову!

С т. М о о р (гірко плаче).

Моє ім'я! Моє чесне ім'я!

Ф р а н ц (падає йому на шию).

Огидний, тричі огидний Карл! Чи я не перед-
чував цього, коли він, ще хлопцем бувши, упа-
дав за дівчатами, ганяв з вуличними хлопча-

ками і всякою наволоччю по ярах та луках, тікав від церкви, як злочинець, і копійки, що він у вас виманював, кидав у шапку першому-ліпшому старцеві, а ми вдома молилися й читали святі книги проповідей. Чи я не передчував це, коли він читав пригоди Юлія Цезаря і Олександра Великого та інших темних язичників охотніше, ніж життя святого Товія? Сто разів я вам казав це, бо моя любов до нього завжди була в рамцях синовій повинності — що цей хлопець ще зганьбить, знеславить, погубить нас усіх. О, якби він не звався Моор! Щоб серце моє не так гаряче билось за нього. Безмежна моя любов, якої я не можу здолати, ще приведе мене перед суд усевишнього!

С т. М о о р.

О, мої мрії! Мої золоті сни!

Ф р а н ц.

Я знаю це. Про це я й кажу. Ви ж завжди казали, що вогненний дух, який палає в юнакові, робить його таким чутливим до краси і величі, оця одвертість, що світить в очах його,

ця м'якість душі, що, побачивши чуже страждання, розтає в сльозах, ця сувора мужність, що гнала його на верхів'я столітніх дубів, через яри, огорожі й бурхливі потоки — це дитяче честолюбство, ця непереможна впертість і всі оті блискучі чесноти, що проявилися в улюбленому синочкові, — ви ж казали, що все це зробить його колись вірним другом, чесним громадянином, героєм, великою, великою людиною... Тепер ви бачите, батьку! Вогненний дух розвинувся, дозрів, приніс розкішні плоди. Погляньте на цю одвертість... вона зробилася нахабством, погляньте на цю м'якість... як вона лепече ніжні слова кокоткам, яка вона чутлива до принад якоїсь Фріни. Погляньте на цю палку геніальність, яка за шість років спалила його життя так чисто, що він конає живцем... і от приходять люди і безсоромно тичуть на нього пальцями: «C'est l'amour qui a fait ça!»¹. Погляньте на одю сміливу вродливу голову, що строїть плани, перед якими бліднуть злочинства Картуша і Гаурда! А що буде, коли всі ці паростки розів'ються в усій пишноті... хіба ж можна чекати повної довершеності в такому

¹ «Оде з ним зробило кохання».

юному вікові? Може, батьку, ви ще доживете до радості побачити його на чолі війська, що квартирує в святій тиші лісовій і полегшує стомленим перехожим путь, забираючи в них важкі речі... може, ви ще встигнете перед смертю піти до його пам'ятника, збитого з дощок між небом і землею... може, о, батьку, батьку... вам доведеться прибрати собі інше ім'я, щоб крамарі й вуличні хлопці не показували на вас пальцем, ознайомившись з портретом вашого сина на базарній площі в Лейпцигу.

С т. М о о р.

І ти, мій, мій Франц, і ти! О, мої діти... як вони влучають у моє серце!

Ф р а н ц.

Ви бачите, і я можу бути дотепним, але мій дотеп — як жало скорпіона. І от цей сухий, буденний чоловік, холодний, дерев'яний Франц, і як ви там ще мене взивали, коли він сидів у вас на колінах і щипав вас за щоку — цей Франц колись помре невідомий, коли слава того генія лунатиме від полюса до полюса! О! із

схрещеними руками дякує тобі, небо, цей холодний, сухий, дерев'яний Франц, що він не такий, як той!

С т. М о о р.

Прости мені, дитино! Не сердься на батька, якого обдурили його мрії. Бог, що примушує мене плакати над Карлом, витре ці сльози твоєю рукою, мій Франц!

Ф р а н ц.

Так, батьку, він витре ці сльози. Франц віддасть своє життя, щоб тільки продовжити ваше. Ваше життя для мене мов оракул, з яким я раджуся про все, дзеркало, в якому я розглядаю усе, що хочу зробити... найсвятішу повинність свою я зламаю, щоб продовжити ваше дороге цінне життя. Ви вірите мені в цьому?

С т. М о о р.

На тобі лежать ще інші великі обов'язки, сину. Хай бог віддячить тобі за все, чим ти був і чим ти будеш для мене.

Франц.

Тепер скажіть — коли б ви могли не називати його своїм сином, чи ви були б щасливі?

Ст. Моор.

Не кажи, не кажи цього: коли бабка принесла його до мене, я підняв його вгору і сказав: «хіба я не щаслива людина?»

Франц.

Ви сказали це. Як ви тепер думаєте про це? Хіба ви не задрите найубогішому з ваших селян, що він не батько цьому... ви будете нещасні, поки у вас буде цей син. Це нещастя ростиме вкупі з ним. Це нещастя підкопує ваше життя.

Ст. Моор.

О, він зробив мене восьмидесятилітнім дідом.

Франц.

Отже... коли б ви зреклися цього сина?

С т. М о о р (схопився).

Франц! Франц! Що ти сказав?

Ф р а н ц.

Хіба не любов до нього спричиняє вам усе це горе? Без цієї любові він для вас не існує. Без цієї злочинної любові він для вас умер — він ніколи для вас не родився. Не плоть і кров, а серце робить нас батьками. Коли ви його вже не любитимете, то цей виродок уже не ваш син, хоч би й був вирізаний з вашого власного тіла. Він досі був вам як око, але, коли око твоє спокушає тебе — вирви його, — каже святе письмо. Краще з одним оком у раї, ніж із двома в пеклі. Краще бездітним піти на небо, ніж коли обоє — батько і син — пануть у пекло. Так каже бог.

С т. М о о р.

Отжè ти хочеш, щоб я прокляв свого сина?

Ф р а н ц.

О, ні! О, ні! Вашого сина не треба прокли-

нати. Кого ви звете вашим сином — того, кому ви дали життя, і він за це силкується скільки мога вкоротити ваше?

С т. М о о р.

О, це правда. Це суд надо мною. Так хоче моя доля.

Ф р а н ц.

Ви бачите, як приязно до вас ставиться ваш улюбленець. Він душить вас вашою ж батьківською любов'ю, він підкупив ваше батьківське серце, щоб воно вас доконало. Коли вас не буде, то він господар ваших маєтків, король своїх диких бажань. Прорветься гребля, і ріка його страстей зможе вільно буяти. Уявіть себе на його місці. Як часто він прагне, щоб батько його сконав, щоб умер брат — які так немилосердно заважають йому віддаватися страстям. Але хіба це любов за любов? Хіба це дитяча подяка за батьківську ласку, коли він за солодку хвилину розпусти віддає десять років вашого життя? Коли він за одну солодкійську хвилину ставить на карту чесне ім'я своїх дідів, що живе

вже сім віків незаплямоване і чисте? Хіба це
ваш син? Відповідайте! Хіба це ваш син?

С т. М о о р.

Невдячна дитина! ах! Але все ж моя дитина!
Моя дитина!

Ф р а н ц.

Розкішна, дорогоцінна дитина, яка тільки й дбає,
щоб у неї не було батька. О, хоч би ви це
зрозуміли! Хоч би вам спала полуда з очей!
Але ваша м'якість укріпить його в його роз-
пусті, ваша терпимість узаконює її. Правда, ви
знімете прокляття з його голови; воно впаде
на вашу голову, батьку!

С т. М о о р.

Правда, тому правда! На мені, на мені вся
вина!

Ф р а н ц.

Скільки тисяч тих, що сповна випили келих
розпусти, знову виправило страждання! І хіба ж

тілесний біль, що супроводить усі пристрасті, не є вказівка від провидіння? Хіба ж сміє людина нерозумною ніжністю ганьбити цю вказівку? Хіба ж сміє батько навек губити цю довірену йому запоруку? Подумайте, батьку, якщо ви на деякий час примусите його страждати, то може ж він одумається і виправиться! Або, як ні, як він і у великій школі страждання залишиться мерзотником,— то й тоді лихо тому батькові, який своєю любов'ю руйнує вирок вищої мудрості! Чи не так, батьку?

Ст. Моор.

Я напишу йому, що я зрікаюсь його.

Франц.

Це ви зробите мудро і правильно.

Ст. Моор.

Щоб він не навертався мені на очі.

Франц.

Це буде дуже на користь.

С т. М о о р.

Поки він не переміниться.

Ф р а н ц.

Добре, добре. Але як він прийде з лицемірною ласкою виплакувати ваше співчуття, видурить у вас прощення, а завтра знов піде і буде сміятися з вашої слабості в обіймах 'своїх дівок?— Ні, батьку, він повернеться добровільно, якщо його совість його виправдає.

С т. М о о р.

То я йому зараз же напишу.

Ф р а н ц.

Стривайте! Ще одне, батьку! Я боюся, що ваше обурення виліється в занадто суворих словах, які йому розіб'ють серце — та до того ще — як ви своєю власною рукою напишете йому, то, може, він це уважатиме за знак прощення вашого? Отже краще буде, як ви доручите написати мені.

С т. М о о р.

Зроби це, сину мій! Ах, мені б це розірвало
серце! Напиши йому.

Ф р а н ц (швидко).

Значить, вирішено?

С т. М о о р.

Напиши йому, що я тисячу кривавих сліз, ти-
сячу безсонних ночей... Але не доводь його
до відчаю!

Ф р а н ц.

Ви б краще лягли, тату. Це все на вас сильно
вплинуло.

С т. М о о р.

Напиши йому, що батьківське серце... Я кажу,
не доводь мого сина до відчаю. (Сумно вийшов).

Ф р а н ц (посміхаючись, дивиться вслід).

Утішся, старий! ти зроду більше не пригор-

неш його до себе — путь до цього йому перероджено, як дорогу з пекла до неба. Його вирвано з твоїх обіймів раніше, ніж ти знав, що ти цього захочеш. О, я був би поганий митець, коли б я так і не зумів би одірвати сина від батьківського серця, хоч би він був прикутий до нього залізними ланцюгами... Я накреслив круг тебе магічне коло, через яке йому не перестрибнути... Веселіше, Франц! улюбленця нема... видно провіт у темному лісі. Треба знищити ці папери, бо дуже легко хтось міг би впізнати мою руку. (Збирає шматки розірваного листа). А горе швидко погубить старого... я і в неї з серця вирву Карла, хоч би й довелося від неї одірвати півжиття.

Я маю право сердитись на природу і, клянусь честю, я діб'юся цього права... Чому я не перший вийшов з матиного тіла, чому не єдиний? Чому природа навалила на мене тягар некрасивості? Саме на мене? Чому саме для мене цей лапландський ніс? Саме для мене ця негритянська фізіономія? Ці готтентотські очі? Справді, можна подумати, що вона поскидала найгідкіше з усіх сортів людства в одну купу і з того виліпила мене. Клянусь смертю! Хто дав їй право дати йому все і zostавити мене

без нічого? Хто міг упадати коло неї, чи образити її перед моїм народженням? Чого вона так неправо зробила?

Ні! ні! Я несправедливий до природи. Дала ж вона нам мистецтво винаходу, посадила голих і мізерних у березі цього великого океану — всесвіту... пливи, хто може, а хто не вміє — потопай! Вона не дала мені нічого: це моє діло зробити з себе те, що я хочу. Кожен має однакове право на велике й мале: розбиваються бажання об бажання, страсть об страсть, сила об силу. Все право в руках у дужчого, і наші закони — грані нашої сили.

Правда, є деякі суспільні пакти, укладені, щоб регулювати пульс світових кругобігів. Чесне ім'я! — справді добра монета, якою добре можна шахрувати, коли хто вміє її як слід витратити. Совість — добре опудало полахати з вишень горобців — і ще написаний належним способом вексель, яким і банкрота так само можна врятувати — навіть банкрота.

Справді, дуже достойні речі, щоб тримати дурнів у покорі і юрбу під чоботом, щоб тим зручніше було жити умілим людям. Що й казати, дуже дотепні речі. Щось наче загорожі, які мої селяни хитренько виводять навколо своїх ланів,

щоб ніяк заєць не перестрибнув їх, ніяким способом!.. Але милостивий пан дає шпори своєму жеребцеві і перелітає галопом по селянських хлібах.

Бідний заєць! Це ж справді жалюгідна справа бути на цім світі зайцем!.. Але милостивому панові потрібні й зайці!

Отже, вперед, через загорожу! Хто нічого не боїться, не слабший від того, кого всі бояться. Зараз мода носити на штанях пряжки, щоб можна було, як треба, затягувати їх ширше чи вужче. Пора собі викраяти совість по останній моді, щоб можна було її розпускати на пряжці, скільки треба. При чім тут ми? Ідіть до кравця! Багато базікають про кровну любов, аж заморочили голову добрим обивателям... Це твій брат!.. Це тобто значить: його виїнято з тієї самої печі, що й тебе... отже, хай він буде святий для тебе!.. Погляньте лишень на цю фокусну логіку, на цей кумедний висновок від сусідства тіл до гармонії душ, від одного походження до однакових почувань, від однієї годівлі до однакових нахилів. Та й далі — це твій батько! Він дав тобі життя, ти його плоть, його кров — хай він буде святий для тебе!.. Знов хитрий висновок! Я хотів би спитати, чому він мене зродив?

Мабуть же не з любові до мене, якого ще й не було тоді на світі. Чи він знав мене перед тим, як зродив? Чи він уявляв собі мене, яким я буду? Чи він бажав мене? Чи знав він, який я буду! І це для нього не вигідно. Або я маю право покарати його за те, що він зродив мене! Чи можу я бути йому вдячний, що я зробився чоловіком? Це все одно, що подавати на нього в суд, якби я родився жінкою. Чи можу я визнавати любов, яка не спирається на повагу до мого «я»? Хіба ж могла бути повага до мого «я», яке ще й не існувало? У чому ж тут святість? Чи не в тому акті, через який я народився?.. Ніби це щось інше, ніж просто скотське задоволення скотських потреб! Чи та святість десь є в результаті цього акта? Та він же сам по собі тільки залізна необхідність, що її ми раді б здихатись, коли б це не підкопувало фізичного здоров'я. Чи я маю його хвалити за те, що він мене любить? Це просто його пиха, первородний гріх всіх художників, що милуються з свого твору, хоч який він не був би огидний.— Отже, от де воно! От уся механіка, яку ви сповиваєте священним туманом, щоб наганяти на нас страх. Чи ж я дозволю вести себе на повідку, як дитину?

Живо ж! Вперед, до діла! Я викореню навколо все, що заважає мені бути господарем! Господарем я мушу бути, щоб силою взяти те, чого не можу взяти любов'ю.

Вийшов.

ДРУГА СЦЕНА

Шинок біля саксонського кордону.

Карл фон-Моор заглиблений у книгу. Шпігельберг п'є біля столу.

Карл фон-Моор (відсуває книгу).

Огида бере від нашого чорнильного століття, коли я читаю про великих людей у Плутарха.

Шпігельберг (поставив перед ним склянку і п'є).

Йосифа Флавія треба читати.

Моор.

Іскра Прометея загасла, натомість у нас тепер каніфольний порошок... театральні вогні, щоб них не можна й прикурити. Вони видряпались як пацюки на палицю Геркулеса і сушать собі голови над тим, що в нього текло в жилах. Якийсь французький абат читає з ка-

федри, що Олександр Македонський був боягуз; сухотний професор, що кожну хвилину нюхає з флакончика нашатир, читає лекції про силу. Люди, що зомлівають від поцілунку, критикують тактику Ганнібала... Слиняві хлопчачки виловлюють фрази з бою при Каннах і хничуть над перемогами Сципіона, бо вони мають їх переказувати.

Шпигельберг.

Що ж, то цілком олександрійська маніра.

Моор.

Невже це нагорода за ваші подвиги в боях, що ви тепер живете по гімназіях і ваше безсмертя школярі марають у зошитах? Щедра подяка за вами пролліту кров, коли нюрнберзький крамарчук загортає у вас булку... Або в найкращому випадкові якийсь французький драматург нагвинчує вас на диби і водить, як ляльки на дротяному повідку. Ха - ха - ха!

Шпигельберг (п'є).

Читай Йосифа Флавія, я прошу тебе.

М о о р.

Ганьба! Ганьба! млявому століттю кастратів, яке може тільки переживувати діла минувшини і глумитись над героями у коментарях, чи знущатися з них у трагедіях. Немає потуги в жилах цього століття, і пивний хміль має допомагати розплоджуванню людей.

Шп і г е л ь б е р г.

Чай, братику, не пивний хміль, а чай.

М о о р.

Вони сковують собі природу пласкими умовностями, бояться вихилити склянку, щоб не сказати: будьмо здорові... підлизуються до дакея, щоб він замовив за них слівце у його світлості, і гримають на бідака, якого ніхто не боїться. Моляться на людей за смачний обід і здатні підсипати людям отруту за матрац, на який їм не пощастило влізти... Засуджують саддукея, що відвідує церкви, і обчислюють перед олтарем свої лихварські проценти... Стають на коліна, щоб відпочили їхні зади... і не відводять

очей від пастора, щоб побачити, який на ньому парик... Непритомніють, побачивши зарізану гуску, і ляскають у долоні, коли збанкрутував їхній суперник... Вони ж так тепло стискали йому руку... «Ще один тільки день почекайте»... Де там! В тюрму собаку!.. Прохання, клятви, слъози! (Тупає ногою). Пекло й диявол!

Шпигельберг.

І все це за пару тисяч вошивих дукатів.

Моор.

Ні, я не можу про це думати, я мушу зашнурувати своє тіло в корсет і зашнурувати свою волю в закони. Закони зробили черепаху ходу з того, що мусіло б бути польотом орла. Закон ще не породив ні одної великої людини, тільки свобода виховує колосів і скрайності. Вони роблять собі фортецю у череві тирана, догоджають капризам його шлунку і рачкують перед його газами... О, якби дух Армінія ще тлів у попелі!.. Стань на чолі війська з таких, як я, і Німеччина зробиться республікою, проти якої Рим і Спарта будуть мов жіночі монастирі. (Він кидає на стіл шпагу і встає).

Шпигельберг (підхопився на ноги).

Браво! Бравіссімо! Ти наводиш мене на мою тему. Я тобі щось скажу на вухо, Моор, що давно у мене на думці, і ти підходящий чоловік для цього... Пий, брате, пий... А що, якби самі ми взялися до діла, щоб організувати королівство іудейське?

Моор (сміється що має сили).

А! Я бачу, я бачу! Ти хочеш порізати всіх, а собі зробити тільки обрізання.

Шпигельберг.

Щоб тебе чорти забрали! Але скажи, хіба це не сміливий план? Ми випустимо маніфест на всі чотири світи і скличемо до Палестини всіх, хто не їсть свинячого м'яса. Там я доведу безперечними доказами, що Ірод четвертовласник є мій прадід і так далі... От буде свято, хлопче, коли вони знову вийдуть на сухеньке і зможуть відбудувати Єрусалим. Тепер животурків геть із Азії, бо залізо ще гаряче, рубаємо ливанські кедри, будуємо кораблі і крутимо всім народом... Тимчасом...

М о о р (посміхаючись бере його за руку).

Товаришу, цим безглуздим жартам давно вже край.

Ш п і г е л ь б е р г (приголомшений).

Що? Це ти вдаєш з себе невинну овечку? Такий хлопець, як ти, що надряпав шпагою більше текстів на фізіономіях, ніж три писарчуки можуть записати за високосний рік у входящу книгу? Хочеш, я розповім тобі про собачий труп? Стій! Я нагадаю тобі твою власну штучку, щоб ти розпалився від неї, коли вже ніщо інше тебе не зворушує. Ти пам'ятаєш, як прецептори одстрелили твоїй собаці ногу, а ти об'явив, що все місто має поститися за те? Ніхто не хотів зважати на твій наказ, але ти, не гаючи часу, звелів скупити все м'ясо по всьому Лейпцігу, так що через вісім годин не було чого їсти нікому в цілому місті. Риба починає підійматись у ціні. Магістрат і бюргерство починають загрожувати арештом. Ми, хлопці, виходимо, нас тисяча сімсот душ, і ти на чолі; м'ясники, кравці і крамарі за нами, і шинкарі, і цирульники, і всі цехи, і клянуться взяти місто штурмом, якщо

магістрат когонебудь зачепить. Вони спіймали облизня і мусіли ганебно відступити. Ти скликаєш докторів, цілий консилиум, і пропонуєш три дукати тому, хто напише рецепт для собаки. Ми боялися, що ті панове будуть занадто горді і скажуть «ні», і вже умовились їх присилувати. Але це було непотрібно, панове лікарі почали битись за ті три дукати, і зрештою на кожного прийшлося по три гроші; не минуло й години, як було написано дванадцять рецептів, від яких собака звичайно віддає душу богу.

Моор.

Мерзотники!

Шпігельберг.

Влаштується бучний похорон, над собакою лунають сотні пісень. І так ми уночі тисячною юрбою, з літарем в одній руді, зі шпагою в другій, пройшли через усе місто з бубонцями і брязкотом, аж поки не поховано належним чином собаку... Тоді було жертя аж до ясного ранку, і ти подякував панам за щире співчуття і наказав продати м'ясо за півціни.

Mort de ma vie!¹ Ми стали тебе поважати,
немов гарнізон у завойованому місті...

Моор.

І тобі не сором цим нахвалятися? Чи в тебе
не вистачає сорому, щоб соромитись таких
штук?

Шпігельберг.

Та йди ти! Ти вже не Моор! Чи ти забув уже,
як ти тисячу разів із пляшкою в руці кепку-
вав з червивого інспектора і пропонував йому:
хай собі шкрябає, що хоче, а ти будеш пити
далі... Чи ти пам'ятаєш, гей, чи ти пам'ятаєш?
О, ти безсовісний хвалько! Це було сказано
мужньо і по-шляхетному, а тепер...

Моор.

Будь ти проклятий, що ти мені про це нага-
дуєш! Будь я проклятий, що я це сказав, але
я це сказав хмільний, і моє серце не чуло, як
мій язик нахвалявся.

¹ Смерть мого життя! (Щоб я вмер!)

Шпігельберг.

Ні! Ні! Ні! Не може цього бути. Не вірю, брате, що ти це серйозно. Скажи, братику, може це від нужди у тебе такий настрій? Слухай, я розкажу тобі штучку з моїх хлоп'ячих років. Коло нашого дому був рівчак усіх вісім футів завширшки, і ми, хлопчаки, наввипередки старались через нього перестрибнути. Та куди там! Бах... і лежиш у канаві, і з тебе сміються і кепкують і шпурляють у тебе снігом. Коло нашого ж дому лежав на цепу собака якогось мисливця, такий кусючий, бестія, в одну мить хапав дівчат за спідниці, проходу не давав. Мені була втіха дразнити того собаку, як тільки можна, і я помирав зо сміху, коли це стерво дивилося на мене отруйним поглядом і так би хотіло стрибнути, коли б була змога... І що ж ти думаєш, колись я отак причепився до нього і так здорово влучив йому каменюкою під ребра, що він розлютився, аж цеп розірвав, і до мене! Я — тікати, не чуючи ніг під собою. Коли, лиха година, наскочив на той проклятий рівчак! Що робити? собака за мною по п'ятах, як навіжений, робить нічого... Узяв розбіг і перелетів через

рівчак. Цей стрибок урятував мені життя і шкуру: та bestія була б мене задушила.

М о о р.

Ну, й що з того?

Шпигельберг.

А те... щоб ти бачив, як росте сила в біді. Тимто я перестаю боятись, коли справа доходить до краю. Мужність росте в небезпеці; біда навчає розуму. Мабуть, доля має зробити з мене велику людину, що вона так часто перетинає мені дорогу.

М о о р (сердито).

Не знаю, коли це було, щоб нам не вистачало мужності там, де мужність була потрібна.

Шпигельберг.

От як! Ти значить хочеш закопати свій талант у землю? Чи ти думаєш, що твої дурні витівки у Лейпцігу є верх людського дотепу? Треба нам

вийти в широкий світ. Париж і Лондон... де плюють тобі в вічі, як ти назвеш кого порядною людиною. Ти можеш уявити собі розкіш, коли можна робити діла в великому масштабі... От де ти роззявиш рота, і очі вилізуть тобі на лоба. Щоб ти побачив, як підробляють підписи, намічають карти, ламають замки і вивертають тельбухи з скринь... Ти ще навчишся цього від Шпігельберга. Треба вішати тих йолопів, що вмирають з голоду, намагаючись жити чесним життям.

М о о р (неуважно слухавши).

Що? може ти й до цього вже дійшов?

Шпігельберг.

Мені здається, ти не довіряєш моїм талантам? Почекай, дай мені розійтися трошки! Ти побачиш чудеса! Мозок тобі стрибатиме в черепі, коли мій розум почне родити ідеї пачками... (Підвівся з запалом). Як у мене проясняється в голові! Великі думки жевріють у душі моїй. Велетенські плани закипають у моїй творчій голові. Проклята сонливість (б'є себе по голові),

що досі сковувала мої сили, затуманювала мені перспективу! Я збуджуюсь, я почуваю, хто я...
ким я маю зробитись.

М о о р.

Ти — дурень. Вино верзе в твоєму мозкові.

Ш п і г е л ь б е р г (запальніше).

Шпігельберг, казатимуть усі, Шпігельберг, чи ти вмієш ворожити? Шкода, що ти не зробився генералом, Шпігельберг, скаже король, ти враз би загнав на слизьке австрійців. Я чую, як лементують лікарі, яка біда, що цей чоловік не вивчав медицину, він винайшов би нові способи лікувати від зубу. Всякі там Сюллі будуть зітхати: «Ах, чому він не вибрав собі професію фінансиста, він вибивав би луідори з каміння». «Шпігельберг, Шпігельберг!» лунатиме на сході й заході, і йдуть ви в bagno, ви жаби, боягузи, в той час, як Шпігельберг, розправивши крила, полетить у храм слави...

М о о р.

Щасливої дороги! Підіймайся до вершин слави шаблями злочинства. В тіні батьківських гаїв,

в обіймах моєї Амалії я знайду найвище щастя. Уже на тому тижні я написав батькові листа, просив його простити мені, розповів йому все, як було, а там, де ширість, там співчуття й милосердя. Давай попросаємось, Моріц, ми бачимось сьогодні востаннє. Пошта вже прибула. Прощення мого батька вже тут, у цьому місті.

Швайцер, Грімм, Роллер, Шуфтерле, Рацман увіходять.

Р о л л е р.

Ви знаєте, що за нами слідкують?

Г р і м м.

Що кожної хвилини нас можуть заарештувати?

М о о р.

Це мене не дивує. Хай буде, що буде. Ви не бачили Шварца? Він не казав вам про листа, що він має для мене?

Р о л л е р.

Він вже давно тебе шукає, щось; мабуть, є.

М о о р.

Де він? Де? Де? (Хоче вибігти).

Р о л л е р.

Залишайся тут, він прийде сюди. Ти тремтиш?..

М о о р.

Я не тремчу. Для чого б мені тремтіти? Товариші! Цей лист... радійте зі мною, я найщасливіша людина під сонцем, для чого б мені тремтіти?

Шварц увиходить.

М о о р (кинувся йому назустріч).

Брате! Брате! Лист! Де лист?

Ш в а р ц (дає йому листа, якого той поквапливо розпечатує).

Що з тобою? Ти блідий, як крейда!

М о о р.

Рука мого брата,

Шварц.

Що це з Шпігельбергом сталося?

Грімм.

Чи він не сказився? Він жестикулює, як епілептик.

Шуфтерле.

У його голові бджоли гудуть. Мабуть, він складає вірші.

Рацман.

Шпігельберг, гей, Шпігельберг! Не чує, бестія.

Грімм (трусить його).

Слухай, ти! чи ти спиш чи...

Шпігельберг (котрий весь час десь у кутку жестикулював, як прожектор у пантомімі, схопився на ноги, вигукнув: *La bourse ou la vie!*¹, схопив Швайдера за горло, той спокійно одштовхнув його аж до стіни).

Моор, упустивши листа, вибіг. Всі захвилювались.

¹ Гаманець, або життя!

Р о л л е р (йому вслід).

Моор, куди! Моор! Що тобі?

Г`р і м м.

Що йому? Що йому? Він блідий, як труп.

Ш в а й ц е р.

Мабуть, гарні новини в листі. Треба подивитись.

Р о л л е р (підняв з землі листа і читає):

«Нещасний брате!»—веселенький початок!—«Зовсім коротко мушу тобі сказати, що твої надії не справдилися. Батько доручає передати тобі, щоб ти йшов собі, куди тебе ведуть твої злочинства. Так само він передає тобі, щоб ти не сподівався колинебудь, валяючись у ногах, вимолити в нього прощення, коли ти не хочеш потрапити в найтемніший льох замку і годуватись водою і хлібом, поки волосся тобі одросте, як орлині пера, і твої нігті зробляться, як пазурі хижого

птаха. Це його власні слова. Він наказує мені кінчати листа. Прощай навіки! Мені шкода тебе ...

Франц фон - Моор».

Ш в а й ц е р .

Гарненький братик! Да, знаєте! Франц зветься ця каналія?

Ш п і г е л ь б е р г (тихо підкрився).

Про воду й хліб йде мова? Прекрасне життя! Я краще потурбуюсь за вас. Я ж казав, що мені доведеться думати за всіх вас.

Ш в а й ц е р .

Що там каже цей баран? Цей осел буде за всіх нас думати?

Ш п і г е л ь б е р г .

Зайці, каліки, паршиві собаки всі ви, коли в вас не вистачить духу відважитись на щось велике.

Роллер.

То правда. Ми такі... Але чи визволить нас з цього проклятушого становища те, на що ти наважився? Чи визволить же?..

Шпігельберг (з гордим сміхом).

Бідний плохуто! визволити з цього становища! Ха - ха - ха! Визволити з цього становища?.. А на більше не здатний твій мишачий розум? Добрала кобила, у чому вся сила! Шпігельберг був би щенком, коли б він взявся за таку дрібницю. Героями, кажу я тобі, баронами, князями, богами я вас зроблю!

Рацман.

Ба, скільки за одним махом! Але це ризиковита робота, на цьому скрутиш собі в'язи.

Шпігельберг.

Потрібна тільки сміливість від вас, бо думати буду я. Сміливість, кажу я, Швайцер! Сміливість, Роллер, Грімм, Рацман, Шуфтерле Сміливість!..

Швайцер.

Сміливість? Коли тільки це... у мене вистачить сміливості босяка перейти через пекло.

Шуфтерле.

Сміливості стане, щоб під шибеницею борюкатись з дияволом за душу бідного грішника.

Шпігельберг.

Це мені до вподоби; коли у вас є сміливість, хай хтонебудь вийде й скаже, що йому ще є що втрачати, і що він не може придбати все!..

Шварц.

Насправді! Було б що втрачати, коли б я мав втрачати те, що хочу придбати.

Рацман.

Да, чорт візьми! І багато чого можна придбати, коли б я хотів придбати те, чого я не можу втратити.

Шуфтерле.

Коли б я сьогодні мав утратити те, що я ношу на своєму тілі, вже завтра мені нічого було б утрачати.

Шпігельберг.

Так от! (Він став посеред них і говорить урочистим тоном). Коли хоч крапля геройської германської крові тече у ваших жилах... ходім! Ми підемо у богемські ліси, зберемо там банду розбійників і... Що ви на мене витріщились?.. Чи вже з вас випарила та краплинка сміливості?

Роллер.

Ти, мабуть, не перший злодій, що забув про високу шибеницю... А проте... нам не залишається вибору.

Шпігельберг.

Як? Вибір? Нема з чого вам вибирати! Чи ви хочете всі стирчати в тюрмі за борги аж до судного дня? Чи ви хочете вимучувати шма-

ток сухого хліба з лопати і кайла? Чи ви хочете попід віконням вимантачувати в людей убогу милостиню? Чи ви хочете піти служити під барабаном... та це ще невідомо, чи там повірять вашим фізіономіям... і там одробляти авансом пекельні муки під палкою деспотичного капрала? Чи гуляти в ногу з барабанним боєм на площах? Чи волочити на ногах усе залізо бога Вулкана, гребучи на галерах? От з чого ви маєте вибирати, от усе, з чого ви можете вибирати.

Р о л л е р.

Я гадаю, що, може, його правда. Я теж пробував строїти плани, але вони всі виходять на одне. Я думав, щоб нам так усім зібратися і гуртом устругнути якийсь альманах, чи календар, самим вилаяти його в рецензіях і мати з того копійку, як тепер робиться.

Ш у ф т е р л е.

Клянусь катом! У мене теж були подібні проекти, я думав, як би стати проповідником і щотижня виступати з благочестивими промовами.

Грімм.

Слушно! А коли це не вийде, то, навпаки, зроби́тися атеїстом. Ми могли б спаплюжити всі чотири євангелії, щоб кат спалив нашу книгу, і вона б тоді продавалася з бою.

Рацман.

Або піти у похід на французів... Я знаю одного доктора, що побудував собі хату з самої ртуті, як написано в нього на вхідних дверях.

Швайцер (у став і дає Шпигельбергові руку).

Моріц, ти велика людина... Чи може це сліпа свиня знайшла жолудь?..

•

Шварц.

Прекрасні плани! Почесні ремества! Як розбігаються думки великих людей! Ще не виста́чає, щоб ми поробились бабами і свахами, або щоб торгували своєю дівочою чеснотою.

Шпигельберг.

Пусті балачки! А що нам заважає об'єднати

все в одній особі? Мій план завжди вас буде штовхати вгору, а крім того, у вас буде ще слава і безсмертя! Зважайте ж, убогі люди, і про це треба думати, і про славу в віках, солодке почуття незабутності...

Роллер.

І перше місце у спискові чесних людей. Ти прекрасний оратор, Шпігельберг, коли треба зробити з чесною людини злодія... Але де дівся Моор, ніхто з вас не бачив?

Шпігельберг.

Чесної, ти сказав? Ти гадаєш, що ти не такий будеш чесний, як тепер? Що значить бути чесним? Позбавляти багатіїв турбот про їхнє добро, які тільки відбирають у них дорогоцінний сон, знов пускати в обіг застопорені гроші, забезпечити знову рівний розподіл майна, одним словом, знову вернути на землю золотий вік, позбавити господа бога багатьох зайвих дармоїдів, ~~заощадити~~ йому війну, пошесть, дорогоцінний час і лікарів,— оце я називаю бути чесним, бути достойним знаряддям

в руці провидіння... І тоді з кожним шматком м'яса, який ти їстимеш, плекати приємну думку: ти заробив його своєю вигадкою, своєю блискучою мужністю, своїми безсонними ночами... Мати повагу в малих і у великих...

Р о л л е р.

І зрештою живцем підняти до неба і всупор вітрам і бурям, і всупор ненажерному часові гойдатись під сонцем і місяцем і всіма планетами, поки навіть нерозумні птиці небесні, приваблені благородною жадобою, будуть каркати коло вас небесні мелодії, і ангели з хвостами збиратимуться на священну вечерю, чи не правда ж?.. І коли монархів і владарів їстимуть черви і гробаки, мати високу честь приймати візити величного Юпітерового орла... Моріц, Моріц, Моріц! Стережися триногого звіря!

Ш п і г е л ь б е р г.

І це тебе лякає, боягузе? Хіба мало універсальних геніїв, що могли б перебудувати світ, зогнило на смітнику? І хіба не буває, що про такого згадують цілі століття і тисячоліття

тимчасом як історія перестрибнула б через багатьох королів і курфюрстів, коли б історик не боявся пропуску в їх родовій лінії і не шкодував би за парою сторінок, які видавець має йому оплатити готовими грішми... І коли подорожній побачить тебе, як ти гойдаєшся на вітру... — «у цього мабуть теж не вода була в жилах» — пробурмотить він собі і зітхне, що настали лихі часи.

Ш в а й ц е р (ляскає його по плечі).

Майстерно, Шпігельберг, майстерно! що ж ви в чорта стоїте й вагаєтесь?

Ш в а р ц.

І нехай собі це зветься проституція... то й що з того? Хіба ж не можна про всякий випадок завжди носити з собою порошок, який, коли треба, одразу вирядить тебе за Ахерон, де ніхто на тебе й не гавкне! Ні, брате Моріц, твій катехизис мені підходить. Такий і мій погляд на це.

Ш у ф т е р л е.

Гей! І мій теж! Шпігельберг, ти мене завербував.

Рацман.

Ти як другий Орфей приспав лютого звіря — мою совість. Бери мене всього, як я є!

Грім.

*Si omnes consentiunt, ego non dissentio!*¹ Прошу замітити, без застережень. Це все є у моїй системі: проповідники... шарлатани... рецензенти і злодії. Хто дає більше, той має мене!
На тобі руку, Моріц!

Роллер.

І ти, Швайцер? (Дає Шпігельбергові праву руку).
Отже і я віддаю свою душу дияволу.

Шпігельберг.

А ім'я своє зорям! Яке нам діло, куди піде наша душа? Коли сотні кур'єрів донесуть про те, що ми спускаємось у пекло, щоб дияволи вбиралися, як на свято, вичищали тисячолітню

¹ Коли всі погоджуються — то я теж!

кіпоть з брів та з волосся, коли міриади рогатих голів повитикаються з димарів над сірчаними вогнищами, щоб бачити наш урочистий в'їзд? Товариші! (Схопився на ноги). Вперед, товариші! Що на землі може зрівнятися з цим натхненним сп'янінням? Вперед, товариші!

Р о л л е р .

Тихо, не так швидко! Куди? У тварини ж має бути й голова, діти мої.

Ш п і г е л ь б е р г (уїдливо).

Що там проповідує той мудрець, що вагався? Голова була, коли ще не було й тварини. За мною, товариші!

Р о л л е р .

Не так швидко, кажу я. І свобода теж мусить мати проводиря. Без ватажка загинули Спарта і Рим.

Ш п і г е л ь б е р г (улесливо, маневруючи).

Так... Стривайте! Правду каже Роллер. І це

мусить бути світла голова. Ви розумієте? Тонка, політична голова. Коли я тільки згадаю, чим ви були годину тому і чим ви стали тепер, завдяки одній щасливій думці... Так, певне, певне, ви мусите мати ватажка... І той, у кого виникла ця думка, хіба то не світла, політична голова?

Р о л л е р.

Коли б можна було сподіватись... мріяти... Але я боюсь — він не зробить цього..

Ш п і г е л ь б е р г.

Чому ж ні? Кажі сміливо, друже!.. Хоч як трудно керувати кораблем проти вітру у бурях, хоч який важкий на чолі тягар корони, але... Кажі сміливо, Роллер!.. Може він це зробить усе ж таки.

Р о л л е р.

А коли він не зробить, то справа не буде держатися купи. Без Моора ми як без голови.

Шпигельберг (сердито відвернувся
від нього).

Дубино!

Моор (увиходить, страшно схвилюваний і гасає взад
і вперед по кімнаті, сам до себе).

Люди... люди... фальшиве, улесливе кодро га-
дюче! Ваші очі — вода! Ваші серця — залізо!
Поцілунок на устах — меч у грудях! Леви
й леопарди годують своїх малят, ворони при-
носять стерво дітям своїм, а він, він... Я на-
вчивсь терпіти, я можу посміхатись, коли лю-
тий ворог п'є кров мого серця... Але коли
кровна любов стає зрадницею, коли батьків-
ська любов стає мегерою: тоді займися вогнем,
мужня стриманість! Стань лютим тигром, тиха
овечко! Кожен атом моєї істоти сповняйся
люття і гнівом!

Роллер.

Слухай, Моор, що ти скажеш про це? Правда ж,
краще розбишацьке життя, ніж хліб і вода у
найглибшому льохові замку?

М о о р .

Чому цей дух не оселився в тигрові, що люто шматає тіло людини? Чи це батьківська любов? Чи це любов за любов? Я хотів би бути ведмедем і нацькувати ведмедів півночі на цю душогубну породу... Значить, немає милості для каяття... О, я хотів би отруїти океан, щоб вони смоктали смерть з усіх ручаїв! Я ж довіряв, я щиро, я твердо надіявся, але він не змилювався з мене!

Р о л л е р .

То слухай же, Моор, що я кажу тобі!

М о о р .

Це неймовірно! Це сон! Це омана!.. Таке зворушливе прохання, така яскрава картина біди і щирого каяття... Дикий звір, і той би змилювавсь! Камні проливали б сльози! А він... Це був би страшний пасквіль на людську породу, коли б я міг це вимовити... А він, а він... О, коли б я міг затрубити у сурму повстання, щоб чув її всесвіт! Щоб вітер, землю і море повести у бій на людську породу.

Грім.

Слухай же, слухай! Ти казишся так, що нічого не чуєш!

Моор.

Геть! Геть від мене! Хіба ти не людина? Хіба тебе не породила жінка? Геть з очей моїх, ти, з людським обличчям... Я так його невимовно любив! Ні один син не любив так; я тисячу життів віддав би за нього! (Оскаженіло тупає ногою). А-а! Якби хто дав мені в руки меча, завдати смертельну рану цій гадючій породі, якби хто сказав мені, як мені влучити у саме серце її, знищити, розтрощити... Той буде мені другом, ангелом, богом!.. Я буду на нього молитись!..

Роллер.

Ми саме хочемо бути тобі такими друзями, вислухай тільки.

Шварц.

Іди з нами в богемські ліси. Ми зберемо банду розбійників і ти... (Моор витріщився на нього).

Швайцер.

Ти будеш нашим отаманом! Ти мусиш бути
нашим отаманом!

Шпігельберг (кинувся в крісло, дико).

Раби й боягузи!

Моор.

Хто підказав тобі це слово? Чуєш, ти! (Він
схопив Шварца). Це не з твоєї вийшло душі!
Хто підказав тобі це слово? Так! Клянусь
тисячорукою смертю! Ми зробимо це! Ми му-
симо це зробити! Це божественна думка: роз-
бійники й убийці!.. Як я живий — я ваш отаман!

Всі (кричать і гукають).

Хай живе отаман!

Шпігельберг (схопився на ноги, сам до себе).
До часу, поки я не виряджу тебе на той світ!

Моор.

Мені як полуда спадає з очей; який я був ду-

рень, що прагнув вернутись у клітку. Мій дух прагне діл, хоче дихати вільно. Убийця! Розбийник! Цим словом я кинув закон собі під ноги. Люди зреклися людяності, коли я звертався до них, то і я зрікаюсь співчуття і людяності!.. У мене немає більше батька, у мене немає любові, і кров і смерть примусять мене забути все, що я колись любив!.. Ходім, ходім!.. О! Це мені буде жахлива розрада... Вирішено! Я ваш отаман! І щастя тому майстрові серед вас, хто найбільше палитиме і убиватиме найбільше, бо, кажу вам, він матиме царську нагороду!.. Підійдіть усі до мене і поклянїться мені на вірність і послух аж до смерті! Присягайтеся на одій мужній руді!

Всі (дають йому руку).

Ми присягаємо тобі на вірність і послух аж до смерті.

Моор.

От! І цією мужньою рукою я присягаюся вірно і стійко вашим бути отаманом аж до смерті! Цією рукою я уб'ю кожного, хто буде вагатись,

чи сумніватись, чи відступати! Те саме хай кожен з вас заподіє мені, коли я зламаю свою клятву! Ви задоволені? (Шпігельберг, як скажений, бігає взад і вперед).

Всі (кидаючи вгору шапки).

Ми задоволені!

М о о р.

Ну, то ходім! Вперед! Не бійтеся смерті й небезпеки, бо над нами панує непереборна доля. Для кожного з нас прийде останній день чи на м'якій пуховій подушці, чи серед натовпу в бої, чи серед площі на шибениці. Щось одне з того випаде нам на долю.

Вони виходять.

Шпігельберг (дивлячись їм услід, після паузи).

У твоєму реєстрові є пропуск. Ти забув про отруту.

ТРЕТЯ СЦЕНА

У замку Моора. Кімната Амалії. Франц.

Франц.

Ти не дивишся на мене, Амалія! Невже я гірший від того, кого прокляв батько?

Амалія.

Геть! О! Співчутливий, милосердний отець, що віддає свого сина вовкам на поталу. Він дома в себе ласує солодким коштовним вином і укладає свої трухлі кості на пухові подушки, коли його великий прекрасний син бідує. Сором вам, нелюди! Сором вам, драконові душі! Ви ганебні недолюдки... свого єдиного сина...

Франц.

Я думав би, що в нього двоє.

Амалія.

Так, він заслужив мати таких синів, як ти! На

смертному ложі надаремно він простягатиме свої висохлі руки до свого Карла і з жахом одсахнеться, схопивши холодну, як лід, руку Франца ... О, це щастя! Це солодке щастя заслужити прокляття від твого батька! Скажи, Франц, люба братерська душе, що треба зробити, щоб заслужити його прокляття?

Франц.

Ти хвилюєшся, любов моя, мені шкода тебе.

Амалія.

О! Прошу тебе! Чи тобі шкода твого брата? Ні, недолюдок, ти ненавидиш його! ти й мене ненавидиш?

Франц.

Я люблю тебе, як самого себе, Амалія!

Амалія.

Коли ти мене любиш, чи можеш ти одмовити мені в проханні?

Франц.

О, ні! Все, крім мого життя!

Амалія.

О, коли б так! Прохання, яке тобі так легко, так приємно буде задовольнити... (Гордо). Ненавидь мене! Я почервоніла б від сорому, коли б думала про Карла, і мені раптом спало б на думку, що ти мене не ненавидиш. Ти обіцяв мені?.. Тепер іди і залиш мене! Я хочу бути сама.

Франц.

Прекрасна мрійнице! Як я дивуюся з твого кроткого любовного серця. (Торкаючись її грудей). Отут, отут панував Карл, як бог у своєму храмі, Карл стояв перед тобою наяву, Карл заповнював твої сни, весь світ спливався в ньому одному, одзеркалював тільки його, лунав до тебе одним ім'ям...

Амалія (зворушена).

Так, правда, я признаюсь. На зло вам, варварам, я признаюся перед усім світом... Я кохаю його...

Ф р а н ц.

Нелюдська жорстокість! За цю любов так від-
платити... Забути ту...

А м а л і я (розгнівана).

Що? Забути мене?

Ф р а н ц.

Хіба ти не дала йому на пам'ять кільце?
Кільце з діамантом у за поруку твоєї вірності!..
Правда, правда, як може юнак противитись
чарам повії? І хто б на нього сердився — бо
він же більше не мав нічого, щоб віддати...
і хіба ж вона не заплатила йому з лихвою за
це поцілунками й ласкою?

А м а л і я (гнівно).

Повії моє кільце?

Ф р а н ц.

Так, так! Це ганебний учинок. Та ще добре,
коли б тільки це... Саме найкраще кільце

можна купити в кожного ювеліра... Може йому не сподобалась робота, може він виміняв його на краще?

Амалія (з силою).

Але моє кільце... Я кажу, моє кільце?

Франц.

А яке ж ще, Амалія?.. А! Така дорожчівність і на моєму пальці... і від Амалії!.. Сама смерть не змогла б його відірвати від мене... Правда ж, Амалія? Не в коштовності каменя, не в мистецтві роботи — в любові вся його цінність... Люба дитино, ти плачеш? Лихо тому, хто викликав ці коштовні сльози з цих небесних очей... Ах, а коли б ти все знала, сама побачила б його у такому вигляді?..

Амалія.

Що, потворо? У якому вигляді?

Франц.

Тихо, тихо, невинна душа, не питайся в мене! (Ніби сам до себе, але вголос). Коли б ця огидна

розпуста хоча б накрилась сѣрпанком, щоб схватись з очей всього свѣту, але от вона жахливо дивиться крізь жовті побляклі очі... От вона виглядає крізь смертельно бліде, запале обличчя і жахливо вистромлює крізь одержу схудлі свої кістки... От вона лепече в хрипкому скаліченому голосі... от вона аж кричить із кволої хисткої постаті... вона проникає аж у мозок костей і ламає мужню потугу юності... вона бризкає їдючою гнійною піною із лоба, із щок, із рота, із усього тіла, обливаючи його гнойовим потом... огидно гніздиться в ямках скотячого сорому... Тьфу! Тьфу! Мене верне від цього! Носи, очі, вуха трусяться... Ти бачила того нещасного, Амалія, що вмер у нашій лікарні, здавалось, що сором затуляє перед ним свої боязкі очі... Ти пам'ятаєш цей жах? Згадай цей образ як слід — оце буде твій Карл... Його поцілунки — чума, його губи — отруять твої.

Амалія (б'є його).

Богохульний язик!

Франц.

Тобі стає моторошно від цього Карла? Тебе

верне вже від блідого образу. Іди ж подивись на нього сама, на свого прекрасного ангельського, божественного Карла. Іди, пий його бальзамічний подих, купайся у пахошах, що випаровують з його рота. Один подих з уст його звалить тебе у чорну, як смерть, неприємність, як падають люди, коли зогниле лопається падло, чи від запаху трупів на полі вчорашнього бою.

А м а л і я (одвертає обличчя).

Ф р а н ц.

Яке свято любові! Яка насолода в обіймах!.. Але хіба справедливо цуратися чоловіка за його хвору зовнішність?.. Велика любовна душа і в тілі жалюгідного немов Езоп каліки може блищати, як рубін у багні. (Злісно сміючись). Із прищавих губ любов може... Правда, а що як розпуста розхитала також характер, коли вкупі з невинністю зникла й чеснота, як зникає аромат зів'ялої рози... коли вкупі з тілом і душа стає калічною...

А м а л і я (радісно схоплюється на ноги).

А! Карл! Тепер я пізнаю тебе знову! Ти ще

весь, весь! Все це була брехня... Чи знаєш це ти, злочинцю, що Карл не може бути таким? (Франц стоїть деякий час, глибоко замислившись, тоді раптом повертається, щоб вийти). Куди так спішно? Чи ти тікаєш від власного сорому?

Франц (затуливши обличчя).

Пусти мене! Пусти мене!.. Сльози душать мене... Батько деспот! Найкращого з своїх синів так загнати у злидні... в безвихідну біду... Пусти мене, Амалія! Я впаду до його ніг, на колінах я заклинатиму його. Мене, мене проклясти замість нього... Зректися мене... мене... Мою кров... життя моє... все...

Амалія (падає йому на шию).

Брате мого Карла, найкращий, любий Франц!

Франц.

О, Амалія! Як я люблю тебе за цю непохитну вірність моєму братові... Вибач, що я наважився зробити такий суворий іспит твоєму коханню... Як чудно справилися мої надії!.. Ти

довела це цими слізьми, цим зітханням, цим небесним гнівом... Ти зітхала й про мене, про мене, бо ваші душі були такі схожі!

Амалія.

О, ні! Вони ніколи не сходились.

Франц.

Ах, вони сходились так гармонійно, я завжди думав, що ми як близнята! І коли б не зовнішня різниця між нами, що була не на користь Карлу, то нас не можна було б одрізнити. Я часто казав сам до себе: ти зовсім, як Карл, ти луна його! Його портрет!

Амалія (хитає головою).

Ні, ні! Клянусь чистим світанком сонця! Ні жилки його! Ні іскри його почуттів!

Франц.

Ми такі були однакові в усьому... Роза була його улюбленою квіткою... і я найбільш лю-

бив розу. Він невимовно любив музику, і от будьте мені свідками ви, зорі, як часто ви підслухували мене серед глухої ночі, коли я сидів біля клавіру, і все навколо мене було поховане в тінях і снах... І як ти можеш ще сумніватись, Амалія, коли наша любов збіглась в одній красі... а якщо любов одна, то як могли ми бути неоднаковими?

Амалія (дивиться на нього здивовано).

Франц.

То був ясний тихий вечір, останній перед його від'їздом до Лейпціга. Він повів мене в ту альтанку, де ви з ним так часто сиділи в любовних мріях, ми довго мовчали... Нарешті він взяв мою руку і сказав з тихими слізьми: я покидаю Амалію, я не знаю, я передчуваю, ніби це буде навіки... Не покидай її, брате! Будь її другом... її Карлом... якщо Карл... ніколи... не повернеться... (Він стає перед нею на коліна і пристрасно цілує їй руку). Ніколи, ніколи, ніколи не повернеться він, а я йому обіцяв священною клятвою!

Амалія (одсахнулась).

Зраднику! Я піймала тебе! У цій самій альтанці він закликав мене нікому, нікому мою любов... навіть коли б він помер... Ти бачиш, як гидко, як злочинно ти... Іди з очей моїх!

Франц.

Ти не знаєш мене, Амалія, ти мене зовсім не знаєш!

Амалія.

О! Я знаю тебе, тепер я знаю тебе... І ти казав, що ти схожий на нього? Перед тобою він плакав? Перед тобою? Скоріше він написав би моє ім'я на ганебному стовпі! Геть, зараз же геть!

Франц.

Ти ображаєш мене!

Амалія.

Геть, кажу я, ти украв у мене дорогоцінну го-

дину! Нехай же вона відбереться від твого життя!

Франц.

Ти ненавидиш мене?

Амалія.

Я зневажаю тебе. Іди.

Франц (тупає ногою).

Чекай! Ти ще будеш переді мною тремтіти! Пожертвувати мною для жебрака! (Гнівно виходить).

Амалія.

Іди, шахраю... Тепер я знову з Карлом... Жебрак, сказав він? То значить перевернувся світ: жебраки — королі і королі — жебраки!.. Я не виміняла б лахміття, що на ньому, на пурпурну одіж миропомазаних... Погляд, з яким він прохає, мабуть, великий, царський погляд! Погляд, що знищує пишноту, розкіш і силу великих і багатих! Геть на землю блискуче на-

мисто! (Вона зриває з себе перли). Великі й багаті, хай це буде ваше прокляття носити золото й срібло й коштовне каміння! Хай це буде ваше прокляття наїдатись і пити на бучних бенкетах! Хай це буде ваше прокляття ніжити тіло на м'яких подушках! Карл! Карл! тепер я достойна тебе... (Вийшла).

ДРУГИЙ АКТ

ПЕРША СЦЕНА

Франц фон - Моор замислений, у своїй кімнаті.

Це мені задовго... Доктор каже, що він виду-
жує... До чого довго живе цей старий... І цей
огидний цупкий шматок м'яса заступає мені
пряму вільну путь до моїх скарбів, як підзем-
ний зачарований пес у дитячих казках.
Невже ж мої плани мають підкорятися заліз-

ному ярму механізма... невже ж мій дух дасть прикувати себе до черепашої ходи матерії... а воно ж тільки цього й треба — загасити вогник, який і без того смочче останню краплю олії... І все ж таки мені не охота самому це зробити, бо треба зважати на людей. Мені хотілось би, щоб він не був убитий, а щоб віджив сам. Я хотів би це зробити як добрий лікар, тільки навпаки... Не застувати природі її путь, а прискорити її ходу. Ми ж уміємо продовжувати життя, чому б нам не спробувати скоротити його.

Філософи і медики показують нам, як настрої душі збігаються з рухом механізму. Болі від подагри супроводяться порушенням механічних вібрацій. Пристрасті підкопують життєву силу... перевантажений дух крушить свою оболонку... Так от... якби хто вмів уторувати смерті її нерівну дорогу... тіло зруйнувати духом... А це було б оригінально... хто б зумів це зробити... надзвичайна справа... подумай, Моор... оце було б мистецтво, яке варто було б винайти. Адже уміння труїти уже стало справжньою наукою і природу примушено точно визначати свої грані, так що тепер можна обчислювати удари серця на цілі роки вперед і сказати пульсові :

от досі і ні на п'ядь далі...¹ отут би спробувати свої крила!

Як же мені тепер поруйнувати цю солодку мирну гармонію між душею й тілом? Які мені вибрати почуття? Які з них найбільш ворожі для життя? Гнів?.. Цей лютий вовк занадто швидко насичується... Турбота? Цей гробак гризе занадто повільно... Горе?.. Ця гадюка теж повзе дуже повільно... Страх?.. надія його перемагає... Що? хіба це всі кати людства?.. Невже так швидко вичерпується арсенал смерті?.. (Глибоко замислений). Як?.. Що?.. Що?.. Ні... А! (Схоплюючись). Жах!.. Чого не може жах... чого варті розум, релігія проти холодних, як лід, обіймів цього гіганта, а проте?.. коли він витримає і цей натиск?.. коли він... О! то прийди мені на допомогу, лихо, і ти, каяття, пекельна Евменідо, підла змія, яка пережовує те, що жере, і знов пожирає власний послід; ви ж вічно руйнуєте і вічно відтворюєте власну отруту і ти, самообвинувачування, що, скиглячи,

¹ Кажуть, що одна жінка в Парижі, систематично експериментуючи з отрутами, дійшла того, що могла досить точно визначити день смерті. Ганьба нашим лікарям, яких випередила у діагностиці одя жінка! [Прим. Шіллера].

руйнуєш своє власне житло і раниш того, хто тебе породив... і ви прийдіть мені на допомогу, самі благодійні грації, минуле з сумірною по-смішкою, і ти, квітує майбутнє, повне обіцянок, покажуйте йому у ваших дзеркалах радощі неба, самі тікаючи з його жадібних рук. Так я нападатиму, удар по ударі, натиск за натиском, на це кволе життя, аж випущу останню фурію — одчай! Перемога! Перемога!.. План готовий, серйозний і мистецький... певний... надійний план... бо (насмішкувато) ніж анатома не знайде слідів рани, чи їдючої отрути. (Рішуче). До діла! То з богом. (Увіходить Герман). А! Deus ex machina! Герман!

Герман.

Готовий служити, милостивий пане.

Франц (подає йому руку).

Готовий дякувати за це!

Герман.

Я це знаю.

Франц.

Скоро, дуже скоро ти в цьому ще більше переконаєшся, Герман... Я маю щось тобі сказати,
Герман.

Герман.

Я слухаю вас всією душею.

Франц.

Я знаю тебе, ти рішучий хлопець... Солдатське серце... Суворий і рішучий... Мій батько дуже тебе образив, Герман!

Герман.

Хай чорт мене забере, коли я це забуду.

Франц.

Це говорить мужчина. Не забуває помсти мужеське серце. Ти подобаєшся мені, Герман. Візьми цього гаманця, Герман. Він був би важчий, якби я вже був господарем.

Герман.

Це ж моє вічне бажання, милостивий пане, я дякую вам.

Франц.

Справді, Герман? Ти справді хотів би, щоб я був паном... Алеж у мого батька жили, як у лева, а я — другий син!..

Герман.

Я хотів би, щоб ви були першим сином і щоб у вашого батька були жили як у сухотної дівчини.

Франц.

А! Якби цей перший син тебе нагородив, якби він тебе підняв із твого низького становища, воно ж так не підходить до твоєї благородної душі!.. Ти тоді б отакий, як ти є, ходив би весь у золоті і їздив би у своїй кареті. Я кажу тобі це, це правда!.. Але я забув, що я хотів тобі сказати. Скажи, Герман, ти вже забув за фрейлен фон-Едельрайх, Герман?

Герман.

Громи і бурі! Для чого ви мені про це нагадуєте?

Франц.

Мій брат переманив її від тебе.

Герман.

Я з ним за це поквитаюсь!

Франц.

Вона тобі одмовила. Здається, він тебе викинув за двері вниз по сходах?

Герман.

За це я зіпхну його в пекло.

Франц.

Він казав, що ходять чутки, що ти самосійний син і що твій отець завжди говорив про тебе,

зітхаючи і б'ючи себе в груди: за що ти пока-
рав мене сином, господи.

Герман (дико).

Хай мене грім поб'є, замовчить!

Франц.

Він радив тебе продати твої дворянські па-
пери і за дю копійку полатати собі штани.

Герман.

Сто чортів! Я видряпаю йому очі своїми ру-
ками!

Франц.

Як? Ти озлився? Як ти можеш на нього зли-
тись? Що ти можеш йому зробити? Що може
така комаха зробити левові? Твій гнів тільки
посолоджує йому перемогу. Тобі лишається
тільки клацати зубами і гризти сухарі, щоб
збути свій гнів.

Герман (тупає ногою).

Я зітру його на порох!

Франц (ляскає його по плечі).

Фу, Герман! Ти ж кавалер! ти не можеш стерпіти такої ганьби. Ти не мусиш упускати дівчину. Ні, нізачо на світі, Герман! Я б пішов на все, коли б я був на твоїм місці.

Герман.

Я не заспокоюсь, поки не вгоню його під землю!

Франц.

Не хвилюйся так, Герман, підійди ближче...
Амалія буде твоєю.

Герман.

Так, буде, клянусь чортом, буде моєю!

Франц.

Ти матимеш її, це я тобі кажу, і матимеш

з моїх рук. Підійди ближче, я сказав... Може ти не знаєш, що старий, можна сказати, вже зрікся Карла.

Герман (присуваючись ближче).

Не може бути. Вперше чую.

Франц.

Заспокойся і слухай далі! Іншим разом я розкажу тобі докладніше... Кажу тобі, уже одинадцять місяців, як йому не можна сюди являтися. Але вже старий кається у цьому — у тому, що власне і не він зробив. Та й Едельрайх щодня штурмує його докорами і слізьми. Словом сказати, скоро він шукатиме Карла по всіх світах, а якщо він його знайде, Герман, тоді — добраніч! Тоді ти будеш підсаджувати його в карету, як він поїде з нею до церкви вінчатися.

Герман.

Я задушу його перед олтарем.

Франц.

Скоро батько відступить йому господарювання і буде доживати віку у своїх замках. Гордий первенець візьме у свої руки кермо, він буде глумитися з тих, що ненавиділи його, і з тих, що зазрили йому, і я, Герман, я, що хотів тебе зробити поважною, статечною людиною, сам я, Герман, буду схилитись низько перед його порогом...

Герман (у запалі).

Ні, поки я звусь Германом, цього не буде, поки тліє хоч іскра розуму в цій голові — не буде цього!

Франц.

Чи ти зможеш цьому завадити? І над тобою, любий Герман, буде свистіти його батіг, тобі він плюватиме в вічі, стрівши тебе на вулиці, і лихо тобі буде, коли ти скривишся або знизуватимеш плечима... От, така справа із твоїм сватанням до Амалії і з твоїми планами, і з твоїми мріями.

Герман.

Скажіть мені, що я маю робити?

Франц.

Слухай же, Герман, ти бачиш, як мені болить твоя доля, як чесному другові... Піди... перевдягнися... так, щоб тебе не можна було впізнати, піди до старого, скажи, що ти пройшов прямою дорогою з Богемії, що ти бився вкупі з моїм братом під Прагою... що ти бачив на свої очі, як його убито...

Герман.

Чи ж мені повірять?

Франц.

Го-го! Про це я подбаю. Візьми цей пакет. Тут докладно показано, що тобі робити. Тут же й документи, яким не можна не повірити... Тепер тікай, так, щоб тебе не побачили. Вийди задніми дверима у двір, звідтіля ти перелізеш через стіну... а я подбаю про розв'язку цієї трагікомедії.

Герман.

І розв'язка ця буде: хай живе новий господар
Франціск фон - Моор.

Франц (гладить його по щоді).

Який ти хитрий!.. Ти ж бачиш, цим способом ми досягнемо всього, що нам треба. Амалія покине свої надії на нього. Старий гадатиме, що він сам винний у смерті свого сина ... і... він же нездужає... для такої рухлої будови не треба землетрусу, щоб звалитись... Він не переживе цієї звістки... Тоді я його єдиний син... Амалія втратить підпору і буде в моїх руках... Це ти можеш собі легко уявити... Словом, усе буде як слід, але ти мусиш додержати слова.

Герман.

Що ви кажете! (Тріумфуючи). Раніш куля повернеться в дуло і розірве груди тому, хто стріляв... покладайтесь на мене. Дайте тільки мені зробити... Бувайте!

Франц (гукаючи йому вслід).

Ти збереш багатий урожай, любий Герман!.. (Сам). Коли він привезе воза в клуню, з нього

досить буде й сіна! Тобі буде дівка - коровниця,
а не Амалія.

ДРУГА СЦЕНА

Спальна кімната старого Моора.

Старий Моор спить у кріслі.

Амалія (тихо підкрившись).

Тихо, тихо! Він задрімав... (Вона стає перед ним).
Який прекрасний, який достойний!.. Такими
малюють святих... Ні, я не можу на тебе сер-
дитись! Срібна сіда голово, я не можу на тебе
сердитись. Спи спокійно, збудися радісно, я
підум геть і буду мучитись сама.

Ст. Моор, (уві сні).

Сину мій! Сину мій! Сину мій!

Амалія (схопила його за руку).

От! От! Йому сниться його син.

Ст. Моор.

Це ти? Це ти справді? Ах, який у тебе жахли-

вий вигляд! Не дивись на мене так сумно, мені
й без того так тяжко!

Амалія (швидко збудила його).

Просніться, любий! Це вам тільки сниться, за-
спокойтеся.

Ст. Моор (ще не зовсім збудився).

Його нє було? Я держав його за руку. Жорсто-
кий Франц, ти хочеш вирвати його із моїх снів?

Амалія.

Чи ти помічаєш це, Амалія?

Ст. Моор (зовсім збудився).

Де він? Де? Де я? Це ти, Амалія?

Амалія.

Як ви себе почуваете? Цей сон дав вам спо-
чинути?

Ст. Моор.

Я бачив у сні свого сина. Чому я не снів
довше? Може він простив би мене.

Амалія.

Ангели не сердяться... він прощає вам. (Взяла його руку, сумно). Батьку мого Карла, я прощаю вам.

Ст. Моор.

Ні, доню, смертельна блідість твого обличчя засуджує батька. Бідна дівчино, я відняв у тебе щастя твоєї юності... О, не кляни мене!

Амалія (ніжно цілує йому руку).

Вас?

Ст. Моор.

Ти знаєш цей портрет, доню?

Амалія.

Карла!..

Ст. Моор.

Такий він був, коли йому було шістнадцять років. Тепер він не такий... О, серце мені болить...

Ця сумирність — то гнів! Ця посмішка — то одчай... Правда ж, Амалія? Це був день його народження, коли ти малювала його у ясминовій альтанці? О, дочко моя, я так радів з вашої любові.

Амалія (все ще дивлячись на портрет).

Ні, ні, це не він, клянусь богом — це не Карл. Отут (показуючи на лоб і на серце), тут він зовсім інакший, ця тьмяна фарба не може віддати те полум'я, що сяяло в його очах. Візьміть це. Це не годиться. Я не зуміла його змалювати.

Ст. Моор.

Цей любий, теплий погляд... Коли б він став перед моїм ліжком, я ожив би від смерті. Я не міг би, не міг би вмерти.

Амалія.

Так, ви не могли б умерти. Це був би такий стрибок, як коли перестрибує прекрасна думка до ще прекраснішої... Цей погляд як промінь переніс би вас через могилу. Цей погляд поніс би вас понад зорі!

С т. М о о р.

Тяжко мені, сумно. Я вмираю, а мого сина
Карла зо мною немає ... Мене понесуть до гроба,
і він не плакатиме на моїй могилі ... Як солодко,
коли тебе заколисує в смертний сон молитва
сина — це колискова пісня.

А м а л і я (мріє).

Так, солодко, невимовно солодко, коли тебе за-
колисує в смертний сон пісня милого,— може,
ще й у могилі це буде снитись далі ... Довгий,
вічний, безконечний сон про Карла, аж поки не
задзвонять дзвони воскресіння ... (Схоплюється у за-
хваті) і відтоді вічно в його обіймах! (Пауза,
вона підходить до клавiру і грає).

Гекторе, ти йдеш від мене, знаю,
Де Ахілла лютий меч чекає,
Щоб за друга взять твоє життя.
Хто буде дітей твоїх учити
Кидати списи і чесно жити,
Коли зринеш в чорне небуття?

С т. М о о р.

Прекрасна пісня, дочко моя. Ти співатимеш
мені її перед смертю.

Амалія.

Це прощання Андромахи і Гектора... Ми з Карлом часто під лютню співали це. (Грає далі).

Люба, дай мені ти списа бойового,
Відпусти мене на бойовище знову,
Доля Трої на моїх плечах.
Рідний край боронячи, загине
Гектор від Пелеєвого сина,
Ми побачимось в Елізія полях.

Даніель входить.

Даніель.

Там вас чекає один чоловік. Він прохає допустити його, у нього є важливі новини... для вас.

Ст. Моор.

У мене є тільки одна важлива справа на світі, це ти знаєш, Амалія... Може це якийсь нещасний, якому потрібна моя допомога? Він не піде від мене зітхаючи.

Амалія.

Коли це жебрак, хай швидше йде сюди.
(Даніель вийшов).

С т. М о о р.

Амалія! Амалія! Пощади мене!

А м а л і я (грає далі).

Не почую вже твоєї я дзвінкої,
Гекторе, ходи і сонячної зброї,
Пропаде Пріама горда кров.
Вічний морок Гектора сповине,
Де Коцит тече сльозами у пустині,
В Леті ти забудеш про любов.

Мозок мій, і серце нездоланне
У холодній Леті все розтане,
Тільки не моя любов.
Перед брамою уже Ахілл неситий;
Дай меча мені, покинь тужити,
В Леті не умре моя любов!

Франц, Герман персодягнений, Даніель.

Ф р а н ц.

От цей чоловік. Він каже, що має для вас
страшну новину. Можете ви її вислухати?

С т. М о о р.

Я знаю тільки одну. Підійди сюди, друже, і не
щадь мене! Подайте йому склянку вина.

Г е р м а н (зміпеним голосом).

Милостивий пане, не гнівайтесь на бідного чо-
ловіка, коли він мимоволі розіб'є ваше серце.
Я в цих місцевостях чужий, але вас я дуже
добре знаю, ви батько Карла фон - Моора.

С т. М о о р.

Звідкіля ти це знаєш?

Г е р м а н.

Я знав вашого сина.

А м а л і я (схопившись).

Він живий? живий? Ти знаєш його? Де він?
Де? Де? (Хоче бігти).

С т. М о о р.

Ти розкажеш мені про мого сина?

Герман.

Він учився в Лейпцігу, потім він блукав не знати де. Він перейшов усю Німеччину, як мені казали, з непокритою головою, босий, і прохав хліба перед дверима. Через п'ять місяців після того почалась знову війна поміж Прусією і Австрією — йому нічого було робити на світі, він подався в Богемію за переможними барабанами Фрідріха. Дозвольте мені,— сказав він великому Шверіну,— умерти смертю героя, у мене більше немає батька!..

Ст. Моор.

Не дивись на мене, Амалія.

Герман.

Йому дали прапор, він ішов побіденним походом пруського війська. Нам привелося спати під одним шатром. Він розповідав багато про свого старого батька... про минулі щасливі часи... про нездійснені мрії... Ми плакали з ним удвох...

Ст. М о о р (занурився головою в подушку).

Досить! О, досить!

Г е р м а н.

Через вісім день по тому стався кривавий бій під Прагою... Я можу сказати вам, ваш син тримався, як справжній боєць. Він робив чудеса перед очима всієї армії. П'ять полків змінилося коло нього — він стояв. Навколо нього падали бомби, але син ваш стояв. Куля розтросила йому праву руку, син ваш узяв прапор у ліву і стояв...

А м а л і я (у захваті).

Гектор, Гектор!.. Ви чуєте? Він стояв...

Г е р м а н.

Я побачив його увечері після бою під свист куль; лівою він стримував потоки крові, а правою рукою закопався в землю. Брате, гукнув він мені, у наших рядах пройшов поговор, що генерала вбито годину тому.— Його вбито,—

сказав я, — а ти? — Отже, хто справжній солдат, — гукнув він і опустив ліву руку, — той хай іде слідом за своїм генералом, як я! Скоро по тому і його велика душа покинула тіло.

Франц (дико наступаючи на Германа).

Хай смерть зв'яже тобі твій проклятий язик!
Чи ти прийшов сюди убити мого батька?..
Батьку! Амалія! Батьку!

Герман.

Таке було останнє бажання мого товариша. Візьми цей меч, — сказав він з останніх сил, — і передай його моєму старому батькові; на мечі кров його сина; хай він радіє — це спокута. Скажи йому, що його прокляття погнало мене у бій і на смерть, що я умирав в одчаї! Його останнє слово було: Амалія!..

Амалія (ніби прокидаючись від смертельного сну).

Його останнє слово було — Амалія!

Ст. Моор (страшно кричить, рве на собі волосся).

Моє прокляття погнало його на смерть! Умер в одчаї!

Ф р а н ц (гасаючи по кімнаті).

О, що ви зробили, батьку! Мій Карл! Мій брат!

Г е р м а н.

От меч, а от портрет, який він теж вийняв із грудної кишені, він схожий на дню панянку, вона тут як жива. Це,— сказав він,— моєму братові Францу... Я не знаю, що він тим хотів сказати.

Ф р а н ц (ніби здивований).

Мені? Портрет Амалії? Мені? Карл? Амалія?
Мені?

А м а л і я (прикро наступаючи на Германа).

Підкуплений шахрай! (Гнівню хапає його).

Г е р м а н.

Я не шахрай, благородна панянка! Подивіться самі, чи це не ваш портрет? Можливо, ви самі йому дали його.

Франц.

Клянусь богом, Амалія, твій портрет! Це справді твій портрет.

Амалія (віддає йому назад портрет).

Мій, мій! сили небесні!

Ст. Моор (кричить, дряпаючи собі лице).

Лихо, лихо! Моє прокляття його погнало на смерть, умер в одчаї!

Франц.

І він згадав про мене в останню чорву годину смерті! Ангельська душе... Коли вже чорна корова смерті маяла над ним... про мене!..

Ст. Моор (белькочучи).

Моє прокляття погнало його на смерть! Мій син умер в одчаї!

Герман.

Не можу перенести цього страждання. Про-

щавайте, старий п'ане. (Тихо до Ф'ранца). Для чоґо ви це зробили, паничу? (Швидко виходить).

А м а л і я (схопилася, йому услід).

Чекай, чекай! Які були його останні слова?

Г е р м а н (гукаючи здаля).

Його останнє слово було Амалія! (Вийшов).

А м а л і я.

Його останнє слово було Амалія!.. Ні, ти не шахрай! Значить, це правда... правда... Він умер... умер... (Хитається, падає). Умер .. Карл умер...

Ф р а н ц.

Що я бачу! Що тут написано на мечі кров'ю ...
Амалія!

А м а л і я.

Хто написав? Він?

Франц.

Чи правда це, чи мені сниться? От дивись, написано кров'ю. «Франц, не покидай моєї Амалії». От дивись, дивись тут на другій стороні: «Амалія! Всемогутня смерть розв'язує твою клятву»... Ти бачиш це, ти бачиш? Він написав це занімілою рукою, написав теплою кров'ю свого серця, написав на урочистім краю вічності! Дух його, відходячи, з'єднав Франца з Амалією.

Амалія.

Святий боже! Це його рука. Він ніколи мене не любив. (Швидко вийшла).

Франц (тупаючи ногою).

Прокляття! Усе моє мистецтво розбивається об цю вперту голову.

Ст. Моор.

Лихо, лихо! Не покидай мене, дочко моя!.. Франц, Франц! віддай мені мого сина!

Франц.

Хто прокляв його? Хто погнав свого сина на бій, на смерть в одчаї?.. О, він був ангел, небесна перлина. Прокляття катам його! Прокляття, прокляття на вас!..

Ст. Моор (б'є себе кулаком в груди і в голову).

Він був ангел, він був перлиною неба! Прокляття, прокляття! Прокляття на мені!.. Я той батько, що вбив свого великого сина. Мене він любив аж до смерті. Щоб помститись за мене, пішов він на смерть. Потворо! Потворо!
(Лютує сам проти себе).

Франц.

Він умер. Для чого тепер ці слова? (Саркастично сміється). Легше вбити, ніж повернути до життя.
Тепер вам не викликати його з могили.

Ст. Моор.

Ніколи, ніколи, ніколи! Не викликати з могили. Умер, пропав навіки! І це ти виманив

від мене прокляття, ти... ти... Віддай мені
мого сина!

Франц.

Не доводьте мене до краю. Я покину вас у
смерті!..

Ст. Моор.

Потворо! Потворо! Поверни мені мого сина.
(Схопився з крісла, хоче взяти Франца за горло, той
одіпхнув його).

Франц.

Безсилі кості! Ви ще насмілюєтесь... Умріть!
Умріть в одчаї! (Вийшов).

Ст. Моор.

Тисяча проклять гримить тобі вслід! Ти вкрав
мого сина з моїх обіймів. (Метушиться в одчаї, не
встаючи з крісла). Лихо, лихо! Одчайтись і не
вмерти! Вони тікають, покидають мене у смерті!..
Мої добрі ангели тікають від мене, тікають усі

святі від сивого душогуба ... Лихо, лихо! Ніхто не піддержуватиме мою голову, ніхто не проводитиме мене по смерті? Нема синів! Нема дочок! Нема друзів!.. Тільки люди! Невже ніхто?.. Самітний ... поквнтий ... Лихо, лихо! Одчятись і не вмерти!

Амалія з заплаканими очима.

С т. М о о р.

Амалія! Віснице неба! Це ти прийшла прощати мою душу.

А м а л і я (м'якшим голосом).

Ви втратили прекрасного сина.

С т. М о о р.

Убив! ти хочеш сказати. Із дим тягарем я прийду перед суд всевишнього.

А м а л і я.

О, ні, вешасний старий! Небесний отець взяв його до себе. Ми були б надто щасливі на цій

землі... Там, там над сонцем... ми побачимо
його знову.

С т. М о о р.

Побачити, побачити знову! О, меч провиже
мою душу, коли я знайду його серед блажен-
них... У самому небі я тремтітиму пекельним
жахом. У спогляданні вічності мене розтро-
щить згадка: я вбив свого сина!

А м а л і я.

О, його усмішка прожене з вашої душі цю
згадку. Утіштеся, мій батько! Мені вже зо-
всім не сумно. Хіба він не проспівав небесним
слухачам ім'я Амалії на арфі серафімів, і не-
бесні слухачі тихо за ним це ім'я повторяли.
Адже його останнє слово було: Амалія, і його
перший радісний вигук теж буде: Амалія!

С т. М о о р.

Небесна розрада з уст твоїх! Він усміхнеться
до мене, ти кажеш? Простить мене? Ти бу-
деш зо мною, кохана мого Карла, коли я вми-
ратиму.

Амалія.

Умерти — це полетіти до нього в обійми, ви щасливий, вам можна заздрити. Чому ці кості не охляли? Чому це волосся не сиве? Лихо моїм молодим силам! Я кличу тебе, квола старість бо ти ближча до неба й до мого Карла.

Франц увиходить.

Ст. Моор.

Підійди сюди, мій сину! Прости мене, якщо я допіру образив тебе! Я прощаю тобі все!
Я так би хотів умерти спокійно.

Франц.

Чи ви досить оплакали свого сина? Наскільки я бачу, у вас тепер тільки один.

Ст. Моор.

У Іакова було дванадцяттеро синів, але він кривавими слізьми плакав за Йосифом.

Франц.

Гм, гм!

С т. М о о р.

Піди привеси мені біблію, дочко моя, і прочитай мені історію про Йосифа та Іакова, вона завжди мене зворушувала, а я ж тоді ще не був Іаковом.

А м а л і я.

Що вам прочитати? (Взяла біблію і перегортає сторінки).

С т. М о о р.

Прочитай мені про горе покинутого, коли він не знайшов його серед своїх дітей і надаремно чекав його в колі одинадцятьох синів своїх... і його жалібну пісню, коли він почув, що Йосифа віднято в нього навіки...

А м а л і я (читає).

«Тоді взяли вони одержу Йосифа і закололи козла і вмочили одержу у кров і послали закривавлену одержу, щоб її принесено батькові, і сказали: оце ми знайшли, поглянь, чи це не твого

сина одежа?» (Франц раптом вийшов). «І от він упізнав одежу і сказав: це мого сина одежа. Лихий звір його пожер, лютий звір розірвав мого Йосифа».

Ст. Моор (падає назад на подушку).

Лютий звір розірвав мого Йосифа.

Амалія (читає далі).

«І Іаков розірвав свою одежу і рядом оповинув стегна і носив жалобу по своєму синові довгий час, і всі сини і дочки підійшли, щоб його розрадити; але він не дав себе потішати і сказав: у горі сконаю я...»

Ст. Моор.

Годі, годі! Мені дуже погано.

Амалія (підскочила до нього, впустила книгу).

Господи! Що це таке?

Ст. Моор.

Це смерть!.. Чорно... пливе... перед моїми...

очима ... Я прошу тебе ... поклич пастора ... щоб
він мене ... причастив ... Де ... мій син Франц ?

А м а л і я .

Він утік. Боже, зглянься з нас !

С т. М о о р .

Утік ! Утік ! від мого смертного ложа ... І це
все ... все, що зосталося ... від двох дітей, повних
надій ... Ти мені їх ... дав ... ти їх від мене ...
узяв ... Твоє ім'я хай буде ...

А м а л і я (раптом скрикує).

Умер ! Все вмерло ! (Вибігає в одчаї).

Франц вбігає, радіючи, підстрибуючи.

Ф р а н ц .

Умер, кричать вони, умер ! Тепер я господар !
По всьому замку галас : умер ... А що, коли він
тільки спить ... О, певне, певне, це той сон, за
яким ніколи не буває «доброго ранку»... Сон
і смерть — це близнята. Можна поміняти їх

назви! Прекрасний, бажаний сон! Ми назвемо тебе смертю. (Він закриває старому очі). Хто тепер прийде й наважиться позвати мене на суд, чи сказати мені в вічі: ти убийця! Геть тепер огидну маску кротості й чесноти. Тепер ви побачите Франца голого і жахнетесь! Мій батько присолоджував свої вимоги – сімейне коло зробив із своїх підданців, сидів ласкавий біля воріт і взивав їх братами і дітьми... Мої брови звисатимуть над вами, як туча, моє грізне ім'я ширятиме, як страшна комета над цими горами, моє обличчя буде вам віщувати бурю. Він гладив і ласкав шию, що не хотіла перед ним гнутись. Ласкати й гладити не моя справа. Я вгоню зубчасті шпори у ваші боки, і я спробую на вас різучий нагай. В моїх володіннях буде так, що картоплю й рідке пиво будуть подавати тільки на свято. І лихо тому, хто з'явиться перед мої очі із повними рум'яними щоками! Злиденна блідість і рабський страх — такі будуть мої кольори; я одягну вас у цю ліврею!
(Він вийшов).

ТРЕТЯ СЦЕНА

Богемські ліси.

Шпігельберг, Рацман, загін розбійників.

Рацман.

Це ти? Це ти справді? То дай же я тебе роздушу в тісто, любий братенику Моріц! Будь здоров у богемських лісах. Який же ти став здоровий та дужий. Триста п'ятдесят чортів! Ти ж привів із собою рекрутів, цілий табун, наwerbував до чорта.

Шпігельберг.

Ага, братику, ага! І все хлопці, як один... Ти не повіриш, мені щастило, як повішеному: був я собі убогий, голодний бідолаха, не було в мене нічого, крім цієї палиці, коли я переходив Йордан, а тепер нас сімдесят вісім, все більше розорені крамарчуки, вигнані магістри і писарі із швабських провінцій: це тобі загін хлоп'ят, братику, хіба ж таких, кажу я тобі. Тут один в одного на ходу зрізає гудзики з штанів, але в бою, як орли... і все в нас є і на сорок миль навколо про нас така слава,

що ти не повіриш. Жодної нема газети, де б не було замітки про хитруна Шпігельберга; я їх усі зберігаю... Із ніг до голови вони мене всього розписали, як живого; не забули й гудзиків на сюртуці. Але ми водимо їх як на ниточці. Оце нещодавно я подався у друкарню, розповів, що я бачив славнозвісного Шпігельберга, і продиктував писарчукові, що там сидів, достеменний портрет якогось червивого доктора; вони надрукували, доктора того забрано, спішно зроблено допит, і з дурощів та переляку він визнав. Хай мене чорти вхоплять! Він, бач, визнав, що він є Шпігельберг! До-нерветер! Я навіть зібрався був об'явити перед магістратом, що ця каналія дискредитує моє ім'я... Кажу тобі, три місяці не минуло, його повісили. Здорову порцію табаки я запхав собі в носа, коли проходив повз шибеницю подивитись, як фальшивий Шпігельберг висить там в усій своїй славі... І поки висів Шпігельберг, Шпігельберг любенько вислизнув з петлі і нашив правосуддю осячі вуха, щоб не було таке розумне.

Рацман (сміється).

Ти все такий, як був.

Шпигельберг.

Авжеж такий, як бачиш, з голови до п'ят. Дурнику! Розкажу я тобі, як ми жартували недавно у монастирі святої Цецілії. Нарізались ми на цей монастир десь проти ночі, а за цілий день не довелося нам бахнути ні разу... Ти знаєш, я смерть терпіти не можу, як день минув без роботи, цей самий «*diem perdidit*»¹... То треба було за ніч щось накоїти такого, щоб чортам сумно стало. Сидимо ми тихо аж до глупої ночі. Навколо теж усе тихо, як у вусі. Загасили світло. Тепер думаємо — черниці всі вже в перинах. Беру я з собою свого товариша Грімма, наказую іншим чекати перед брамою, поки не почують мого свистка... Берусь до монастирського сторожа, забираю в нього ключі, прокрадаюсь туди, де сплять служанки, забираю в них тихенько всю одягу і викидаю вузли за ворота. Тепер ми переходимо від келії до келії, забираємо одягу в черниць, тоді до ігумені... Тоді я даю свисток, і мої хлопці перед брамою беруться галасувати і грюкати, наче прийшов страшний суд, і вдираються з громом і гуркотом у келії до чер-

¹ «Я загубив день» — старе латинське прислів'я.

ниць... Га - га - га - га!.. Щоб ти бачив той шарварок, як ті бідні звірятка у темряві хапалися своїх спідниць, метушилися, наче їх чорти вхопили. А ми чим далі додаємо гуркоту, а вони із жаху з бідою загортаються в простині, чи заповзають під печі, як котята, а інші з переляку так пообмочували кімнати, що хоч учися там плавати. Крик, галас, скавчання і, нарешті, сама стара голобля - ігуменя... одягнена, як Єва в раю... Ти знаєш, братцю, що я нічого на світі так ненавиджу, як павуків і старих баб. І уяви собі тепер, як та чорнобура, зморшкувата, патлата відьма переді мною витанцьовує і закликає мене своєю дівоцькою чеснотою... Сто чортів! Я вже наставив лікоть, щоб увіпхнути їй усі тельбухи у спину... Коротко і ясно! Або вигрібай весь срібний посуд і всі монастирські скарби і всі готові грошенята, або... мої орли вже мене зрозуміли... Я кажу тобі, я викачав з монастиря більше як на тисячу талерів барахла та ще й сміха було! І мої хлопці zostавили їм пам'ятку таку, що вони її носитимуть дев'ять місяців.

Рацман (тупаючи ногами).

Хай мене грім поб'є!

Шпигельберг.

Чи ти ба? Ну, хіба ж це не ловке життя, і при цьому я здоровий, як яблучко, і весь загін тут, і щогодини росте, немов попівське черево... Не знаю, що в мене за магніт, який притягає усе наволоч із божої землі, як сталь і залізо.

Рацман.

Прекрасний магніт, нема слова. Але я хотів би все таки знати, яким ти чортом управляєшся збирати...

Шпигельберг.

Чортом? Не треба ніякого чорта... треба мати голову. Трошки практичного розуму, який, правда, теж на вулиці не валяється... бо бачиш, я завжди казав: чесного чоловіка можна зробити з якого хочеш поліна, але для злодія потрібний передь... Більше того, певна національна талановитість, сказати б, шахрайський клімат, і, щоб його знайти, треба їхати у Граубінден: там тобі Афіни сучасних шахраїв.

Рацмані.

Слухай, а мені казали найбільше про Італію...

Шпігельберг.

Так, так, не можна і тих ображати, в Італії теж є підходящі люди, та коли Німеччина буде йти далі такою стежкою, на яку вона тепер ступила, і пошле під три чорти усі науки,— а вона вже почала це робити,— то за деякий час і з Німеччини може вийти щось путве... Але взагалі скажу я тобі, не в самому кліматі справа... Таланти скрізь знаходять собі місце, а втім, братику,— з дикої груші і в райському саді не буде ананаса... І я тобі скажу ще... на чому я, пак, спинився?

Рацман.

На прийомах.

Шпігельберг.

А так, на прийомах. Отже для тебе перше діло, як ти приходиш до якогось міста, зібрати ві-

домості у старцівських старост, у сторожі, у тюремної варти, хто найчастіше до них з'являється, хто в них найдовше гостює, і цю публіку тобі треба одшукати... Далі треба тинятись по кофейнях, борделях та шинках, виглядати, примічати, хто найбільш галасує про дорожнечу, про п'ять процентів, про зливу поліційних постанов, хто найбільше лає уряд, або нападається на фізіогноміку і таке інше, брате! Оце саме те, що треба. Чесність хитається вже як дуплавий зуб. Твоє діло тільки зачепити ключкою... чи коротше сказати: виходь і викинь повного гаманця серед вулиці. Десь приховайся і наглядай, хто його підніме... Трошки згодом біжи за ним, шукай, кричи і запитай його ніби мимохідь, чи не знаходив пан добродій гаманця? Коли він скаже, що знаходив, то хай іде під три чорти; коли ж він заперечує, мовляв, вибачте, пане... щось я не пам'ятаю... мені дуже шкода... (Схоплюється на ноги). Брате! Танцюй, брате! Можеш загасити свого ліхтаря, хитрий Діоген! — Ти знайшов, кого треба.

Рацман.

Ти, я бачу, вчений практикант.

Шпигельберг.

Боже ж мій, чи хто посміє заперечувати — тепер, коли цей чоловік уже в тебе в кишені, треба ще хитренько взятися до діла, щоб він не випав... Бачиш, синку, я ще й так робив: коли собі когось нанюхаю, то причеплюся до кандидата як реп'ях. Випиваю з ним, поки йому п'ється, та, знаєш, так, щоб не він платив же! Воно, бува, влітає в копійчку, але на це не треба зважати... Далі заводиш ти його в таку компанійку, де грають у карти і гуляють, уплутуєш його у скандали, в бійки і в нечисті справи, поки він не порозгублює і гроші, і совість, і сили, і соки; бо, до речі скажу я тобі, ні чорта ти не зробиш, не погубивши душу і тіло... Повір мені, брате, бо це вже я сто разів бачив на практиці, коли вже витягти чесного чоловіка з його кубла, то чорт йому буде за брата... Далі ступити вже легко... один крок... Стривай, що це там бахнуло?

Рацман.

Та то грім, кажи далі.

Шпігельберг.

Ще є коротша і вірніша путь: пограбувати когось до нитки, сорочку з нього здерти, тоді він сам до тебе прийде... Хто, хто, а я ці штуки знаю... Спитай он у того червонопикого... Клянусь дідьком, я уловив його в ятір... Я показав йому сорок дукатів, щоб він мені виліпив з воску ключа такого, як у його пана... І що ж ти думаєш, дурна бестія виліпила ключа, приносить мені, щоб я так жив, того ключа і хоче одержати гроші... Мсьє, кажу я йому, чи ви знаєте, що я цього ключа понесу прямою дорогою до поліції і забезпечу вам приміщення на шибениці? Тисяча громів! Ти б подивився, як він роззявив рота і почав труситись, як мокрий собака... «Заради неба, згляньтесь, пане, я... я...» Що ви? Ви погоджуєтесь іти зо мною до чорта в зуби?.. «О, з радістю, з насолодою»... Га-га-га! ковтнув? Піймав карася на гачок... Посмійся ж з нього, Рацман, га-га-га!

Рацман.

Так, так, скажу я тобі. Цю лекцію я запишу

собі золотими буквами на лобі. Мабуть, сатана знає своїх людей, що він тебе вибрав за маклера.

Шпигельберг.

То ж бо то, братику. І я думаю, що коли я йому приведу десятюх, то може він мене помилує... Адже кожен видавець дає своєму агентові кожен десятий екземпляр безплатно, то може і чорт не поскуниться. Рацман, мені пахне порох...

Рацман.

А я? Мені вже давно пахне... Зважай, щось таке буде... Так, так, я вже тобі сказав, Моріц, ти дуже до речі прийшов до отамана із своїми рекрутами... Він теж поназбирав уже бравих хлоп'ят.

Шпигельберг.

А мої ж! Ех...

Рацман.

Воно так. У твоїх мабуть слизькі пальці... Але

я кажу тобі: слава нашого отамана спокусила
вже й чесних людей.

Шпигельберг.

Сподіваюсь, що ні.

Рацман.

Sans spass!¹ Справді, і вони не соромляться
служити під його командою. Він убиває не для
грабунку, як ми, він перестав цікавитись гріш-
ми, як їх стало досить у нас, та й свою тре-
тину здобичі він роздає сиротам, або ще й дає
бідним студентам на науку. Та коли йому треба
прикрутити поміщика, що обдирає своїх селян,
або як він попаде мерзотника із золотими
аксельбантами, який фальшує закони і золотом
заліпляє очі правосуддя, чи ще якогось панича
в такому роді, от це його діло, він тоді лютує
як чорт, як сто тисяч фурій!

Шпигельберг.

Гм, гм!

¹ Без жартів.

Рацман.

Недавно дізналися ми в корчмі, що буде проїздити якийсь багатий граф з Регенсбурга, якому недавно його адвокат нечистими способами виграв мільйонний процес; отаман саме сидів біля столу і думав... Скільки в нас людей?—спитав він у мене і підвівся. Я бачив, як він здіпав нижню губу, а це в нього буває не часто. — Усіх п'ять душ, — сказав я йому. — Цього досить, — відповів він... Кияув шинкарці на стіл гроші, залишив вино, яке йому подали, не скуштувавши, — і ми подалися в пугь. За цілу дорогу він не сказав ні слова, ішов сам і тільки час від часу питався в нас, чи ми нічого не чуємо, наказував лягати вухом до землі і прислухатись. Нарешті їде той граф, карета навантажена доверху, адвокат сидить біля нього, попереду верхівець, обіруч його двоє слуг, теж верхи на конях. Щоб ти бачив його, як він вискочив із двома пістолями в руках, не діждавшись нас, кинувся до карети, гукнув: стій! Кучер, що не хотів спинити, в одну мить злетів на землю, граф вистрелив із карети на вітер, верхівці повтікали... — Де гроші твої, каналіє! — заgrimів він... Той ле-

жав, як віл під сокирою... А, це ти той мерзотник, що робиш з правосуддя дешеvu повію? Адвокат тремтів, аж зуби йому цокотіли... Кинджал устроився йому в черево, як стовп у ріллю... Я зробив своє,— гукнув він і гордо одвернувся: плюндрувати—це ваша справа!

На тім він зник у лісах...

Шпигельберг.

Гм! Гм! Брате, те, що я тобі оце розповідав, це не для нього. Ти мене розумієш?

Рацман.

Так, так, я розумію.

Шпигельберг.

Ти ж знаєш його. У нього є свої капризи. Ти розумієш мене?

Рацман.

Я розумію, я розумію!

Шварц біжить з усіх сил.

Рацман.

Хто там? Що таке? Пасажири в лісі?

Шварц.

Мерщій, мерщій! А де всі інші?.. Тисяча грімів! Ви там стоїте і базикаєте! Чи ви не знаєте, та чи ви нічого не знаєте?.. Роллер...

Рацман.

Що таке? Що таке?

Шварц.

Роллера повісили. І ще чотирьох з ним.

Рацман.

Роллера? Що ти кажеш? Роллера? Коли?
Звідки ти взяв?

Шварц.

Він сидить уже більше як три тижні, а ми ні-

чого не знали; тричі засідав суд, а ми нічого не чули; його катували, щоб дізнатись, де отаман... Бравий хлопець не сказав нічого; учора винесли йому присуд, сьогодні вранці він поїхав спішною поштою у пекло.

Рацман.

Прокляття! А отаман про це знає?

Шварц.

Він дізнався тільки вчора. Лютий, як вепр. Ти знаєш, він завжди більше від усіх любив Роллера, а тепер ще як зібралися його катувати... принесено мотузки і драбини до башти, але не допомогло нічого; він сам у капуцинській рясі пробравсь до нього і хотів обмінятися з ним одежею; Роллер odmовився начисто; тоді він поклявся такою клятвою, аж нам мороз пішов по жилах, що він йому запалить поминальні вогні, які ще не світили ні одному королю, які посмалять їм спину вщент, Я боюсь за місто. Він уже давно має на нього зуб, за його ганебну святобливість. А ти знаєш, коли він каже: я зроблю! то це все одно, якби хто з нас уже зробив.

Рацман.

Це правда. Я знаю отамана, коли б він самому сатані дав слово прийти у пекло, то він зроду б уже не молився, навіть якби міг урятуватися, прочитавши отченаша! Але ах, бідний Роллер!
Бідний Роллер!

Шпигельберг.

Memento mori!¹ Але це мене не хвилює.
(Наспівує пісеньку).

Повз шибеницю я йшов
І пасажира там знайшов.
Так от яке твоє життя!
І хто з нас дурень — ти чи я?

Рацман (підскочив).

Чуєш, постріл! (Шум і стрілянина).

Шпигельберг.

Ще один.

¹ Пам'ятай про смерть.

Рацман.

Іще один! Отаман! (За сценою співають).

У Нюрнбергу не повісять
Тебе, як не впіймають! (Двічі).

Швайцер, Роллер (за сценою).

Голла го! Голла го!

Рацман.

Роллер! Роллер! Хай мене візьме сто чортів!

Швайцер, Роллер (за сценою).

Рацман! Шварц! Шпігельберг! Рацман!

Рацман.

Роллер! Швайцер! Грім, блискавка, град і не-
года! (Летять йому назустріч).

Розбійник Моор верхи, Швайцер, Роллер, Грім,
Шуфтерле. Загін розбійників, закурений, заляпаний,
увиходить.

Розб. Моор (зстрибуючи з коня).

Свобода! Свобода!.. Ти дома, Роллер... Одведи
мого коня, Швайцер, і вимий його вином!
(Кидається на землю). Це було діло!

Рацман (до Роллера).

Ну, клянусь кузнею Плутона! Чи ти воскрес
від колесування?

Шварц.

Чи ти його дух? Чи я дурень? Чи це ти
справді?

Роллер (захеканий).

Це я. Живий. Цілий. Як ти думаєш, звідки я
прийшов?

Шварц.

Відьма тебе знає. Уже ж тобі було увірвалось!

Роллер.

Більше ніж увірвалось. Я — просто з шибе-

ниці. Дай спершу оддохатись. Швайцер тобі розкаже. Дайте мені склянку горілки!.. І ти тут, Моріц? Я гадав, що стрінусь з тобою в іншому місці... Та дайте ж мені склянку горілки! Кості мої розсипаються... О, мій отаман! Де мій отаман?

Шварц.

Зараз, зараз! То скажи ж, висипай! Як ти врятувався? Як ти до нас повернувся? Голова мені гуде. З шибениці, ти сказав?

Роллер (вихилив пляшку горілки).

А-а! це смакує, аж горить... Прямою дорогою з шибениці, сказав я. От ви стоїте, пороззявляли роти і не можете собі цього уявити... Залишалося мені три кроки до триклятої драбини, якою я мусів лізти у лоно Авраамове... так близько, так близько... уже вважав себе в анатомічному кабінеті! Ти міг би купити моє життя за понюх табаки. Отаман повернув мені дихання, свободу й життя.

Швайцер.

Це така байка, що варто послухати. Нам уже

напередодні сказали наші слідці, що Роллер попав на слизьке і що коли небесні сили не схотять втручатися, то він завтра вдень ... тобто сьогодні ... полізе просто на небо ... Вперед! — сказав отаман. — Усе для друга!.. Чи ми його врятуємо, чи ні, то хоч запалимо йому поминальний вогонь, який ще не світив ні одному королю, який ущент посмалить їм спину. Вся банда стає на ноги. Ми посилаємо йому цидулочку, яку йому підкинули в супі.

Роллер.

Я не надіявся на успіх.

Швайцер.

Ми виждали часу, коли вулиці спорожніли. Усе місто пішло на видовище, пішки й верхи, на підводах, аж нам було чути похоронний спів і галас. Тепер, — сказав отаман, — запалюйте, запалюйте ж! Хлопці летять як стріла, запалюють місто одразу з тридцяти трьох кутків, шпурляють запалені гноти під порохову башту, у церкві і склади... Нехай я здохну. Не минуло й чверть години, як північний

вітер—і він мабуть мав зуб на це місто—
узявсь допомагати і погнав полум'я аж у най-
вищі поверхи. Ми тимчасом летимо по вули-
цях, як фурії, гукаємо: Горить! Горить!
І так через усе місто... Скигління, крик... ле-
мент... калатають пожежні дзвони... вибухає
порохова башта в небо, так, ніби земля розко-
лолась надвоє, і небо розпукло, і саме пекло
пішло на десять тисяч сажнів під землю.

Р о л л е р.

І тоді ті, що мене вели, оглянулись назад...
і місто було, як Содом і Гоморра, весь гори-
зонт був у огні, у сірці, в диму, сорок гір лу-
нають навколо жахливим ехом, панічний жах
кинув усіх озем... Тоді я скористався з нагоди
і геть! як вітер... Уже мене були розв'язали,
до того дійшло діло... Стоять, як скам'янілі,
як жона Лотова! Я тікати, розпихуючи юрбу!
Геть! Одбіг на шістдесят ступнів, скинув оде-
жу, пірнув і плив під водою, поки не зник
з очей. Мій отаман уже тут із кіньми і з оде-
жею... Ми втекли. Моор, Моор! Я хотів би,
щоб ти скоріш попав у таке діло, щоб я міг
з тобою поквитатись.

Рацман.

Гарненьке побажання, за яке треба б повісити ... Але це вийшло блискуче.

Роллер.

Це була допомога в біді. Ви цього не можете оцінити. Спробували б ви ... з петлею на шиї ... живцем марширувати до гроба, як я, і з тими священними обрядами і відьмівськими церемоніями, і з кожним кроком чимраз ближче й ближче до проклятої машини, де мені приготоване було приміщення. Вона блищала на жахливому ранішньому сонці, кати вже чекали, і ця жахлива музика! вона ще гуде мені у вухах ... і каркання голодних ворон, що десятками обсіли мого напівзгнилого попередника. І все оце ... та ще й передчуття блаженної вічності!.. брате, брате! І тут раптом голос свободи ... Він гримнув так, наче луснув обруч на небесному барилі ... Чуєте, каналії, кажу я вам, як стрибнути з вогню у льодову воду, не відчущи того, що я відчував, коли доплив до берега.

Шпигельберг (сміється).

Бідний невдахо! Ну, та вже минулось! (П'є, до нього). Вітаю із щасливим відродженням.

Роллер (кидає геть свою склянку).

Ні, клянусь усіма скарбами Маммони, не хотів би я пережити це вдруге. Умерти — це не через тин стрибнути, і жах умирання страшніший від смерті.

Шпигельберг.

А стрибок порохової башти... Ти розумієш тепер, Радман?.. Тим то воно і смерділо сіркою на десятки верст, ніби весь гардероб Молоха провітрювали під небосхилом... Це було блискуче діло, отамане! Я заздрю тобі.

Швайцер.

Коли місто розважається тим, щоб знищити мого товариша, як зацьковану тварину, то хай кат мене візьме! Чи нам спинятись перед тим, щоб заради товариша знищити таке місто? Та

Й до того ж нашим хлопцям мабуть пощастило підживитись на цьому ділі... скажіть, що ви назбирали?

Один з банди.

Я в метушні вибрався у церкву святого Стефана і зрізав борти з того покривала, що накривають олтар; господь бог,— сказав я собі,— багатий чоловік і може виткати собі золоте шитво з конопляного мотуззя.

Швайцер.

Добре зробив... і нащо те барахло у церкві? Вони приносять його творцеві, який сміється із цього дрантя, а люди хай голодають.— А ти, Шпангелер, що ти взяв на гачок?

Другий з банди.

Ми з Бігелем пограбували крамницю і притягли шмаття на п'ятдесят душ наших.

Третій з банди.

Я поцупив пару золотих годинників і дюжину срібних ложок.

Швайцер.

Добре, добре! Та ще ми їм такого накоїли, що їм два тижні треба буде гасити. Коли вони схотять залляти пожежу, їм доведеться затопити місто водою... Не знаєш, Шуфтерле, скільки їх там побило?

Шуфтерле.

Кажуть, вісімдесят три душі. Сама башта задала шістьдесят.

Розбійник Моор (дуже строго).

Роллер, за тебе дорого заплачено!

Шуфтерле.

Е там, що з того?.. ще коли б це були чоловіки... а то немовлята, що позолочують свої пелюшки, дурні мамаші, що одганяли од них мух, висохлі пічкури, що вже й ходити не можуть... пацієнти, що плакали за доктором, який величним галопом подався за юрбою... у кого були легкі ноги, всі подалися дивитись на ко-

медію. А тут zostався самий послід стерегти
квартири.

М о о р.

О, бідні гробачки! Хворі, ти кажеш, старі
і діти?

Ш у ф т е р л е.

Ну, да, чорт їх не взяв! І няньки і вагітні
баби, що бояться розродитись під шибеницею;
молоді жінки, що боялись дивитись на повіше-
ного, щоб не наврочити невародженим дітям...
бідні поети, що їм не було що взути, бо єдину
пару взуття саме латав швець, і всяка така на-
волоч — про них не варто й казати. Коли я
проходив повз таку хибарку, почув там лемент,
заглянув і що ж я бачу: лежить дитина ще
ціла й здорова під столом, а стіл от-от заго-
риться... Бідна тваринко, — сказав я, — ти ж
там замерзнеш, і вкинув її в огонь...

М о о р.

Справді, Шуфтерле? І цей вогонь хай горить

у твоїх грудях аж до судного дня!.. геть, по-
твори! Щоб я тебе не бачив серед своїх лю-
дей! Ви незадоволені?.. Ви роздумуєте?.. хто
сміє роздумувати, коли я наказую?.. геть із
ним, кажу я... серед вас є ще інші, з якими
я матиму справу. Я знаю тебе, Шпігельберг.
Але я скоро до вас доберусь і зроблю вам
страшний огляд. (Вони тремтячи виходять).

Моор сам, сильно схвильований ходить взад і вперед.

Розб. Моор.

Не слухай їх, небесна помсто! Що можу я зро-
бити? що можеш ти зробити, коли твоя по-
шесть, твоя дорожнеча, твій потоп нищить
правого вкупі з винуватим? Хто може нака-
зати пожежі, щоб вона не палила добрі посіви,
коли вона має знищити кубло шкідників?..
О, убивство дітей! Убивство жінок! Убивство
хворих! Як тяжить все це на мені. Отруєно,
отруєно мої найкращі діла. От стоїть хлопчак
засоромлений і висміяний, хлопчак, що відва-
жився гратись палицею Юпітера і нищив піг-
меїв, думаючи розтрошити титанів... Іди! Іди!
Тобі не дано карати мечем вищих трибуналів,
ти дав при першій спробі... Я одмовляюсь від

зухвалої мрії, іду забитись у якусь щілину землі, щоб сонячний день не бачив мого сорому. (Він хоче тікати).

Розбійники (поквапливо).

Оглянься, отамане! Що за кара! Ціла хмара богемської кінноти гасає в лісі. Чортова синя панчоха мабуть виказала нас...

Нові розбійники.

Отамане, отамане! Вони напали на наш слід... Їх кілька тисяч оточують кільцем ліс.

Нові розбійники.

Лихо, лихо, лихо! Нас взяли в полон. Нас колесують, нас четвертують! Кілька тисяч гусарів, драгунів і єгерів їдуть на нас і вже зайняли всі проходи. (Моор виходить).

Швайдер, Грім, Роллер, Шварц, Шуфтерле, Шпільберг, Радман. Розбійники.

Швайдер.

Ми таки витрусили їх з перин. Весело, Роллер!

Давно вже хотілось мені помірятись із казенними шапками... Де отаман? Чи всі ви в зборі?
Чи в нас вистачає пороху?

Рацман.

Пороху скільки хоч. Але нас усіх вісімдесят душ, ледве один на двадцять.

Швайцер.

Тим краще. Хай їх буде п'ятдесят на один мій палець. Довго ж вони чекали, поки ми не запалили у них солому під задом... Браття, браття! Усе гаразд! Вони продають своє життя за десять крейцерів, а ми ж б'ємось за життя і свободу... Ми посунем на них, як потоп, ми градом впадем їм на голови!.. Де ж, чорт візьми, отаман?

Шпігельберг.

Він покинув нас у біді. Чи не можна нам якось вислизнути.

Швайцер.

Вислизнути?

Шпигельберг.

О, чом я не, zostався в Єрусалимі?

Швайцер.

Тобі треба було здохнути в помийній ямі, боягузе! Коло слабих черниць ти герой, та коли тобі покажуть кулака... ганчірко! показуй себе тепер, або тебе зашиють у свинячу шкуру і зацькують собаками.

Рацман.

Отаман! Отаман!

Мoor (увиходить поволі, до себе).

Я діждав, щоб нас оточили зовсім, тепер вони мусять битись, як скажені. (Уголос). Діти, ну, що ж, ми пропали, як не будем битись, як підстрелені вепри.

Швайцер.

Я їм розпанахаю черево іклами так, що кишки

повивалюються!.. Веди нас, отамане, ми підемо
за тобою у пащу смерті!

М о о р.

Набивайте всі рушниці. Пороху в нас ви-
стачає?

Ш в а й ц е р (підскочив).

Пороху досить, щоб висадити в повітря всю
землю.

Р а ц м а н.

У кожного п'ять пар набито пістолів та ще й
по три рушниці.

М о о р.

Добре, добре! Тепер хай частина позлазить на
дерева або сховається в кущах, щоб стріляти
з засідки...

Ш в а й ц е р.

Оце для тебе, Шпігельберг.

М о о р.

А ми як фурії нападемо на них із флангів.

Ш в а й ц е р.

Отут і я, я!

М о о р.

І кожен щоб сюрчав у свисток і гасав по лісу, щоб нас здавалось більше числом; випускайте всіх собак і нацькуйте їх, щоб вони порозбивалися, порозсипалися і набігали під постріл. Ми троє — Роллер, Швайцер і я — ударимо в гушу!

Ш в а й ц е р.

Майстерно, прекрасно... Ми їх ударимо звідусіль, що вони й не знатимуть, звідки їх б'ють. Колись і я улучав у яблучко. Хай тільки підійдуть! (Шуфтерле сіпнув за рукав Швайцера, цей відвів ватажка і тихо до нього говорить).

М о о р.

Мовчи!

Ш в а й ц е р.

Я прошу тебе...

М о о р.

Геть! Хай подякує своєму сорому, він його врятував. Він не сміє вмерти, коли вмираємо я і мій Швайцер, і мій Роллер. Хай він скине з себе одежу, то я скажу, що він подорожній і що я його пограбував... Годі, Швайцер! Клянусь тобі, його ще повісять.

Патер увіходить.

П а т е р (до себе, приголомшений).

Чи оце є кубло дракона?.. (Уголос). З вашого дозволу, панове! Я слуга церкви, а там стоять тисяча сімсот, що оберігають кожен волос на моїй голові.

Ш в а й ц е р.

Браво! Браво! Це добре сказано, щоб не застудити собі черево.

М о о р.

Мовчи, товаришу... Скажіть коротко, отче па-
тер, що вам треба?

П а т е р.

Мене посилає високе начальство, що має владу
над смертю й життям... Ви злодії... ви душо-
губи... ви мерзотники... ви кодро гадюче, що
плазує в темряві і тайно жалить... ви покидь
людства, пекельне насіння... смачна страва для
ворон і гадів... кандидати на шибеницю і ко-
лесо...

Ш в а й ц е р.

Не лайся, собако! Або... (Хоче ткнути його при-
кладом у лице).

М о о р.

Що ти, Швайцер, ти ж псуєш йому план...
він же так добре вивчив напам'ять свою про-
повідь... прошу далі, шановний пане... «На
шибеницю й колесо!»

П а т е р,

І ти, гарний отамане! Герцог шахраїв, король волоцюг, великий могол усіх злодіїв на землі... Ти, як той перший огидний бунтар, котрий тисячі легіонів безневинних ангелів натхнув бунтарським вогнем і потяг за собою у глибоку безодню гріха... жахливий лемент покинутих матерів летить за тобою слідом, ти смочеш кров, наче воду, людське життя — це порошинка на кінці твого убийчого ножа...

М о о р.

Цілком слушно, цілком слушно, прошу далі!

П а т е р.

Як? Цілком слушно, цілком слушно? Хіба це відповідь?

М о о р.

А, шановний пане, на це ви мабуть не сподівались? Далі, прошу далі, що ви хочете далі сказати?

П а т е р (захоплено, з усердям).

Жахливий чоловік! Геть від мене! Кров убитого райхсграфа пристала до твоїх проклятих пальців. Хіба ти не вдерся зlodійською рукою у святиню господа і не вкрав священні сосуди причастя шахрайським способом? О, хіба ти не підпалив наше богобоязне місто і не зрушив на голови добрих христіан порохову башту? (Із схрещеними руками). Неймовірно, жахливі злочинства, від яких смердить аж до неба, які волають до страшного суду, щоб він скоріше настав! Дозріли до розплати діла ці і чекають на сурму архангела!

М о о р.

Майстерно скомпоновано, але до справи! Що доручає вам сказати мені високохвальний магістрат?

П а т е р.

Те, чого ти не вартий... Оглянься навколо себе, душогубе! Скільки може сягати твоє око, тебе оточили наші верхівці... Немає куди ті-

кати... так певне, як вишні ростимуть на цих дубах, як ці ялини принесуть яблука, так певне ви виберетесь цілі із цих дубів і ялин.

М о о р.

Чуєш, Швайцер?.. Але прошу далі!

П а т е р.

То слухай же, як милостиво, як терпеливо ставиться суд до тебе, злочинця: коли ти зараз же будеш, плазуючи, благати милості і пощади, то суворість стане тобі за милість, і правосуддя буде тобі за ніжну матір... воно закриє очі на половину твоїх злочинств і обмежиться... подумай тільки... обмежиться колесуванням.

Ш в а й ц е р.

Ти чув, отамане? Можна мені скрутити цьому дресированому пуделю пельку? щоб червоний сік виприснув йому з усіх пор?..

Р о л л е р.

Отамане!.. Буря, пекло й негода... Бачу, як ти

зціпив зуби !.. Дозволь мені вивернути оцього сподом нагору, як рукавицю.

Ш в а й ц е р.

Мені, мені! На колінах прошу тебе, благаю, мені дай насолоду розтерти його на порошок!

(Патер кричить).

М о о р.

Геть від нього! Не смій ніхто його торкнутися! (До патера, витягаючи шпагу). Дивіться, святий отче! Тут стоять сімдесят дев'ять, над якими я отаман, і ніхто з них не вміє виструнчуватись по команді, чи танцювати під музику гармат, а там стоять тисяча сімсот посивілих під мушкетами солдатів... але слухайте! так каже Моор, душолюб і отаман: це правда, я убив райхсграфа, підпалив і сплюндрував церкву святого Домініка, запалив ваше святолюбиве місто і зрушив порохову башту на голови добрих христیان... але це ще не все. Я зробив більше. (Він простягає свою праву руку). Ви бачите чотири коштовні кільця, що я ношу на пальцях руки?.. Ідіть і розповідайте панам

суддам над життям і смертю все, що ви бачите і чуєте по пунктах... цей рубін я зняв з пальця одного міністра, якого я звалив під час полювання до ніг його владаря. Він зробився першим фаворитом князя, піднявшись з багна під його ногами. Смерть і падіння інших піднесли його вгору... Сльози сиріт зробили йому кар'єру. Цей діамант я зняв у фінансового радника, що продавав почесні титули й посади тому, хто давав більше і не пускав на поріг чесних людей... Цей агат я ношу на честь вашого попівського звання, того попа я задушив власною рукою, коли він привселюдно плакався з амвона на те, що занепадає інквізиція... Я міг би ще розповісти вам про свої кільця, коли б мені не шкода було і тих слів, що я вже витратив на вас.

П а т е р.

О, фараон! фараон!

М о о р.

Ви чуєте? Ви бачили, як він зітхнув? Адже він стоїть так, ніби хоче молитвою накликати

небесний вогонь на філістимлян, він судить нас, знизуючи плечима, карає нас своїм зітханням... Чи може бути настільки сліпою людина? Він дивиться сотнею аргусових очей на свого ближнього, щоб знайти на нім пляму, як може він бути настільки сліпий щодо самого себе?.. Вони гримлять про любов і терпимість з висоти своїх хмар і приносять богові любові людські жертви, немов вогненному Молохові... проповідують любов до ближнього і з прокляттям відганяють восьмидесятилітніх сліпців від своїх дверей... завзято нападають на скупість, а це ж вони знищили усе населення Перу заради золота і впрягли язичників, як бидло, в свої вози... Вони сушать собі голови над тим, як це природа могла створити Іуду Іскаріота, а найкращий з них зрадив би триєдиного бога за десять срібних... О, фарисеї, фальшивники істини, мавпи божества, ви плазуєте на колінах перед Христом і олтарем, бичуєте спину свою ремнями і катуєте свою плоть постами; ви думаєте цими жалюгідними фокусами замазати очі тому, кого ви самі визнаєте усезнавчим, отак як насміхаються з владарів, похваляючи їх за те, що вони, мовляв, не зважають на похвалу; ви присягаєтесь чеснотою,

зразковим життям, так що бог, читаючи в ваших серцях, мусів би лютувати на творця, коли б він сам не створив вас... Заберіть його геть з очей моїх!

П а т е р.

Який гордий цей злочинець!

М о о р.

Ще не досить! Оце тепер я говоритиму гордо. Іди і скажи високохвальному судові, що шахрує життям і смертю: я не злодій, що робить у спілці із ніччю і сном і нахваляється своїми подвигами, угикши з вікна... Те, що я зробив, я певне колись прочитаю у книзі провин на небі; але з мізерними фальшівниками я розмовляти не збираюсь. Скажи їм, що моя справа — це розплата і помста — моє ремесло! (Він повертається до нього спиною).

П а т е р.

Отже ти відмовляєшся від пощади й милості?..

Гаразд, з тобою я покінчив. (Повертається до банди). То слухайте ж ви, що правосуддя передає вам моїми устами!.. Коли ви зараз же віддасте нам цього засудженого злочинця, зв'язавши його, то вам відпуститься кара за ваші злочинства остаточно й цілком... Свята церква з новою любов'ю прийме вас, заблудлих овець, у лоно своє і кожному з вас одкривається путь до почесних посад. (Посміхається, тріумфуючи). Ну, як? Як це вам подобається, ваша величність? Живо! В'яжіть його! і ви вільні.

Моор.

Ви чуєте? Чуєте ви? Що ж ви стоїте? Що ж ви вагаєтесь? Церква пропонує вам свободу, і ви уже її полонені... Вона дарує вам життя, і це не похвальба, бо ви все одно засуджені... Вона обіцяє вам посади і почесні, а коли б ви навіть перемогли, то вам випануть на долю тільки ганьба і прокляття і гонитва... Вона об'являє вам прощення неба, а ви ж уже погубили свої душі. Ні один ваш волос не втече від пекла. Ви ще роздумуєте? Ви ще вагаєтесь? Хіба ж такий трудний вибір між небом і пеклом? Пособляйте ж, святий отче!

П а т е р (до себе).

Чи він збожеволів !.. (Уголос). Може ви боїтесь, що це пастка, аби піймати вас живцем?.. Читайте самі, отут підписано вам усім амністію... (Він дає Швайцерові документ). Чи ви ще можете сумніватись?

М о о р.

Дивіться ж, дивіться ж! Чого вам ще треба?.. Підписано власною рукою... Це неймовірна милість... Чи ви боїтесь, що вони зламують своє слово, бо ви чували, що перед злочинцями слова не додержують? О, не бійтесь! Вони додержать слова з політичних причин, хоч би вони дали слово самому сатані, бо хто б інакше їм надалі вірив? Як вони могли б далі користуватися цим?.. Я ручуся за їхню щирість. Вони знають, що це я вас збунтував і довів до одчаю; вас вони не вважають за винних. Ваші злочинства вони приписують помилкам молодості, гарячій крові. Я один їм потрібний, я один заслужив на кару, чи не так, святий отче?

П а т е р.

Як називається диявол, що говорить його уста-

ми? О, певне, певне, це так... Мені голова
гуде від його слів.

М о о р.

Як? Ви не відповідаєте? Може, ви ще думаєте пробитися силою? Огляньтесь, огляньтесь же навколо! Цього ви не можете думати, це було б по-дитячому... Чи може вам кортить впасти героїською смертю, бо ви бачили, як я радів з цього бою?.. О, не думайте цього, ви не Моор... Ви жалюгідні злодії, мізерне знаряддя моїх широких планів, убога мотузка в руці ката! Злодії не можуть умирати як герої. Життя — це єдине добро злодіїв. Коли воно скінчиться, починається жах... злодії мають право тремтіти перед смертю... Ви чуєте, як грають сурми, ви бачите, як загрозово виблискують шаблі? Як, ви ще вагаєтесь, чи ви сказались? Чи ви збожеволіли?.. це непростима річ. Я не приймаю від вас своє життя, я соромлюсь вашої жертви.

П а т е р (здивований украй).

Чи я збожеволів, чи мені треба тікати, чи хто
чув коли щось подібне?

М о о р.

Може ви боїтесь, що я сам собі заподію смерть і своїм самогубством знищу договір, дійсний тільки на живого? Ні, діти, це даремний страх. От я кидаю геть свій кинджал і свої пістолі і цей флакончик з отрутою, що мені ще при-
дався б... я такий нещасний, що вже втратив і владу над своїм життям... Як, ви ще вагає-
тесь? Може ви думаете, що я оборонятимусь, коли ви будете мене в'язати? Дивіться, от я прив'язую свою праву руку до цієї дубової га-
лузі, у мене немає зброї, дитина може взяти мене... Хто з вас перший покине свого ота-
мана в біді?

Р о л л е р (у дикому зворушенні).

І коли б саме пекло нас оточило! (Розмахує
шпагою). Хто не паршива собака — рятуй ота-
мана!

Ш в а й ц е р (розриває папір, на якому написано
помилування, і шпурляє шматки паперові в обличчя).

У наших кулях амністія! Геть, каналіє! Скажи
сенатові, який тебе послав, що ти не знайшов

у банді Моора жодного зрадника... Рятуйте, рятуйте отамана!

Всі (кричать).

Рятуйте, рятуйте, рятуйте отамана!

Моор (вириваючись, радісно).

Тепер ми вільні, товариші! Я почуваю цілу армію у своїй руці... смерть чи свобода! Живим вони не візьмуть нікого! (Сигнал до атаки, шум і сум'яття. Вони виходять з шпагами в руках).

ТРЕТІЙ АКТ

ПЕРША СЦЕНА

Амалія у садку грає на лютню.

Кращий був від воїнів Валгалли,
Не було такого зроду на землі,
В його очах сонце вигравало,
Потопаючи у синій глибині.

Зомлівати у його обіймах!
Серце билося об серце — світ палав,
Як уста німили — ніч перед очима —
І душа злітала, як стріла.

Ах! Цілуноків нерозривна сило!
Полум'я із полум'ям — на герць.
Ніби арфа тихо продзвеніла
Піснею нерозлучимих серць.

Підіймались, падали, злітали
Спраглі губи, ніби ривучи здаля,
Цілувалися моря і скали,
Ніби знов творилася земля.

Він пропав. Ніколи, вже ніколи
Він не ступить на оцей поріг.
Він пропав. Змовкає серце кволе
І безсило падає до ніг.

Франц увиходить.

Франц.

Ти знову тут, свавільна мрійнице? Ти втекла
з веселого бенкету і попсувала гостям розвагу.

Амалія.

Дуже шкода цих невинних розваг. Ще у вухах
твоїх певне бринить похоронна пісня, з якою
ховали твого батька?

Франц.

Чи ти вічно будеш сумувати? Хай мертві сплять,
зроби щасливим живого! Я прихожу...

Амалія.

А коли ти знову підеш звідси?

Франц.

О, яке горде похмуре обличчя! Ти робиш мені
боляче, Амалія. Я прийшов сказати тобі...

Амалія.

Я мушу слухати, адже Франц фон - Моор став
нашим милостивим паном.

Франц.

Так, так! Про це буде мова... Максиміліан спочиває у склепі наших дідів. Я — господар. Але я хотів би бути господарем у всьому, Амалія... Ти знаєш, чим ти була для нашої родини? Тебе виховували як дочку Моора. Його любов

до тебе пережила навіть його смерть. Ти цього, мабуть, не зможеш забути.

Амалія.

Ніколи, ніколи! Не всякий може так легковажно пропивати це почуття у веселому бенкеті.

Франц.

Ти мушиш віддячити за любов мого батька його синам, а Карл умер... Ти дивуєшся? Тобі голова закружилась? Так, справді, ця думка настільки велична, що вона дивна навіть для жіночої гордості. Франц розтоптав надії найблагороднішої панянки, Франц приходить і пропонує бідній, безпомічній сироті своє серце, свою руку і з нею все своє золото і всі свої замки й ліси... Франц, якому заздять, якого бояться, добровільно об'являє себе рабом Амалії.

Амалія.

Чому блискавка не спопелить огидний язик, що вимовляє ці злочинні слова! Ти убив мого милого, і Амалія має вийти за тебе заміж! Ти...

Франц.

Що за нестримність, високошановна принцесо!.. Правда, Франц не вихваляється перед тобою, як улесливий селадон... правда, він не вміє, немов аркадський пастушок, ламентувати про свою любов у скалах і гротах... Франц сказав, і коли йому не відповідають, то він буде наказувати.

Амалія.

Гробак ти! Наказувати? Мені наказувати?..
А коли я сміюсь із твоїх наказів!

Франц.

Тобі не доведеться сміятись. Я ще знаю способи приборкати гордість упертої мрійниці — монастирські стіни.

Амалія.

Браво! Прекрасно! Навіки звільнитись від твого отруйного погляду і досить мати часу думати й думати про Карла. Я вітаю твій монастир! Скоріше, скоріше до стін монастирських.

Франц.

Га-га! от як?.. Зважай! Ти навчила мене, як тебе катувати!.. Мій образ, як рудоволоса фурія, виб'є з твоєї голови цю вічну мрію про Карла; жахливий образ Франца буде чигати в засаді за портретом твого коханого, як зачарований пес, що лежить на підземних скарбах... За волосся тебе потягну в капеллу, зі шпагою в руці я видушу з тебе шлюбну присягу і переможу твій гордий сором ще більшою гордістю.

А м а л і я (дає йому ляпаса).

Спершу візьми це в придане.

Франц (розлючений).

А - а! Вдсятеро і вдсятеро я заплачу тобі за це!.. Не моєю дружиною... на таку честь ти не заслужила... моєю коханкою будеш ти, щоб чесні селянські баби на тебе показували пальцями, коли ти наважишся вийти на вулицю. Скрегочи собі зубами... мечи іскри і блискавку з очей... мені подобається жіночий гнів, він робить тебе ще красивішою, ще більше бажа-

ною для мене. Ходім... Цей опір прикрасить мою перемогу і збільшить насолоду насильних поцілунків... Ходім до мене в кімнату... Я весь горю від бажання... Тепер, зараз, ти підеш зо мною! (Хапає її, щоб поволокти за собою).

А м а л і я (падає йому на шию).

Прости мене, Франц! (Коли він хоче її обійняти, вона вихоплює в його шпагу і швидко відступає геть). Ти бачиш, злочинцю, що я можу зробити з тебе? Я жінщина, але я божевільна жінщина... Насміє тільки брудним дотиком осквернити мене... моє тіло... Ця сталь прониже твої гнилі груди і дух мого дяді керуватиме моєю рукою. Геть звідси! (Вона проганяє його).

О, як мені гарно... Тепер я можу дихати вільно, я відчуваю силу іскрометного коня, лють тигриці, що обороняє своїх дітей від ревушого хижака... У монастир, сказав він... Дякую тобі за цю щасливу думку! Тепер нещасне кохання знайде собі притулок — монастир. Хрест спасителя — притулок нещасного кохання. (Вона хоче йти).

Герман увиходить боязко.

Герман.

Фрейлейн Амалія! Фрейлейн Амалія!

Амалія.

Нещасний! Чого тобі треба від мене?

Герман.

Я мушу скинути цей тягар з моєї душі, поки він не потяг її в пекло. (Падає перед нею ниць).
Простіть! Простіть! Я вас дуже образив, фрейлейн Амалія!

Амалія.

Вставай! Іди! Я не хочу знати нічого! (Хоче вийти).

Герман (затримуючи її).

Ні, зостаньтесь, закликаю богом, закликаю вас вічним богом, я розкажу вам усе!

Амалія.

Ні звука більше... Я прощаю тебе... Іди з миром! (Хоче вибігти).

Герман.

То вислухайте хоч одне слово, воно поверне
вам спокій!

Амалія (повернулась назад і здивовано дивиться
на нього).

Що, друже мій?.. Хто може на землі чи на
небі віддати мені спокій?

Герман.

Єдине слово з уст моїх... Вислухайте мене.

Амалія (співчутливо беручи його за руку).

Чоловіче добрий... хіба може слово з твоїх уст
розімкнути ворота вічності?

Герман (встає).

Карл ще живий!

Амалія (кричить).

Нещасний!

Герман.

О, так... Ще одно слово... Ваш дядя...

Амалія (кидаючись до нього).

Ти брешеш!..

Герман.

Ваш дядя...

Амалія.

Карл ще живий?

Герман.

А ваш дядя...

Амалія.

Карл ще живий?

Герман.

І старий теж... Не виказуйте мене! (Вибіг).

Амалія (довго стоїть, немов закам'яніла, тоді схопилась у дикому пориві, біжить за ним).

Карл ще живий!..

ДРУГА СЦЕНА

Місцевість біля Дуная.

Розбійники табором на горбку під деревами,
коні пасуться внизу на горбу.

М о о р.

Я полежу тут. (Кинувся на землю). Мені наче поодрубувано руки й ноги. Язик сухий, як черепок. (Швайцер непомітно відійшов). **Я** попрохав би вас принести мені з ріки пригорщ води, але ви всі потомилися в смерть.

Ш в а р ц.

Немає й вина ні каплі.

М о о р.

Подивіться, який прекрасний хліб!.. Дерева

ламаються під плодами... Виноградник дасть урожай.

Г р і м м.

Це буде урожайний рік.

М о о р.

Ти так гадаєш?.. Тоді це була б заплата хоч за один піт на землі. Один?.. Але вночі може випасти град і все погубити.

Ш в а р ц.

Цілком можливо. Це все може пропасти за декілька годин перед жнивими.

М о о р.

Я й кажу. Пропаде все. Чому повинно людині щастити на тому, що він взяв від мурашів, коли йому не вдається те, що дорівнює його до богів? Чи в цьому грані його призначення?

Ш в а р ц.

Я їх не знаю.

М о о р.

Ти добре сказав це. Ти зробиш ще краще, коли ніколи не будеш пробувати дізнатись !.. Брате !.. Я бачив людей, їхні бджолині турботи і їхні велетенські проекти... їхні богоподібні плани і мишачі діла, найдивніша гонитва за щастям. Цей сповіряється на біг свого коня... другий — на нюх свого віслюка... третій — на свої власні ноги; цю химерну лотерею життя, де люди ставлять на кін свою невинність і... своє блаженство, щоб виграти номер і... виходять нулі... у тій лотереї не було номерів. Це видовище, брате, від якого хочеться плакати в ту мить, коли тебе бере сміх.

Ш в а р ц.

Як чудово заходить там сонце !

М о о р (занурившись у споглядання).

Так умирає герой !.. На таку смерть можна молитись.

Г р і м м.

Щось тебе схвилювало !

М о о р.

Коли я був ще хлопцем... у мене була мрія жити, як вони, умерти, як вони. (Затамовуючи душевний біль). Це була хлопська думка!

Г р і м м.

Сподіваюсь, що так.

М о о р (насуває бриля собі на лоб).

То був час... Покиньте мене самого, товариші.

Ш в а р ц.

Моор, Моор! Що з тобою?.. Як ти змінився на лиці!

Г р і м м.

Сто чортів! Що з ним? Він хворий?

М о о р.

То була пора, коли я не міг заснути, не проказавши вечірню молитву.

Г р і м м.

Чи ти збожеволів? Як ти допускаєш, щоб над тобою панувало твоє дитинство.

М о о р (кладає голову Гріммові на груди).

Брате, брате!

Г р і м м.

Що? Не будь же дитиною... Я прошу тебе!

М о о р.

Якби я був дитиною... якби знову...

Г р і м м.

Тьфу! Сором!

Ш в а р ц.

Розвеселися ж, подивись на цей чудесний краєвид, на тихий вечір.

М о о р.

Так, друзі! Цей світ такий прекрасний!

Ш в а р ц.

Ну, от це добре сказано.

М о о р.

Ця земля така розкішна!

Г р і м м.

Так... так... Оце правильно!

М о о р (одкинувся на спинну).

А я такий гидкий — у цім прекраснім світі...
а я — така потвора на цій розкішній землі.

Г р і м м.

Лихо моє! Що це знов?

М о о р.

Моя невинність! Моя невинність! Дивіться!

Все повиходило грітись у мирному промені весняного сонця!.. Чому один я мушу пити пекельну отруту з радощів неба ... яке все щасливе, як споріднив усе між собою дух миру!.. Ввесь світ — це одна родина і один батько нагорі ... не мій батько! Один я вигнаний, викинутий з цієї родини ... немає для мене солодкої назви «дитина» ... немає для мене м'якого погляду коханої ... немає для мене ніколи, ніколи обіймів вірного друга ... (Дико схоплюється). Оточений душогубами ... у колі гадюк ... залізом прикутий до розпусти ... гойдаючись над безоднею на хисткій билинці розпусти ... посеред квітів щасливої землі я мушу вити, як Аббадонна.

Шварц (до інших).

Не можу зрозуміти! Я ніколи не бачив його таким.

Мор (сумно).

О, якби я міг повернутися в лоно моєї матері!
О, щоб мені народитися жебраком!.. Ні, я тільки того хотів, о небо! щоб мені бути поденним наймитом! О, я туждався б так, щоб піт котився з мого лоба ... щоб купити собі хоч один

раз насолоду післяобіднього сну... блаженство
одним - однієї сльози.

Грім м (до інших).

Терпіння, випадок уже кінчається.

М о о р.

То був час, коли сльози так легко текли...
О, ви, дні супокою! Ти, замок мого батька!.. ви,
мрійні зелені долини! О, ви, блаженні сцени
мого дитинства... чи ви не повернетесь ніколи...
чи ви ніколи не втішите жагуче серце своїм
тихим лепетом?.. Тужи зо мною, природо... вони
не повернуться зроду, зроду не освіжать тихим
лепетом жагучого серця... Минулося, минулось
без повороту...

Увіходить Швайдер з водою у брилі.

Ш в а й д е р.

Смокчи, отамане! Тут води вистачить, і холодна,
як лід.

Ш в а р ц.

На тобі кров? Що ти зробив?

Швайцер.

Дурню! Я зробив штуку, яка мало не коштувала мені голови і двох ніг. Коли я чимчикував по піску до річки, піді мною як не вислизне усе барахло, я як не загуркотів на десять аршин вниз головою... Лежу, а коли отямився, побачив найсвіжішу воду серед каміння. Досить, думаю, танцювати, вода буде отаманові до смаку.

М о о р (віддає йому бриля і витирає йому лице).

Не видно ж рубців, що тобі написали на лобі божемські солдати... Вода була добра, Швайцер, а шрами тобі до лица.

Швайцер.

Е, там ще вистачить місця на двадцять інших.

М о о р.

Так, діти... то був гарячий день і тільки один чоловік загинув... Мій Роллер умер прекрасною смертю. Йому б мармуровий поставили монумент, коли б він умер не заради мене. (Він витирає собі очі). А зараз у нього тільки цей! Скільки ворогів зосталось на полі?

Ш в а й ц е р .

Сто шістдесят гусарів, дев'яносто три драгуни,
біля сорока єгерів — всього триста душ.

М о о р .

Триста за одного... Кожен з вас має право на
цю голову. (Він скидає брися). От я підіймаю свій
кинджал. Як 'я живий, я вас не покину ніколи.

Ш в а й ц е р .

Не присягайся. Ти не знаєш, може тобі ще
прийде щастя і ти зможеш покаятись.

М о о р .

Клянусь кістями мого Роллера! я вас не покину
ніколи.

Косинський приходить.

К о с и н с ь к и й (до себе).

Десь тут, кажуть, я знайду його... Гей! Голла!
Що то за лиця? Чи це?.. Може це?.. Це вони,
це вони!.. Я звернуся до них.

Шварц.

Зважай! Хто там іде?

Косинський.

Панове! Пробачте! Не знаю, чи я туди потрапив?

Моор.

А хто ж ми по-вашому, коли ви туди потрапили?

Косинський.

Мужчини.

Швайцер.

Чи ми довели це, отамане?

Косинський.

Я шукаю мужчин, що дивляться смерті в вічі, що граються з небезпекою, як з прирученим

змієм, що вище цінують свободу, ніж честь і життя, що ім'я їх, знайоме поневоленим і бідним, примушує тремтіти хоробрих і наганяє жах на тиранів.

Ш в а й ц е р (до ватажка).

Цей хлопець мені подобається... Чуєш, друже, ти знайшов тих, кого шукав.

К о с и н с ь к и й.

Гадаю, що так, і сподіваюсь — моїх братів у скорому часі. Значить, ви можете провести мене до того, кого мені треба, бо я шукаю вашого отамана, великого графа фон - Моора.

Ш в а й ц е р (гаряче стискає йому руку).

Любий хлопче! Ми з тобою на ти!

М о о р (підійшов ближче).

Чи ви знаєте отамана?

К о с и н с ь к и й.

Це ти... це на твоїм лиці... Хто б міг подиви-

тись на тебе і шукати іншого?.. (Довго, не одриваючись, дивиться на нього). Я завжди хотів би колись побачити цього чоловіка із смертельним поглядом, як він сидить на руїнах Карфагена... тепер я більше цього не хочу.

Ш в а й ц е р.

Молодець!

М о о р.

А що привело вас до мене?

К о с и н с ь к и й.

О, отамане! Моя люта доля... Мій човен розбився у бурхливому морі цього світу, надії життя мого провалились у землю... і мені залишилося тільки прикро згадувати про все, що я втратив, тільки збожеволіти від цього, або заглушити це все якимсь іншим ділом.

М о о р.

Ще один бунтар проти бога!.. Кажі далі.

Косинський.

Я зробився солдатом. Біда переслідувала мене і тут. Я плив в Ост-Індію. Наш корабель розбився... і знов пропали надії. Нарешті я почув про твої діла, душогубства, як їх називали. І я прийшов сюди за тридцять миль, твердо вирішивши служити в тебе, коли ти мені дозволиш... Я прошу тебе, мій отамане, не відмов мені.

Швайцер (підстрибуючи).

Ура! Ура! Це на зміну нашому Роллеру! Новий братеник для нашої банди.

Моор.

Як тебе звати?

Косинський.

Косинський.

Моор.

Що ж, Косинський, чи ти знаєш, що ти легко-

важний хлопчак і хочеш перестрибнути цей поріг твого життя, як нерозумна дівчина... Тут ти не будеш грати в м'яча, чи вибивати кеглі, як ти собі уявляєш!

Косинський.

Я знаю, що ти хочеш сказати... Мені двадцять чотири роки, але я бачив, як блищать шпаги, і чув, як свистять кулі навколо мене.

Моор.

Так, шановний юначе?.. Ти значить вивчився битись тільки для того, щоб за талер різати подорожніх людей, чи ззаду вбивати жінок? Іди, іди! Ти втік від своєї няньки, бо вона хотіла тебе вибити.

Швайцер.

Що за чорт, отамане! Що ти собі думаєш? Ти хочеш прогнати цього геркулеса? Хіба ж не видно, що він ополоником може прогнати маршала саксонського за Ганг!

М о о р.

Як тобі трохи не пощастило в житті, то ти прийшов і хочеш зробитись злодієм, душо-губом?.. Убивство, хлопчику, чи ти розумієш це слово? Ти міг спокійно спати, позбивавши вершки з будяків, але носити в душі убивство ...

К о с и н с ь к и й.

Кожне убивство, на яке ти мене пошлеш, я прий-маю на себе.

М о о р.

Як? Ти дуже розумний! Ти насмілюєшся ловити мене на компліментах? Звідки ти знаєш, що я сплю спокійно, чи що я не зблідну на смерт-ному ложі? Що ти вже зробив такого, за що ти мусиш відповідати?

К о с и н с ь к и й.

Правда, що дуже мало. Хіба те, що прийшов до тебе, шляхетний ґраф!

М о о р.

Може твій вихователь дав тобі в руки книжку про Робін Гуда... Таких необережних каналій треба посилати на галери... І ця книжка розпалила твою дитячу фантазію і заразила тебе манією стати великим чоловіком? Чи тобі кортить слава і почесть, чи ти хочеш купити безсмертя убивством? Занотуй собі, честолюбний юначе, лаври не ростуть для душолюбів, за бандитську перемогу інших нема нагород, крім ганьби, небезпеки, смерті і сорому... Чи ти бачиш шибеницю отам на горі?

Шпігельберг (сердито походжаючи взад і вперед).

Ух! До чого по-дурному, до чого непростимо, неймовірно по-дурному! Хіба так роблять? Я це робив інакше.

Косинський.

Що має боятися той, хто не боїться смерті?

М о о р.

Розкішно! Блискуче! Ти добре вчився в школі.

Ти вивчив напам'ять Сенеку, але, любий друже, такими фразами ти не затуманиш очі совісті, не затупиш стріли страждання... Подумай як слід, сину мій. (Він взяв його за руку). Подумай, я раджу тебе, як батько. Подивись у глиб безодні, перше ніж стрибати! Коли ти можеш мати на світі хоч одним-одну радість... може прийти хвилинка, коли ти... збудишся... і тоді... може бути запізно. Ти зараз немов би виходиш з людського кола... ти мусиш бути або надлюдиною, або дияволом... Повторюю тобі, мій сину, коли в тебе десь є хоч іскра надії, то покинь цю страшну справу, до якої береться лише одчай і безнадія... Помилитись легко... Повір мені, дуже легко взяти за силу духа те, що насправді є тільки одчай... Повір мені і тікай якнайшвидше.

Косинський.

Ні, тепер я вже не піду; коли тебе не переко-нує моє прохання, то вислухай історію моєї біди... Ти сам тоді даси мені кинджал у руки... Сідайте тут усі кружка і слухайте мене уважно.

Моор.

Я слухаю тебе.

Косинський.

Знайте ж — я богемський дворянин і після передчасної смерті свого батька я володар великого маєтку. Та місцевість була як рай... бо там був ангел... дівчина в усій чарівній красі юності і чиста, як світ небесний. Але до кого я це кажу? Це звук порожній для вас! Ви зроду не любили і вас не любили зроду.

Швайцер.

Тихо, тихо, отаман почервонів.

Моор.

Годі! Я вислухаю тебе іншим разом... завтра, згодом, чи... коли я побачу кров.

Косинський.

Кров, кров... Слухай но далі. Кров, кажу я тобі, переповнить всю твою душу. Вона була з бюргерського роду... але краса її перемогла усі перепони. Боязко і скромно взяла вона шлюбне кільце із моїх рук і післязавтра я мав повести свою Амалію до олтаря.

М о о р (швидко встає).

К о с и н с ь к и й.

Серед щастя, серед захвату блаженства, що чекало на мене, коли все готувалося до шлюбу, мене викликають спішним листом до двору. Я з'явився. Мені показали листи, що їх нібито я написав, повні підступної зради. Я почервонів, мене вразило це злочинство... у мене відібрано шпагу, мене вкинуто у в'язницю, я був не в собі.

Ш в а й ц е р.

А тимчасом... далі, далі, я вже занюхав, у чім справа.

К о с и н с ь к и й.

Там я ваявся місяць, не знаю, що зо мною зробилось. Я боявся за свою Амалію, я знав, що кожна хвилина для неї, як смерть, без мене. Нарешті з'явився перший міністр двору, у солодких словах привітав мене з тим, що доведено мою невинність, прочитав мені постанову про звільнення, віддав мені мою шпагу.

Не пам'ятаючи себе, я полетів до свого замку, в обійми до своєї Амалії... її не було, вона зникла. Її забрано серед ночі. Ніхто не знав куди, і ніхто її з того часу не бачив. Гей! Я полетів до міста як блискавка, розпитуюсь при дворі... Всі дивляться на мене якось чудно, ніхто нічого не каже. Нарешті я знайшов її, побачив за ґратами у палаці... Вона кинула мені записку.

Ш в а й ц е р .

Я ж казав.

К о с и н с ь к и й .

Сатана, смерть і пекло! Там було написано: їй дано на вибір — або моя смерть, або вона зробиться коханкою князя. У змаганні між честю і любов'ю перемогла любов і (сміється)... вона врятувала мене.

Ш в а й ц е р .

І що ти зробив?

Косинський.

Я стояв, як уражений громом. Кров! була моя перша думка... кров!.. моя думка остання. Я кинувся додому, вибрав собі тригранну шпагу і побіг до міністра, бо це він... це він був за сваху. Мабуть він побачив мене на вулиці, бо коли я зійшов, всі двері були на замку. Я питався, я шукав. мені відповідають, що він поїхав до князя. Я подався прямо туди, але там його не бачили. Я повернувся назад, виламав двері, знайшов його, хотів... Але підскочило п'ять чи шість слуг і відняли в мене шпагу.

Швайцер (тупає ногою).

І ти нічого не зробив йому? Ти пішов геть від нього?

Косинський.

Мене схопили, судили спішним порядком і, позбавивши прав... замітьте собі... з особливої ласки, тільки позбавивши прав, вигнали за кордон; мої маєтки дісталися в дарунок міністрові, моя Амалія залишається в пазурах тигра, сохне

і в'яне в полоні. Я мушу відмовитись від помсти і зігнутись під ярмо деспотизму.

Швайцер (встає, гострить свою шпагу).

Це на наш вогонь дрова, отамане, тут є чому горіти.

Моор. (який до цього часу, схвилюваний украй, ходив взад і вперед).

Я мушу її бачити... вставайте, збирайтесь... ти залишаєшся в мене, Косинський... збирайтесь у путь.

Розбійники.

Куди? Що таке?

Моор.

Куди? Хто питається, куди? (Прикро до Швайцера). Зраднику, ти хочеш мене затримати? Але клянусь небом...

Швайцер.

Я? Я зрадник? Піди в пекло — і я з тобою.

М о о р (падає йому на шию).

**Братня душа! Ти підеш зо мною ... Вона плаче,
вона сохне і в'яне. Вставайте! Живо! Всі!
У Франконію. За вісім днів ми повинні бути
там. (Вони виходять).**

ЧЕТВЕРТИЙ АКТ

ПЕРША СЦЕНА

Околиці замка Моорів.

Розбійник Моор. Косинський у даліні.

Моор.

Йди вперед і сповісти про мене. Ти ж знаєш,
що тобі говорити?

Косинський.

Ви граф фон-Бранд, приїхали з Мекленбурга,

я ваш конюх... Не турбуйтеся, я свою роль
знаю. Бувайте! (Шшов).

М о о р.

Будь здорова, рідна земле! (Він ділує землю).
Рідне небо! Рідне сонце! Поля, і гори, і ліси,
і ріки! Будьте всі здорові!.. Як розкішно віє
вітер з рідних моїх гір, як бальзам для бідного
вигнанця... Елізіум! Поетичний всесвіт! Стій,
Моор! Ти ідеш у священному храмі. (Він підхо-
дить ближче).

От і гнізда ластівок у дворі замку ... от фіртка
до саду ... от той куточок коло стіни, де ти хо-
вавсь, граючись ... а он там унизу долинка, де
ти, герой Олександр, повів своїх македонян у
бій під Арбелою, а близько порослий травою
пагорб, де ти розстрошив перського сатрапа...
і твій переможний прапор високо маяв у по-
вітрі! (Він посміхається). Золоті майські дні хлоп-
п'ячих часів знов оживають у душі нещасного ...
Ти був тоді такий щасливий, такий до краю,
без краю веселий... і от... от лежать скалки
твоїх планів! Ти тут колись мусів жити вели-
ким, статечним, поважним чоловіком... тут твоє
хлоп'яче життя мусіло знову ожити в веселих

дітях Амалії... Тут! Тут ти мусів бути кумиром своїх підданців... але злий ворог цього не схотів... (Він струсонувся). Для чого я прийшов сюди? Щоб почувати себе в'язнем, якого брязкіт залізних кайданів збуджує від мрії про свободу... Ні, я повернуся назад у свою мізерію... В'язень забув про світло, але сон свободи спалахнув над ним, як уночі блискавиця, і стало ще темніше... Прощавайте, рідні долини! Колись ви бачили хлопця Карла, і Карл був щасливий хлопець. Тепер ви побачили чоловіка, і чоловік цей в одчаї. (Він швидко повернувся, ніби для того, щоб піти геть, потім раптом спинився і сумно дивиться на замок). Не побачити її ні на мить?.. Це ж тільки оця стіна між мною і Амалією... Ні, я мушу бачити її... і його, хоч би це мене й розстрожило! (Він знов повернувся). Батьку, батьку! Твій син близько... Нема чорної пекучої крові! Сховайся, глухий, порожній, страшний погляд смерті! Віддай мені тільки цю годину... Амалія! Батьку! Твій Карл близько. (Він швидко іде до замку). Катуй мене, коли настане день, не давай мені спокою вночі... мучай мене у страшних снах! Тільки не отруй мені цю останню насолоду. (Він стоїть коло фіртки). Що зо мною? Що це таке, Моор?

Будь мужчиною!.. Смертельний жах!.. Страшне передчуття ... (Він увіходить).

ДРУГА СЦЕНА

Галерея у замку.

Розбійник Моор, Амалія увіходять.

Амалія.

І ви могли б упізнати його на цих портретах?

Моор.

О, певне! Його образ завжди був живий для мене. (Проходячи повз картину). Це не він!

Амалія.

Угадали... Це прадід графського дому, йому дав дворянство Барбаросса, котрому він прислужився у війні з піратами.

Моор (біля картини).

І це не він... і це не він... і то не він... його тут немає.

Амалія.

Як! Подивіться краще. Я думала, що ви його
знаєте ...

Моор.

Я знаю його не згірш від свого батька. У цього
немає тієї добродушної рисочки коло рта, по
якій його можна було впізнати серед тисячі лю-
дей ... Це не він.

Амалія.

Як! Мені дивно. Як? Вісімнадцять років ви його
не бачили і все ж таки ...

Моор (швидко, вмить почервонівши).

Оце він! (Він стоїть, як уражений громом).

Амалія.

Прекрасний чоловік!

Моор (заглибився у споглядання).

Батьку, батьку! Прости мене! Так, прекрасний

чоловік! (Він витирає собі очі). Надзвичайна людина!

Амалія.

Я бачу, він вам дуже близький до серця.

Моор.

О, надзвичайна людина!.. І ви кажете, він умер?

Амалія.

Умер. Як умирає найкраще, що є на світі... (Тихо беручи його за руку). Дорогий граф, ніяке блаженство не живе довго.

Моор.

Дуже слушно, дуже слушно!.. Невже й ви уже спробували це на собі? Вам немає й двадцяти трьох років.

Амалія.

І все ж таки я вже знаю це по собі. Все живе,

щоб знову вмерти. Ми цікавимося тільки тим, ми досягаємо тільки того, що ми зараз же втрачаємо.

М о о р.

Ви щось уже втратили?

А м а л і я.

Нічого! Усе! Нічого ... Ходімо далі, граф.

М о о р.

Так спішно? Скажіть, чий це портрет праворуч? Здається мені, це обличчя нещасливої людини?

А м а л і я.

Той портрет ліворуч? Це син графа. Теперішній господар ... Ходімо, ходімо.

М о о р.

Але той портрет, що праворуч?

Амалія.

Хочете, підемо в сад?

Моор.

Але той портрет — праворуч?.. Ти плачеш,
Амалія?

Амалія швидко вийшла.

Моор.

Вона любить мене, вона любить мене!.. Вона
вся здригнулась і сльози мимоволі котилися по
її щоках. Вона любить мене... Нещасний! Чи
ти заслужив на це? Я стою тут, як смертник
перед плахою. Чи це той! диван, на якому я
зомлівав від блаженства в її обіймах? Чи це
батьківські зали? (Зворушений перед портретом
свого батька). Ти! Ти!.. Полум'я з очей твоїх...
Прокляття! Прокляття! Зречення! Де я? Мені
темніє в очах... Жах! Жах! Я, я убив його!
(Швидко вибіг).

Франц фон - Моор глибоко замислений.

Франц.

Треба геть прогнати цей образ! Геть, слабкий

боягузе! Чого ти боїшся, кого? Це все з того часу, як тут появився граф, мені все здається, немов пекельний шпигун слідкує за мною... Мені все здається, що я його знаю! Є щось величне і ніби знайоме в його диких засмаглих рисах, що примушує мене тремтіти... Амалія теж не байдужа до нього. Вона дивиться на нього тим страсним поглядом, якого більше ніхто не бачить від неї... Хіба я не бачив, як вона зронила крадькома кілька сліз у своє вино і він за моєю спиною так жадібно його випив, ніби хотів проковтнути із склянкою. О, це я бачив, я бачив це в дзеркалі на свої власні очі. Голла, Франц! Стережись! За цим криється щось жахливе. (Він стоїть, уважно розглядаючи портрет Карла).

Його довга гусяча шия... його чорні вогненні очі. Гм! Гм!.. Його похмурі, навислі, волохаті брови. (Раптом здригається). Пекельні сили! Це ви подали мені цю думку? Це Карл! Так! Тепер оживають для мене всі риси його обличчя... Це він! хоч і замаскований... це він... як би він не маскувався... це він... Клянусь смертю! (Нервово ходить взад і вперед). Чи я для того не спав ночей... для того зривав гори і засипав безодні... чи я для того повставав проти всіх

людських інстинктів, щоб цей непевний волоцюга поруйнував мистецькі мої плани... Спокійно, тільки спокійно! Залишилось небагато... Адже я й без того по самі вуха загруз в смертельних гріхах, і смішно було б пливати назад до берега, що zostався так далеко позаду... Повороту немає... само милосердя мусіло б прохати хліба поїдтинням і безконечна добрість збанкрутувала б, коли вони мусіли б розплачуватися за мої провини... Отже вперед без страху!.. (Він дзвонить). Хай він озброїться духом свого батька і тоді хай прийде! Я не боюсь мерців... Даніель! Гей, Даніель!.. В чім справа? Чи вони і його вже намовили проти мене? У нього такий таємничий вигляд.

Даніель увиходить.

Д а н і е л ь.

Чого ви бажаєте, господарю мій?

Ф р а н ц.

Нічого. Біжи налий у цей келих вина, але швидко. (Даніель вийшов). Чекай, старий, я тебе упіймаю, я візьму тебе в око, так що нечиста

совість зблідне, проступить крізь пори твого обличчя! Він умре... Той дурень, хто робить справу наполовину, а тоді відступається і жде, що воно буде далі.

Даніель з вином.

Франц.

Постав сюди! Дивись мені просто в вічі. Як коліна в тебе дрижать! Як ти тремтиш! Признавайся, старий, що ти зробив?

Даніель.

Нічого, милостивий пане, як бог живий!

Франц.

Випий це вино... Що? ти вагаєшся? Каж одразу! Що ти вкинув у вино?

Даніель.

Милостивий боже! Що? Я — у вино?

Франц.

Ти вкинув у вино отруту! Ти блідий, як сніг!

Признавайся! Хто дав тобі це? Правда, граф,
граф дав тобі це?

Д а н і е л ь.

Граф? Єзус Марія! Граф мені не давав нічого.

Ф р а н ц (схопив його).

Я душитиму тебе так, що ти посивієш, ти, сивий брехун! Нічого? А що ж ви там збивалися в купу? Він, ти і Амалія? Про віщо ви там шепотіли? Викладай все! Які таємниці, які таємниці він тобі довірив?

Д а н і е л ь.

Про те знає усезнавчий бог. Він не довіряв мені ніяких таємниць.

Ф р а н ц.

Ти заперечуєш? Яку змову ви там улаштували? Усунути мене, правда? Задавити мене у сні, перерізати мені горлянку бритвою під час гоління, дати отруту у вині чи в шоколаді? Ви-

кладай, викладай!.. чи може отруїти мій суп?
Викладай! Я все знаю.

Д а н і е л ь.

Хай скарає мене бог, коли я буду в біді, якщо
я вам не кажу саму щирю правду.

Ф р а н ц.

На цей раз я тебе прощаю. Та слухай, він да-
вав тобі гроші? Він потиснув тобі руку дужче,
ніж звичайно? Отак, як тиснуть руку старим
знайомим?

Д а н і е л ь.

Нічого такого, господарю мій.

Ф р а н ц.

Він сказав тобі, приміром, що він тебе вже
знає?.. Що ніби ви з ним знайомі? Що ко-
лись тобі спаде полуда з очей... Що... Як?
І про це він тобі не казав ніколи?

Д а н і е л ь.

Ні слова!

Ф р а н ц.

Що певні обставини заважають йому... що часто доводиться надягати маску, щоб управитись з ворогом... що він помститься, що він люто помститься?

Д а н і е л ь.

Про все це ні звука.

Ф р а н ц.

Як? Нічого? Згадай краще... що він старого пана дуже добре... дуже добре знав... що він його любить... дуже любить... любить, як син..

Д а н і е л ь.

Щось таке я ніби чув від нього.

Ф р а н ц (зблід).

Він казав, він казав це? То розкажуй же, розкажуй мені! Він сказав, що він мій брат?

Даніель (вражений).

Що, господарю мій? Ні, цього він не казав. Та коли фрейлейн показувала йому галерею (я саме стирав пил з рам), він раптом спинився перед портретом покійного пана, як уражений громом. Тоді фрейлейн показала на портрет і сказала: прекрасна людина! Так, так, прекрасна людина, — одказав він, витираючи очі.

Франц.

Слухай, Даніель, ти знаєш, я завжди був тобі добрим господарем, я давав тобі одяг і їжу і зважав повсякчас на твою кволу старість...

Даніель.

За це вам віддячить господь, і я ж вам служив вірно.

Франц.

Оце я й хотів сказати. Ти зроду ще не перечив мені, бо ти знаєш дуже добре, що мушиш коритись мені в усьому, що я наказую.

Д а н і е л ь.

Від щирого серця в усьому, коли тільки це не
проти моєї совісті.

Ф р а н ц.

Дурниці, дурниці! Як тобі не соромно? Старий
чоловік і віриш у дитячі казки! Ну, Даніель,
це дурна була думка. Це ж я господар, мене ж
каратимуть бог і совість, якщо бог і совість
існують.

Д а н і е л ь (одчайний жест).

Милосердне небо!

Ф р а н ц.

Твоїм послухом! Ти розумієш це слово? Твоїм
послухом наказую я тобі: завтра граф не по-
винен бути живий!

Д а н і е л ь.

Поможи, святий боже! Для чого?

Франц.

Твоїм сліпим послухом!.. І я сповіряюсь на тебе!

Даніель.

На мене? Поможи, свята матір божа! На мене?
Чим провинився я, старий чоловік?

Франц.

Я не даю тобі часу роздумувати! Твоя доля в моїх руках! Чи хочеш ти кінчати життя своє під землею у в'язниці, де голод примусить тебе гризти свої власні кістки і жагуча спрага пити твою власну сечу?.. Чи ти хочеш краще мирно їсти свій хліб і мати спокій у старості?

Даніель.

Що, пане? Мир і спокій у старості, коли я зроблюсь душогубом?

Франц.

Відповідай мені!

Д а н і е л ь.

Моя сива голово, моя сива голово!

Ф р а н ц.

Так чи ні?

Д а н і е л ь.

Ні! Хай бог буде милостивий до мене!

Ф р а н ц (лагодиться іти).

Добре. Це тобі придасться. (Даніель затримує його і падає перед ним на землю).

Д а н і е л ь.

Згляньтеся, пане! Згляньтеся!

Ф р а н ц.

Так чи ні?

Д а н і е л ь.

Милостивий пане! Мені сімдесят два роки, і я шанував батька і матір і зроду нікого не обду-

рив ні на шаг, я чесно прожив усе своє довге життя, я служу у вашій родині сорок п'ять літ і вже збирався вмирати у спокої і в мирі, ах, пане, пане! (Обіймає його коліна). А ви хочете відняти в мене останню розраду на вмерті, щоб совість гризла мене у моїй останній хвилині, щоб я злочинцем перед людьми пішов на той світ? Ні, ні! Мій любий, дорогий, найкращий, милостивий пане! Ви не хочете цього, ви не правите цього від семидесятилітнього діда.

Франц.

Так чи ні? Навіщо мені це базікання?

Даніель.

Відтепер я служитиму вам ще пильніше, я порву старі свої жили на службі у вас, як поденний наймит, раніше буду вставати, пізніше буду лягати, ах, і я буду молитись за вас вранці і ввечері, і бог зважить на молитву старого.

Франц.

Послух кращий, ніж жертва. Чи ти чув коли-небудь, щоб кат маніжився, коли він має виконати вирок?

Д а н і е л ь.

Це так! Але забити невинного... який...

Ф р а н ц.

Чи я маю одчитуватись перед тобою? Чи має сокира питатися в ката, чому того, а не іншого?.. Але я милостиво ставлюсь до тебе... Я пропоную тобі нагороду за те, що ти корився мені.

Д а н і е л ь.

Але я сподівався залишитись христіанином за те, що я вам корився.

Ф р а н ц.

Досить слів! От я даю тобі ще цілий день, щоб подумати. Обміркуй це ще раз. Біда і щастя... ти чуєш? Ти розумієш? Найвище щастя і найчорніша біда! Я тебе катуватиму нечуваним способом.

Д а н і е л ь (трохи поміркувавши).

Я зроблю це, завтра я це зроблю. (Пішов).

Ф р а н ц.

Сильна спокуса, а він не родився мучеником за віру... На здоров'я, дорогий граф! З усього видно, що ви завтра будете вечеряти востаннє!.. Вся справа в тому, що про це подумати, і дурень той, хто думає наперекір своїй вигоді. Батенька, що може випив зайву пляшку вина, нападає хіть... і от від цього родиться людина. Про людину ж зовсім не думав той, хто її породив. От і мене нападає хіть... і від цього здохне людина, та певне ж у цьому більше розумного наміру, ніж було, коли вона народилась... Аджеж існування людей залежить найбільше від спеки у літній день, чи від привабливої простині, чи від того, що солодко спить якась кухонна грація, чи від того, що загасили світло... Та коли народження людини є справа скотячої пристрасті, дурного випадку, то хто ж сміє надавати якесь значення знищенню, запереченню життя? Будь проклята дурість наших няньок і мамок, що отруюють нашу уяву страшними казками і карбують на м'якому дитячому мозкові жахливі картини страшного суду, так що й дорослій людині мороз пробігає по жилах, спиняє її у смілих вчинках, сковає роз-

буджений розум кайданами темних забобонів ... Убивство! Навколо цього слова юрбою рояться духи пекла ... А що як природа забула зробити ще одну людину ... не перев'язали пупка ... батько сплехував серед шлюбної ночі ... і зникла вся ця комедія тіней. Було щось і стало нічим ... хіба це не все одно, що сказати: не було нічого і стало нічим ... і все це дурниці ... Людина виникає з багна, блукає в багні, продукує багно і знов зогниває в багні, хіба що прилипне до підшов свого правнука. Оце і вся пісня — багняне коло людської долі! Отже ... щасливої дороги, дорогий брате! Подагрична червива совість хай виганяє зів'ялих баб із борделів і катує старих лихварів на смертному ложі ... мої двері для неї зачинені. (Вийшов).

ТРЕТЯ СЦЕНА

Інша кімната в замку.

Розбійник Моор з одного боку, Даніель з другого.

Моор (поквапливо).

Де фрейлейн?

Д а н і е л ь.

Милостивий пане! Дозвольте бідному чдловікові
у вас чогось попрохати.

М о о р.

Добре! Чого ти хочеш?

Д а н і е л ь.

Небагато і все, так мало і так багато... До-
звольте мені поцілувати вам руку.

М о о р.

Цього не буде, любий старий... (цілує його)
якого я хотів би взивати своїм батьком.

Д а н і е л ь.

Вашу руку, руку прошу в вас!

М о о р.

Не треба!

Д а н і е л ь.

Я мушу! (Узяв руку, швидко подивився на неї і падає на коліна). Любий, дорогий пане!

М о о р (злякався, взяв себе в руки, холодно).

Що ти кажеш, друже? Я не розумію тебе?

Д а н і е л ь.

О, так, заперечуйте! Удавайте з себе чужого! Добре, добре. Ви все ж таки мій любий, дорогий панич... Милий боже! Мені, старому, ще така радість... І як я, йолоц, одразу вас не пізнав... боже милий, так ви знов приїхали, а старий пан під землею, а ви приїхали знов... І як я, сліпий осел (б'є себе по голові), не впізнав вас одразу... Гей, ти серце моє! Чи ж могло таке хоч приснитись... про що я молився і плакав... Єзус Марія! От він тут у цій самій кімнаті.

М о о р.

Що це за мова? Чи вас лихоманка трусить?
Чи ви розучуєте комедійну роль?

Д а н і е л ь.

Е, соромно, соромно! Це негарно дурити так старого слугу... Цей рубець! Е, чи ви пам'ятаєте ще? Боже мій! Якого страху ви тоді на мене нагнали!.. я ж так вас любив, і ви ж могли мені завдати жалю навіки... Ви сиділи в мене на колінах отам, знаєте, у круглій кімнаті... Га, хлопче? Та ви, звичайно, забули, і дзигарі ті, що кукали, що ви їх так полюбляли. Ви ж подумайте, ті дзигарі розбились, на скалки... Стара Сусанна розбила їх, замітаючи хату... Так от, кажу я, ви сиділи в мене на колінах і гукали: гоп, гоп!.. Я вибіг, щоб принести вашого коника... Єзус Марія, і чого я старий осел вихопився з хати?.. на мене наче окропом линуло... Я почув страшений лемент, ускочив у хату, з вас текла кров, ви лежали долі, і ви собі... свята матір божа! Наче на мене виллято цебер води з льодом... От таке то буває, як не доглянеш дитину. Боже милий! А що якби ви собі влучили в око... та й так же в праву руку! Зроду,— сказав я собі,— не допущу, щоб попав дитині до рук ніж, чи ножиці, чи щось гостре... Ще добре, що пан із панією на той час були виїхали... авжеж це буде мені на все

життя моє пам'ять,— сказав я... Господи, господи! Мене ж могли зі служби звільнити, та я ж ... Хай бог вам простить, нехороша дитино... Та слава богу, загоїлось чисто, тільки зостався той рубець.

М о о р.

Я не розумію ні слова з того, що ти кажеш.

Д а н і е л ь.

Та ну, ну! Ото був час! Не одну булочку, бісквіт чи цукерку я вам приносив. Я вас завжди найбільше любив. І пам'ятаєте ви, що ви колись мені сказали у стайні, як я посадив вас на панового гнідого і дозволив вам роз'їжджати по великій поляні? Даніель,— сказали ви,— ти будеш у мене за управителя і будеш їздити зо мною у кареті... а я ж засміявся і сказав, що коли бог мені дасть здоров'я, і ви не забудете старого слугу, то щоб дали, з ласки вашої, мені оту хатку, що давно вже стоїть порожня внизу під селом, а я тоді припас би відер з двадцять вина і господарював би під старість... смійтесь, смійтесь, кажу вам, паничу, ви самі себе вика-

зали... я, мовляв, не знаю старого, я, мовляв, зовсім чужий, та ще й гордий... О, ви ж мій золотий хлопчик... Правда, трошки були легко-важні, не гнівайтесь на слові... Така вже є молодість... Воно з часом виправляється.

М о о р (обійняв його).

Так, Даніель! Я твій Карл, твій пропащий Карл! Де моя Амалія?

Д а н і е л ь (починає плакати).

І мені ж, старому грішникові, ще й така радість... І покійний пан надаремно плакали!.. Тихо, тихо, білий череп, старі кості, зійдіть у могилу з миром! Мій пан і господар живий! Я бачу його на свої очі!

М о о р.

І він додержить, що обцяв... Візьми це, чесний старий, за того верхового коня. (Дає йому важкого гамандя). Не забув я старого чоловіка.

Д а н і е л ь.

Що? Що ви робите? Це забагато, ви помилились.

• М о о р.

Я не помилився, Даніель. (Даніель хоче впасти на коліна). Вставай! Скажи мені, де моя Амалія?

Д а н і е л ь.

Радість божа! Радість божа! Ах, ти ж, серце моє!.. Ваша Амалія не переживе цього, вона помре з радощів.

М о о р (прикро).

Вона не забула мене?

Д а н і е л ь.

Збула? Що ви балакаєте? Забути вас... Щоб ви були та й бачили, що з нею зробилось, коли прийшла звістка про вашу загибель, і ваш брат цю звістку поширював.

М о о р.

Що ти кажеш, мій брат?

Д а н і е л ь .

А так, ваш брат, милостивий пане, ваш брат, я вам колись про це розкажу, коли буде час... і як вона йому дала одкоша, коли він до неї сватався щокожного божого дня і хотів її зробити милостивою панією. Я побіжу, я побіжу скажу їй, принесу їй звістку. (Хоче бігти).

М о о р .

Стривай, стривай, вона цього не повинна знати, ніхто цього не повинен знати, брат мій теж.

Д а н і е л ь .

Ваш брат? Ні! Клянусь богом, він не повинен знати. Він не повинен!.. Та, може, він уже знає більш, ніж йому треба знати... О, я кажу вам, є лихі люди, лихі брати, лихі пани... але я не хотів би бути лихим слугою за всі скарби мого пана... Милостивий пан уважав вас за мертвого.

М о о р .

Гм, що ти там бурчиш?

Даніель (тихше).

А коли ви так несподівано воскресли... ваш брат був покійного пана єдиний наслідник...

М о о р.

Старий!.. Що ти там бурмочеш між зубами, ніби якась потворна тайна прилипла до твого язика, яку ти не хочеш виказати, яку муσιш виказати? Кажи ясніше.

Даніель.

Але я краще гризтиму з голоду свої власні кістки, питиму власну свою сечу, ніж заробляти на розкішне життя убивством! (Вибіг).

М о о р (збуджуючись від страшної паузи).

Обман! Обман! Як блискавка осяяла мені душу... Шахрайські штучки! Небо й пекло! Значить, не батько! Шахрайські штучки! Я убийця, розбійник, завдяки цим шахрайським штучкам. Він наговорив на мене... фальшував, ховав мої листи... а його серце було повне любові. О, я

злощасний дурень... Його батьківське серце було повне любові... о, диявольські хитрощі! Мені треба було тільки стати перед ним на коліна... тільки заплакати широко... О, я сліпий, сліпий дурень! (Б'ється об стіну). Я міг би бути щасливий... О, злодійське шахрайство! Щастя життя мого віднято від мене шахрайськими штучками! (Люто бігає взад і вперед). Душогуб і розбійник через шахрайські штучки... Він навіть не сердився. Він і гадки не мав проклинати мене на серці... О, потворо! Незрозуміла, огидна, гадюча потворо!

Косинський увіходить.

Косинський.

Ну, огамане, де ж ти подівся? Що таке? Я бачу, ти хочеш ще залишатись тут.

Моор.

Біжи! Сідлай коні. Поки сонце зайде, ми мусимо вже перейти кордон.

Косинський.

Жартуєш.

М о о р (тоном наказу).

Живо! Живо! Не барись! Іди! І щоб тебе не бачила ні одна душа! (Косинський вийшов).

М о о р.

Треба тікати звідси. Я міг би піддатися гніву, а він же син мого батька... Брате, брате! Ти зробив мене нещасним навек, а я ж зроду тебе не образив. Це ти зробив не по-братськи... Користуйся плодами свого вчинку спокійно. Моя присутність більше не буде тобі заважати, правда, правда, це було не по-братськи. Я зникаю навек у темряві, і навіть смерть моя буде тобі невідома.

К о с и н с ь к и й.

Коні осідлані. Можете їхати, коли охота.

М о о р.

Чого ти так поспішаєш, чого так швидко? Невже я її не побачу більш?

Косинський.

Ураз розсідлаю, коли ви накажете. Ви ж самі казали, щоб в одну мить.

Моор.

Ще раз, ще попроситись. Я вип'ю усю отруту цього блаженства, а тоді... Косинський, ще десять хвилин, будеш там за стіною замку... І ми помчимо.

ЧЕТВЕРТА СЦЕНА

У садку

Амалія.

«Ти плачеш, Амалія?» І це він сказав таким голосом, таким голосом. Здавалося, що природа знову стала юна... Минулі весни любові почула я в тому голосі. Соловей свистав, як тоді... Квіти пахли, як тоді, і я була зомлівала в його обіймах!.. А! зрадливе, фальшиве серце! Ти хочеш виправдати зраду! Ні, ні! Геть з душі моєї, чужий образе... Я не зламада слова свого, мій єдиний! Геть з душі моєї,

зрадливе безбожне бажання! У серце, де жив Карл, ні один син землі не може тепер увійти ... Та чого це душа моя весь час мимоволі прагне до цього чужинця? Чого він так цікавиться портретом мого єдиного? Чи він часом не вічний супутник мого єдиного? «Ти плачеш, Ама́лія?» ... О, я втечу, я втечу від нього! Ніколи око моє не побачить більше того чужинця!

Розбійник Моор увиходить дверима саду.

Ама́лія (здригнулась):

Що це, що це? Це стукнули двері? (Вона побачила Карла, схопилась). Він ... Куди?.. Що?.. Я немов прикипіла до місця і не можу тікати. Не покидай мене, господи! Ні, ти не віднімеш у мене мого Карла! В душі моїй немає місця для двох богів, і я смертна дівчина! (Виймає портрета Карла). Ти, Карл, будеш мені оборонцем проти цього чужинця, що встряває в нашу любов, на тебе, на тебе дивитимусь я, ні погляду тому другому! (Вона сидить мовчки, не одриваючи очей від портрета).

Моор.

Ви тут, фрейлейн?.. Ви сумуєте?.. Сльоза упала

на цей портрет. (Амалія не відповідає). А хто той щасливий, заради кого вогко срібляться в ангела очі? Чи дозволено мені на цього щасливця ... (Він хоче глянути на портрет).

Амалія.

Ні... так... ні!

М о о р (одсахнувся).

А... чи він заслужив на це обожнення? Чи заслужив?

Амалія.

Коли б ви його знали!

М о о р.

Я заздрив би йому!

Амалія.

Обожнювали, хочете сказати.

М о о р.

О!

А м а л і я.

Ах, ви так би його любили... так багато, багато було в його обличчі... в його очах... у тоні його голосу, що так подібний до вашого... що я так кохаю...

М о о р (утупив очі в землю).

А м а л і я.

Тут, де ви стоїте, він так часто стояв і біля нього та, що при ньому забувала про небо й землю... тут очі його ширяли по всій розкішній місцевості... Здавалось, природа сама відчувала той щедрий великий погляд і кращала від того без краю... Тут він зачаровував музикою своєю духів небесних... Тут з цього куща зривав він рози, і ті рози зривав він для мене... тут, тут він був у моїх обіймах, уста його на моїх горіли устах і квіти вмирали охоче під ногами тих, що кохались...

М о о р.

Його вже немає?

А м а л і я.

Він плаває бурхливими морями... любов Амалії пливе з ним... він блукає пісковими дикими пустинями... любов Амалії вкриває палючий пісок травою і сухі кущі квітами... полудень палить його непокриту голову, північні сніги морозять його ноги, грозовий град б'є його у виски, і любов Амалії заколисує його в бурях... Моря, горизонти, гори поміж мною і ним... але душі вириваються із гнилих в'язниць і стрічаються в раї любові. Ви сумуєте, граф?

М о о р.

Слова любові оживляють моє кохання.

А м а л і я (зблідла).

Що? Ви любите іншу... лихо мені, що я сказала.

М о о р.

Вона вважала мене за мертвого і пожертвувала

мені вінець святої. Вона знає, що я блукаю в пустинях і тиняюсь в біді, і любов її летить крізь пустині і злидні до мене. І вона зветься Амалиєю, як ви, фрейлейн.

А м а л і я.

Як я заздрю вашій Амалії!

М о о р.

О, вона нещасна дівчина; її любов — для пропащого ... і навик залишиться без відгуку.

А м а л і я.

Ні, вона знайде його на небі. Кажуть, є кращий світ, де сумні звеселяться і коханці знайдуть одне одного.

М о о р.

Так, є світ, де спадають усі покривала, і любов повертається знову жахливо ... вічність зветься той світ ... Моя Амалія — нещаслива дівчина.

Амалія.

Нещаслива? А ви її любите?

Моор.

Нещаслива, бо вона мене любить. А що, як я душогуб? А що, фрейлейн, коли б ваш коханець за кожний поцілунок міг би похвалитися вам убивством. Лихо моїй Амалії. Вона нещаслива дівчина.

Амалія (весело пританцьовує).

О, я щаслива дівчина. Мій єдиний — як промінь неба, а небо — це милосердя і добрість! Він не міг би вбити муху... душа його так далеко від кривавих думок, як ясний день від ночі.

Моор (повернувся лицем до кущів, не одриваючись дивиться в долину).

Амалія (співає і грає на лютню).

Гекторе, ти йдеш від мене, знаю,
Де Ахілла лютий меч чекає,
Щоб за друга взяти твоє життя.

Хто буде дітей твоїх учити
Кидати списи і чесно жити,
Коли зринеш в вічне небуття?

М о о р (мовчки бере лютню і грає).

Люба, дай мені ти списа бойового,
Відпусти мене на бойовище знову!

Він кинув лютню і вибіг.

П'ЯТА СЦЕНА

Ліс поблизу. Ніч. Старий поруйнований замок
посередині.

Розбійники порозлягалися на землі.

Р о з б і й н и к и (співають).

Красти, бить, палить і різать
Наша справа, так сказать.
Завтра все одно повісять,
Нум сьогодні пить - гулять.
Ми вільним живемо життям,
Як жаби в ополонці,

Усупор бурям і вітрам,
Ліс темний за квартиру нам
І місяць нам за сонце.
Бог злодіїв Меркурій сам —
Наш друг і наш патрон це.

Сплюндруєм пана і попа
І знову в путь - дорогу.
А дбати про святі діла
Ми доручаєм богу.

І варт нам посмоктать того,
Для чого чарки роблять,
Одразу сил наберемось,
Та й пекла вже не боїмось,
Такі бо ми хоробрі.

Виття сплюндрованих батьків,
Скигління й лемент матерів
І плач покинутих дівчат
Для нас як музика звучать.

А! як вони під ножем стрибають,
Ревуть, як телята, як мухи вмирають!
Розваги кращої нема
У нас для серця і ума.

Колись та прийде смертний час,
А нам і діла мало:
Чорти, щоб не вхопили нас,
Намажем п'яти салом,
Ще раз на дорогу горілочки хильнем
І з господом богом до пекла підем.

Ш в а й ц е р.

Уже ніч, а отамана все ще немає.

Р а ц м а н.

А він обіцяв рівно о восьмій годині бути вже
тут.

Ш в а й ц е р.

Коли щось з ним сталось... товариші, ми під-
палимо замок і повбиваємо всіх до одного.

Ш п і г е л ь б е р г (відводить Радмана осторонь).

На два слова, Радман.

Ш в а р ц (до Грімма).

Чи нам не послати розвідку?

Грімм.

Не бійся за нього... він принесе таку здобич,
що нам буде соромно.

Швайцер.

Попав пальцем у небо, клянусь катом! Він ішов не так, як ідуть на розбій. Чи ти забув, що він сказав, коли вів нас полями? «Коли хто вкраде хоч морковку з полів, і я про це дізнаюсь,— то тут він залишить свою голову. Нехай я не буду Моор!..» Нам красти не можна.

Рацман (тихо до Шпигельберга).

До чого це все... кажи ясніше.

Шпигельберг.

Цс... цс... Не знаю, які в тебе і в мене поняття про свободу, що ми впряглись у воза, як воли, а самі весь час декламуємо про незалежність... це мені не до вподоби,

Швайцер (до Грімма).

Що там витіває цей лепетень?

Рацман (тихо до Шпігельберга).

Це ти про отамана?..

Шпігельберг.

Та цить же! Цсс... У нього скрізь є вуха серед нас. Отамана? ти сказав? Хто його призначив на отамана, хіба ж він не сам собі прибрав це звання, яке мусіло б бути моє?.. Як, хіба для того ми ставимо на кін своє життя... чи для того ми піддались лихій долі, щоб мати щастя бути кріпаками раба?.. кріпаками, а ми ж могли жити, як князі... Клянусь богом, Рацман. Це не до впадоби мені.

Швайцер (до інших).

Так, про мене ти справжній герой — ганяти жаб у болоті... Та варт йому тільки чхнути, щоб ти втік від нього за тридцять земель.

Шпiгельберг (до Рацмана).

Так, і вже кілька років я думаю про це; треба, щоб стало інакше. Рацман, коли ти той, за кого я тебе вважав... Рацман... Здається мені, його смертна година пробилася... Що? Тебе не зворушує навіть, коли ти чуєш голос визволення? Чи в тебе немає духу зрозуміти сміливий натяк?

Рацман.

А! сатано! Куди ти вилутуєш мою душу?

Шпiгельберг.

Зачепило... добре! Іди за мною. Я запримітив, куди він пішов... Ходім. З двох пістолів рідко буває промах. А тоді... а потім ми будемо перші палити й душити. (Тягне його за собою).

Швайцер (скаженим рухом витягає свого ножа).

А, бестіє! Ти нагадав мені про богемські ліси. Це ж ти, боягузе, почав сіпатись, коли сказали, що ворог наступає. Тоді я поклявся своєю душею... Умри, душогубе! (Він заколов його).

Розбійники (заворушилися).

Ріжуть, ріжуть... Швайцер, Шпігельберг, розбороніть їх.

Швайцер (кидає на нього ножа).

От... тепер подихай там... Спокійно, товариші, займайся кожен своїм ділом... Ота бестія завжди сичала на отамана, а в самого ж немає й одного рубця на тілі... Ще раз вам скажу, заспокойтеся... Ну, й наволоч... Іззаду хотів націляти людей! Іззаду!.. Чи ж для того ми сходили потом і кров'ю, щоб пропадати як собаки? Ну й бестія! Чи ми для того живем в огні і диму, щоб подохнути, як смердючі пацюки?

Грім.

Але якого чорта, хлопче, що там було поміж вами? Отаман буде казатись.

Швайцер.

То моя справа... А ти, сучий сину! (До Радмана). Ти ладився йому пособляти? Ти!.. Забирайся

геть з очей моїх! Отакий був той Шуфтерле:
за те ж його й повішали у Швейцарії, як йому
пророкував отаман ... (Постріли).

Шварц (схопився).

Чуєш? З пістоля! (Ще один постріл). Ще один!
Голла! Отаман!

Грім.

Терпіння. Він має вистрелити тричі! (Чути ще
один постріл).

Шварц.

Це він!.. це він!.. Готуйся, Швайцер!.. ми
маєм відповідати! (Вони стріляють).

Моор і Косинський увіходять.

Швайцер (їм назустріч).

Здоров був, отамане мій!.. Я щось тут накоїв,
поки тебе не було. (Він підвів його до трупа).
Ти розсуди мене з ним. Він хотів тебе вбити
ззаду.

Розбійники (розгублено).

Кого? Отамана?

М о о р (довго дивиться на мертвого, тоді прикро).

О, незрозумілий перст мстивої Немезіди ... це ж він намовляв мене, співав мені пісню сирени ...
Посвяти цього ножа темній богині помсти! Це не ти зробив, Швайцер!

Ш в а й ц е р.

Клянусь богом! я це зробив і, клянусь чортом, це не найгірше з того, що я зробив за свого життя! (Сердито виходить).

М о о р (роздумуючи).

Я розумію. Небесний керманіч ... я розумію ...
листя паде з дерев і моя осінь надходить ...
приберіть його геть з очей моїх! (Виносять труп
Шпігельберга).

Г р і м м.

Який буде наказ твій, отамане ... що нам далі робити?

М о о р.

Скоро ... Скоро все завершиться ... дайте мені мою лютню ... Я сам себе втратив, побувавши там ... Мою лютню, кажу я. Мені треба заколисати себе, щоб сила моя повернулась ... залиште мене самого.

Р о з б і й н и к и.

Уже північ, отамане.

М о о р.

Але то були лише театральні сльози ... Я мушу почути пісню римлян, щоб дух мій збудився від сну ... Лютню дайте сюди ... Північ, кажете ви?

Ш в а р ц.

Скоро й північ мине. Сон тяжить на нас, як залізо. Три дні ми не спали.

М о о р.

Значить сцілющий сон заплющує очі і злодіям?

Чому він тікає від мене? Я зроду не був боягузом чи мерзотником... Лягайте спати. Завтра рано рушаємо в путь.

Розбійники.

Добраніч, отамане! (Вони лягають на землю і засипають).

Глибока тиша.

Моор бере лютю і грає.

(Брут).

Будь здоровий, краю супокою,
Римлянина ти останнього прийми:
Від Філіппі, з поля злого бою
Я прийшов до тебе у птьмі.
Касій! Де ти? — Рим конає,
Мій братерський легіон поліг.
То прийми мене, смертельний краю!
— Брут не хоче жити на землі.

(Цезар).

Хто, чия це постать нездоланна
В межигір'я мертве і бліде
Сходить? О, коли це не омана,
Бачу я — то римлянин іде.

Сине Тібра! Як живе на світі
Місто семигоряне моє?
Як мені доводилось тужити,
Що воно без Цезаря живе!

(Брут).

А! це ти, що двадцять третю рану
Мертвий переніс на цей поріг.
Не виходь з смертельного туману,
Гордий мрійнику! Бо ти — не переміг!
— На залізнім олтарі свободи
Ще курить остання кров моя,
Наді мною Рим сльозами сходить,
В Рим тобі немає вороття!

(Цезар).

О! удар останній твій, о, Бруте!
І ти, Брут — і ти!
Син — я батько твій — твоєю мала бути
Вся земля аж до оцих пустинь.
Йди-ж! Фукай перед воротами глухими,
Що найпершим став у Римі
Брут, коли отця свого убив.
Йди. Тепер ти знаєш, що мене тримало
Досі на цім березі одчаю.
Може і цього тобі замало?..

В путь!

— Керманичу нічний, одчалюй!

(Брут).

Стій, отець!.. На тій землі погіблій
Тільки одного я знав,
Що до Цезаря великого подібний:
Зараз сином ти його назвав.
Подолати Рим міг тільки Цезар,
Тільки Брут міг визволити Рим,
Мені дар тирана непотрібний,
Там, де Брут,— умерти має Цезар,
Брутові не по дорозі з ним!

М о о р.

Хто може мені поручитись?.. Темрява скрізь...
Заплутані лабіринти... без виходу... нема про-
відної зорі... а що, коли всьому кінець після
смерті... всьому кінець, як у ляльковій п'єсі...
Але для чого ж палюча жадоба до щастя? Для
чого ідеал, все одно недосяжний? Відкладання
недовершених мрій?.. Коли слабкий натиск на
цю мізерну штучку (тримаючи пістоля перед об-
личчям) рівняє дурня до мудрого... героя до
боягуза, прекрасну людину до злодія? Адже у

бездушній природі така надзвичайна гармонія, і чому це такий дисонанс для всього, що має розум?.. Ні! Ні! Ще є щось за смертю, бо я ще не був щасливий.

Ви думаете, я буду тремтіти? Душі тих, що я вбив! Я не буду тремтіти! (Тремтить)... Ваше злякане скавчання перед смертю, ваше чорносинє обличчя... ваші чорні глибокі рани, то все ланки одного незламного ланцюга нашої долі і примикають другим кінцем до моїх святкових днів, до примхи моїх няньок і вихователів, до характеру мого батька, до крові моєї матері... (Його трусить). Для чого Перілл мій зробив із мене вола, щоб людство пеклося в моєму розпеченому череві? (Він приставляє пістоля до лоба). Час і вічність прикуті одне до одного єдиною миттю!.. Ключ жахливий, що замикає за мною в'язницю життя і одкриває, розверзає передо мною домівку вічної ночі. Скажи мені... О, скажи мені, куди... куди ти мене поведеш?.. Чужі, ніким не бачені краї... От людина охляває від цього образу, слабне потуга ковечного і фантазія, пустотлива мавпа, показує легковірним нам химерні картини... Ні, ні, мужчина не може спинятись... Чим хочеш будь, неназванна потойбіч... Коли тільки

зі мною зостанеться моє я... Чим хочеш будь, аби тільки себе я взяв із собою... Зовнішні речі, то тільки полуда на людині... Я сам своє небо і своє пекло. Коли б ти тільки зоставила мені, мені самому згорілий світ, тобі непотрібний, де вічна ніч і вічна пустиня, і більше немає нічого!.. Тоді я населив би мовчазну пустку своєю фантазією і мав би вічне дозвілля, щоб розплутувати складний образ уселюдського лиха... Чи ти поведеш мене через нові й нові народження і через нові й нові сцени нещастя... ступінь за ступнем... аж до загибелі? Чи зможу я нитки життєві, що тчуться для мене там, розірвати так само легко, як тут?.. Ти можеш зробити мене нічим... Цю свободу ти не можеш у мені відняти... (Він набиває пістоля, раптом він спинився). А що, коли я вмираю від страху перед муками життя?.. Невже я дам нещастю перемогти себе?.. Ні, я витерплю все. (Шпурляє геть пістоля). Моя гордість переможе всі муки. Я маю життя довершити! (Він стає чимраз похмуріший).

Герман скрадається лісом.

Герман.

О! О! Страшно кричать сичі... Там у селі про-

било дванадцять ... добре, добре ... злодії сплять ...
в цім лісі нема ні душі. (Підходить до замку і
стукає). Виходь сюди! нещасний жителю ба-
шти ... твій обід готовий!

М о о р (тихо відступаючи).

Що це значить?

Г о л о с (із замку).

Хто там стукає? Гей? Це ти, Герман, мій
вороне?

Г е р м а н.

Це я, Герман, твій ворон. Підійди до ґрат і їж!
(Кричать сови). Страшно співають твої сусіди,
старий .. Ну, що, смачно?

Г о л о с.

Був дуже голодний. Дякую тобі, що послав
мені ворона, за хліб у пустині .. А як пожи-
ває моя люба дитина, Герман?

Герман.

Тихо ... слухай... шум, наче люди хропуть. Ти не чуєш нічого?

Голос.

Що? Ти щось чуєш?

Герман.

Я чую, як вітер зітхає щілинами башти ... нічна музика, від якої цокотять зуби і руки німіють ... слухай, ще раз ... все здається мені, що я чую хропіння... в тебе тут є компанія, старий.

У-у-у-у!

Голос.

Ти щось бачиш?

Герман.

Прощавай ... прощавай!.. страшна ця містина... спускайся назад у льох... на небі той, хто тобі пособить, за тебе помститься... проклятий син!

(Хоче тікати).

М о о р (виходить).

Стій!

Г е р м а н (кричить).

О, лихо!

М о о р.

Стій, кажу я.

Г е р м а н.

Лихо, лихо, лихо! Тепер все пропало!

М о о р.

Стій! Кажи! Хто ти такий? чого тобі тут
треба?

Г е р м а н.

Згляньтесь! О, згляньтесь, милостивий пане...
одне тільки слово дайте сказати перед тим як
убивати мене.

М о о р (виймаючи шпагу).

Я слухаю!

Г е р м а н.

Я знаю, ви мені це заборонили під страхом смерті... Я не міг інакше... не міг... єсть бог у небі... там рідний ваш батько... Мені було шкода його... Тепер убийте мене...

М о о р.

Тут є якась тайна! Скоріше! Кажі, я хочу все знати!

Г о л о с (із замку).

Лихо, лихо! Чи це ти, Герман, ти сам говориш? З ким ти балакаєш, Герман?

М о о р.

Там ще хтось є?.. Що тут діється? (Біжить до башти). Це полонений, якого зреклися люди?.. Я розіб'ю його кайдани. Голос! Ще раз! Де вхід?

Герман.

О, згляньтеся, пане !.. Не йдїть далї, пане...
заради милосердя, пройдїть мимо! (Застує йому
дорогу).

Моор.

Замкнuto на чотири замки! Геть!.. Я випущу
його ... зараз уперше допоможи мені, злодійське
мистецтво! (Він виймає одмички і одчиняє двері
з ґратами. Спід землі виходить старий, виснажений,
як кістяк).

Старий.

Згляньтеся з нещасного! Згляньтеся!

Моор (злякано одсахнувся).

Це мого батька голос!

Ст. Моор.

Дякую тобі, господи! Прийшов час визволення!

М о о р.

Душа старого Моора, що потурбувало тебе у твоїй могилі? Чи ти потяг за собою на той світ гріх, який не пускає тебе пройти через райські ворота? Я замовлю заупокійні меси, щоб відіслати твій дух туди, куди тобі треба! Чи ти закопав отут у землі золото вдовидь і сиріт, що ти гасаєш тут, виючи о північній годині? Я вирву підземні скарби з пазурів дракона, хоч би він плював на мене полум'ям і вишкіряв страшні свої зуби проти моєї шпаги. Чи ти прийшов на мій запит розгадати мені загадку вічності? Кажи, кажи! Я не маю страху.

С т. М о о р.

Я не привид. Торкни мене. Я живу. О, живу жахливим, лихим життям.

М о о р.

Що? Тебе не поховали?

С т. М о о р.

Мене поховали... тобто: дохла собака лежить

у склепі моїх дідів; а я три місяці сохну у цім підземнім льохові, куди не доходить ні один промінь, не віє тепле повітря, ні один друг не прийде, де дикі ворони крячуть і виють нічні сови ...

М о о р.

Небо і земле! Хто це зробив?

С т. М о о р.

Не проклинай його ... це зробив мій син Франц.

М о о р.

Франц? Франц? О, вічний хаосе!

С т. М о о р.

Коли ти людина і коли в тебе людське серце, то вислухай ти, що визволив мене, про нещастя батька, яке йому заподіяли його сини ... Вже три місяці, як я кричу до цих німих кам'яних стін, і тільки порожня луна відгукується

на мій плач. Отже, коли ти людина і коли
в тебе людське серце...

М о о р.

Дикі звірі повиходять із печер, почувши таке
благання.

Ст. М о о р.

Я саме лежав, я тільки почав видужувати від
тяжкої хвороби, до мене привели чоловіка,
який розповів мені, що мій первенець умер
після бою, і приніс його меч, окроплений його
кров'ю, і слова його прощання і те, що моє
прокляття його погнало у бій, у смерть, у
одчай.

М о о р (прикро відвернувся від нього).

Все ясно!

Ст. М о о р.

Слухай далі. Я зомлів, почувши цю звістку.
Мабуть, мене вважали за мертвого, бо коли
отямився, то вже лежав на ношах, завинений

у простиню, як мрець. Я постукав у вічко наді мною, воно розкрилось, була глупа ніч, мій син Франц стояв переді мною... Як?— гукнув він жахливим голосом,— чи ти житимеш вічно?.. І вічко відразу закрилось. Від цих слів я знову утратив свідомість; коли я прокинувся знов, я почував, що труну підіймають і везуть кудись довго, довго. Нарешті її знову розкрили... Я стояв біля входу у цей льох, мій син переді мною і той чоловік, що приніс мені скривавлений меч мого Карла... Десять разів обіймав я його коліна і просив, і благав, і обіймав коліна, і закликав його... Благання батькові не дійшли до його серця. Вниз це опудало!— заgrimів він. Він досить пожив на світі! І от мене зіпхнули немилосердно вниз, і мій син Франц замкнув за мною ґрати.

М о о р.

Цього не може бути. Не може бути! Ви ма-
буть помилились.

С т. М о о р.

Може я помилився. Слухай далі, тільки не гні-

вайся! Так лежав я двадцять годин, і ні одна душа не згадала мене в біді. І ніхто з людей ніколи не ходив у цю пустку, бо є легенда, що примари моїх дідів блукають у цих руїнах, бряжчать кайданами і в північну годину співають мертвих пісень. Нарешті я почув, як знову одчиняються двері, цей чоловік приніс мені хліб і воду і розповів мені, що мене засуджено на голодну смерть, і він ризикує своїм життям, привозячи мені їжу. Так я жив з бідою ці довгі дні... Але вічний холод... гнилий запах мого власного посліду... безмежне горе... сили покинули мене, тіло моє висохло; тисячу разів я слізно благав у бога смерті, та, мабуть, не сповнилась ще міра моєї кари... Чи може ще радість якась на мене чекає, що я чудом якимось ще живу. Але я страждаю справедливо... Мій Карл, мій Карл... А в нього ж і волосся ще не посивіло...

М о о р.

Годі. Вставай! Ви, колоди! Дубові пні! Ви нечутливі, сонніві барани! Вставай! Чи ніхто з вас не прокинувся? (Він стріляє з пістоля над головами розбійників).

Розбійники.

Гей, голла, голла! Що таке?

Моор.

Чи вас ця історія не розворушила зі сну? Мертвий міг би збудитись! Дивіться, дивіться ж! Світові закони зробилися іграшкою. Розірвано природні зв'язки, відродився старий спір, син убив свого батька!

Розбійники.

Що він каже, отаман?

Моор.

Ні, ні, не вбив! Це слово занадто м'яке для того, що сталось. Син тисячу разів колесував, садив на палю, катував, здирав шкуру з батька! І ці слова занадто людяні... Від цього засоромився б гріх, цього злякався б людодід, до цього звіку не додумався диявол... Син свого власного батька... О, дивіться, дивіться ж! Він зомлів... У цей лях... син свого батька... Хо-

лод... голизна... голод... спрага... О, дивіться, дивіться ж! Це мій власний батько, я признаюся.

Розбійники (підбігають, оточують старого).

Твій батько? Твій батько?

Швайцер (шанобливо підходить і схиляється перед ним).

Батьку мого отамана, я цілую твої ноги, ти можеш розпоряджати моїм ножем.

Моор.

Помста, помста, помста, за тебе! Страшно скривджений, знеславлений старий! Отак розриваю я навіки братерський зв'язок! (Він розриває свою одежу зверху донизу). Так проклинаю я кожную краплю братерської крові перед лицем вічного неба! Слухайте мене, місяцю й зорі! Слухай мене, нічне небо, ти, що дивилося на нечуване діло! Слухай мене, тричі жахливий боже, що керуєш там, нагорі, понад місяцем, і караєш і мстишся над зорями і світиш вогнем уночі! От я став на коліна, от простягаю

я три пальці у темряву ночі... от я присягаюсь, і хай природа викине мене з лона свого, як єхидну бестію, коли я зламаю цю присягу! Я присягаюсь не бачити денного світла, поки кров отцеубийці, проллята на це каміння, не зійде парою до сонця. (Він устав).

Розбійники.

Це сатанинська справа! І кажуть ще, що ми злодії. Ні, клянёмось драконом, до цього ми ще не дійшли!

Моор.

Так, і клянусь передсмертним зітханням тих, що колись умерли під вашим ножем, тих, кого пожер вогонь і кого розстрошила, упавши, моя башта... жодної думки про убивство чи грабунок не буде у вашій душі, поки одежа ваша не буде червона від крові проклятого... Вам, мабуть, і не снилось, що ви є рука найвищого правосуддя? Заплутаний вузол нашої долі розв'язаний! Сьогодні, сьогодні невидима сила зробила благородним наше ремесло! Моліться перед тим, хто вам приділив цю високу долю, хто привів вас сюди, хто призначив вас на

страшних ангелів вищого суду! Скидайте шапки! На коліна! І встаньте освячені! (Вони стають на коліна).

Ш в а й ц е р.

Наказуй, отамане! Що тепер ми маємо робити?

М о о р.

Вставай, Швайцер, і доторкнись цього священного волосся. (Він підвів його до батька і дає йому в руку прядку волосся). Ти пам'ятаєш, як ти розколов голову богемському солдатові, коли він замахнувся наді мною шаблею, а я, захеканий, виснажений, вже не міг стояти на ногах? Тоді я обіцяв тобі нагороду, яку дають царі; я досі не міг відплатити тобі ні разу.

Ш в а й ц е р.

Ти обіцяв мені, то правда, але все одно я вічно буду винний тобі.

М о о р.

Ні, тепер я розплачусь, Швайцер, ще ні один

смертний не мав такої честі, як ти!.. Помстись
за мого батька! (Швайцер устає).

Ш в а й ц е р .

Великий отамане! Ти вперше в житті дав мені
гордість! Наказуй! Де, як, коли я маю його
вбити?

М о о р .

Дорога кожна хвилина, ти мушиш поспішати.
Вибери собі найкращих із банди, веди їх просто
до замку господаря, виволочи його з ліжка, як-
що він спить або віддається розпусті, витягни
його з бенкету, коли він п'яний, одірви його од
розп'яття, якщо він молиться перед ним на
колінах! Але я кажу тобі, ти добре запам'ятай
це, ти приведеш його сюди до мене живого.
Я розірву на шматки і віддам на потраву го-
лодним шулікам того, хто подряпає йому шкіру
чи зніме хоч волос з його голови! Він му-
сить тут бути цілий, і коли ти приведеш його
живим і незайманим, то я тобі дам мільйон у
нагороду. Рискуючи життям своїм, я украду
у короля цей мільйон, а ти будеш вільний, як
вітер... Ти зрозумів мене, поспішай!

Швайцер.

Досить, отамане! Ось тобі моя рука: або до тебе повернуться двоє, або ні один! Ходім, пособники помсти моєї! (Він виходить з вагоном).

Моор.

Решта хай розсипається в лісі... Я залишаюсь.

П'ЯТИЙ АКТ

ПЕРША СЦЕНА

У перспективі багато кімнат. Темна ніч.

Даніель увиходить з ліхтарем і подорожнім клунком.

Даніель.

Прощай, рідний дім... Я бачив тут багато доброго і любого, поки ще був живий покійний пан... Я ще раз оплакую твої кості, що зогнили

давно! От чого він вимагає від старого слуги ...
Це був притулок сиріт і покинутих, а твій син
з нього зробив дім убивства ... Прощавай, добра
підлого! Як часто старий Даніель замітав тебе ..
Прощавай, люба пічко! старому Даніелеві тяжко
з тобою розлучатись ... Він так звик до всього
цього ... Боляче буде тобі, старий ... але бог
хай боронить мене від обману і хитрощів вра-
жкої сили ... Без нічого прийшов я сюди ... без
нічого звідси іду ... але я врятував свою душу ...
(Він хоче йти).

Франц убігає. Він у шафроді.

Даніель.

Поможи мені, боже! Пан! (Він загасив ліхтар).

Франц.

Зрада! Зрада! Духи вирвалися з гробу ... Цар-
ство мертвих, збуджене з вічного сну, гримає
до мене! Убийце, убийце! Хто це там?

Даніель (боязко).

Поможи, свята матір божа! Це ви, милостивий

пане, так страшно кричите в коридорі, що підхоплюються всі, хто сплять.

Франц.

Хто сплять? Хто вам сказав спати? Геть! Запали світло! (Даніель вийшов, увиходить другий служник). Щоб ніхто не спав у цій годині! Ти чуєш? Щоб усі встали... Озброєні... Всі рушниці щоб були наготові!.. Ти бачив, як вони маяли над коридором?

Служник.

Хто, милостивий пане?

Франц.

Хто, йолопе, хто? Ти так холодно, глухо кажеш «хто?», коли вони мене схопили за горло?
Хто, ослина голово, хто?

Служник.

Оде тільки сторож вигукував другу годину.

Франц.

Як? Чи ця ніч не скінчиться до судного дня? Ти не чуєш ніякого гуркоту поблизу? Переможного крику? Тупоту коней, що летять у галоп? Де Карл?.. Я хотів сказати: де граф?

Служник.

Я не знаю цього, мій господарю.

Франц.

Ти не знаєш? Ти теж у змові з ним? Я вилудеру серце твоє із грудей за твоє прокляте «не знаю»! Геть! Біжи до пастора!

Служник.

Милостивий пане!

Франц.

Ти щось бурмотиш? Ти вагаєшся? (Служник поспішно вибігає). Що? Уже й холопи мої повстають! Небо й пекло! Усе проти мене в змові.

Д а н і е л ь (приходить з ліхтарем).

Господарю мій...

Ф р а н ц.

Ні, я не тремчу, це був тільки сон! Ще мертві не воскресають... Хто каже, що я зблід і тремчу? Мені так легко й так гарно!

Д а н і е л ь.

Ви бліді, як смерть, ваш голос тремтить і за-
никується.

Ф р а н ц.

У мене лихоманка. Коли прийде пастор, то скажеш, що в мене лихоманка. Треба буде мені завтра пустити кров, скажеш пасторові.

Д а н і е л ь.

Може дозволите мені накапати бальзаму на
цукор?

Франц.

Так, на цукор. Пастор не одразу прийде. Мій голос тремтить і зникається, накапай бальзаму на цукор.

Даніель.

Дайте мені ключі, я візьму вниз у шафі...

Франц.

Ні, ні, ні! Залишайся! Або я піду з тобою! Ти бачиш, я не можу zostаватися сам, я міг би, ти ж бачиш... зомліти... коли я залишуся сам. Не треба, не треба! Воно й так пройде, ти залишайся.

Даніель.

О, ви серйозно хворі.

Франц.

О, так, так, у цьому вся справа... а хвороба запаморочує мозок і викликає химерні, ска-

жені сни... Сни ж нічого не значать. Правда, Даніель? Сни ж бувають від шлунку, і сни нічого не значать... Мені оце снівся веселий сон. (Він зомлів).

Даніель.

Єзус Марія! Що це? Георг! Конрад! Бастіан! Мартин! одгукніться ж! (Трусить його). Єзус Марія! Отямтеся ж! А то ще й вийде, що він умер через мене. Боже, зглянься з мене!

Франц (напівсвідомий).

Геть... геть... що ти трусиш мене, огидний скелете? Ще ж мертві не воскресають!

Даніель.

Ой, лихо мені! Він збожеволів.

Франц (мляво підводиться).

Де я?.. Це ти, Даніель? Що я сказав? Не зважай ні на що! Я збрехав, що б там не було... Підійди ж, поможи встати! Це я знепритомнів... бо я... бо я... не виспався.

Д а н і е л ь.

Якби хоч Іоганн прийшов... я гукатиму на поміч, я покличу лікарів.

Ф р а н ц.

Залишайся! Сідай коло мене на цій канапі... Так, ти чоловік розумний, добрий чоловік. Я, тобі розкажу.

Д а н і е л ь.

Не зараз, колись іншим разом. Я вас покладу на ліжко. Вам потрібний спокій.

Ф р а н ц.

Ні, я прошу тебе, дай я тобі розкажу, щоб ти посміявся з мене як слід... Так от, мені снилось, що я був на пишному бенкеті, у мене прекрасний був настрій, і я лежав хмільний на траві у садку, коли раптом... це було опівдні... раптом... кажу ж тобі, посмійся з мене як слід!..

Д а н і е л ь.

Раптом?

Франц.

Раптом неймовірний грім ударив мене у вуха, я підвівся, здригаючись, і от я ніби побачив, як весь горизонт запалав колосальним полум'ям, і гори, і ліси, і міста розтопилися, немов віск у печі, і ураган, виючи, знищив море, небо й землю. І от загуло, як з мідних сурм: земле, віддай своїх мертвих; віддай своїх мертвих, море! І голі поля почали тріскатись і викидати черепи і ребра, і щелепи, і кості, і вони з'єднувалися в людські тіла і котилися безмежним живим потоком. І от я глянув угору, і от я стояв коло підніжжя громового Сіная і підмною і надо мною юрбилися юрби, а вгорі на чолі Сіная на трьох вогненних тронах троє, від погляду яких тікало усе, на цім світі створене...

Даніель.

Це ж чисто портрет судного дня.

Франц.

Правда ж, дурне верзіння? І от вийшов один, як зоряна ніч, і в руді в нього було залізне

кільце, і він держав його між сходом і заходом і сказав: «Вічне, святе, справедливе, правдиве! Є тільки одна правда, є тільки одна чеснота! Лихо, лихо, лихо гробакові, що сміє сумніватись!..» Тоді вийшов другий, він мав у руді блискуче дзеркало, він держав його між сходом і заходом і сказав: «це дзеркало є істина; спадають лицемірство і маски...» Тоді я злякався, і всі люди, бо ми бачили: у страшному дзеркалі гадючі одбивались, тигрові, леопардові обличчя... Тоді вийшов третій. В руді у нього залізні були терези, він держав їх між сходом і заходом і сказав: «підійдіть сюди, діти Адамові... я зважую мислі на терезах мого гніву, я важу діла лютою вагою моєї помсти...»

Д а н і е л ь.

Боже, зглянься з мене!

Ф р а н ц.

Всі стояли бліді, як сніг. Страшне чекання калаталося в кожного в грудях, і от я ніби почув своє ім'я, перше назване громами гори, і мозок захляв у костях моїх, і я клацав зубами. І от задзвеніли терези, загриміли скали, і по-

чали йти години одна по одній повз ліву чашу терезів, і одна по одній вкидали туди смертні гріхи.

Д а н і е л ь.

О, бог хай простить вас.

Ф р а н ц.

Він не простив... Уже виросла ціла гора на чаші, але друга, повна крові спасителя, все ще переважувала її... Нарешті прийшов старий чоловік, зігнутий лихом, кусаючи себе в руку від лютого голоду, всі очі боязко відвернулись від чоловіка, я впізнав його. Він одрізав пасмо свого срібного волосся, кинув його на чашу гріхів, і от вона пішла вниз, униз, у безодню, а чаша спокути злетіла високо вгору!.. Тоді я почув голос зі скал: «Милосердя, милосердя усім грішникам на землі, і тим, що в безодні! Ти один засуджений...» (Глибока пауза). Ну, чого ж ти не смієшся?

Д а н і е л ь.

Як я можу сміятись, коли мороз проймає мене?
Сни від бога.

Франц.

Тьфу на тебе! Тьфу на тебе! Не кажи цього. Назви мене дурнем, тупим забобонним дурнем! Зроби це, любий Даніель, я прошу тебе. Добре посмійся з мене.

Даніель.

Сни нам — від бога. Я молитимусь за вас.

Франц.

Ти брешеш, кажу я. Іди цю ж мить, біжи, лети, одшукай пастора, скажи, щоб поспішав, щоб поспішав; але я кажу тобі — ти брешеш.

Даніель (виходячи).

Милосердя боже на вас!

Франц.

Хлопська мудрість, хлопський страх!.. Ще ж невідомо, чи згадається колись минуле, або чи є всевидюще око на небі... Гм, гм, хто це мені

підказав? Чи є хтось, хто помститься на небі?.. Ні, ні! Так, так, щось жахливо сичить мені: є хтось, хто помститься на небі. Цієї ж ночі мене поведуть до того, хто помститься на небі! Ні, кажу я... жалюгідна схованка, куди хоче втекти боягуз... Пустиня, пустка, нема нічого там за зорями... А коли щось є? Ні, ні! Немає нічого! Я наказую, щоб не було нічого! А коли все ж таки є, лихо тобі, коли там тобі врахується, коли тобі ще цієї ночі врахується! Що це проймає мене аж до костей?.. Умерти! Чом це слово так чіпляється до мене? Відповідати перед тим, чия помста там над зорями... І коли він справедливий, вдовиці і сироти, пригноблені, замучені скиглять до нього, і коли він справедливий?.. за що вони страждали? для чого ти з них знущався?..

Пастор Мозер увиходить.

Пастор Мозер.

Ви послали по мене, шановний пане. Я дуже здивований. Це вперше в моїм житті! Чи ви збираєтесь кепкувати з релігії, чи ви вже починаєте тремтіти?

Ф р а н ц.

Кепкувати чи тремтіти, зважаючи на те, яку ти мені даси відповідь ... Чуєш, Мозер, я доведу тобі, що ти дурень, чи що ти хочеш зробити дурнів із тих людей? А ти мені будеш відповідати. Чуєш? Ти будеш мені відповідати життям своїм.

М о з е р.

Ви викликаєте вищого від мене перед свій суд.
Вищий колись дасть вам відповідь.

Ф р а н ц.

Тепер я хочу знати, тепер, зараз, щоб не зробити непростимої дурниці, звертаючись в біді до хлопського ідола. Я часто тобі гукав за склянкою бургундського вина: «Нема бога!» Тепер я кажу тобі серйозно: його немає! Ти мушиш спростовувати це всією зброєю, яка в тебе є, але я здмухну її одним подихом.

М о з е р.

Якби ти так легко міг здмухнути грім, що

стопудовою вагою паде на твою горлу душу. Цей усезнавчий бог, якого ти, дурень і злочинець, нищиш серед того, що він створив, не потребує оборони смертних уст. Він так само великий у твоїх злочинствах, як і в посмішці переможної чесноти.

Франц.

Прекрасно, піп. Таким ти мені подобаєшся.

Мозер.

Я стою тут з доручення вищого господаря і розмовляю з гробаком, таким, як я, якому й не хочу подобатись. Правда, це було б чудо, якби я міг переконати твою уперту злобу... Але коли така тверда твоя певність, для чого ти покликав мене? Скажи мені, для чого ти покликав мене серед ночі?

Франц.

Бо мені нудно і навіть гра в шахи мене не розважає. Я розважатимусь тим, що буду гризтися з попом. Ти мене не злякаєш вигаданими

страхами. Я знаю, що на вічність надіються ті, кому тут не пощастило; але вони гірко розчаруються. Я завжди читав, що наше існування залежить від кровобігу і з останньою краплею крові щезають думки і дух. Дух супроводить усі слабості тіла, значить, він пропаде, коли тіла не буде, він зникне, коли тіло згниє. Нехай крапля води потрапить у твій мозок, і от у житті твоїм настане раптова пауза, що межує з небуттям і далі може перейти в смерть. Почування — це вібрація струн, і зламаний клавір не може звучати. Коли я поруйную усі свої замки, коли розіб'ю цю Венеру, то де буде їх краса і симетрія? Так от така ж і твоя не смертельна душа.

Мозер.

Це філософія вашого одчаю, але ваше власне серце, яке при цій думці, здригаючись, калатається в грудях, спростовує вас. Єдине слово: ти мушиш умерти! — розриває павутиння цих доказів!.. Я пропоную вам пробу: коли ви перед смертю не втратите стійкості, коли ваші погляди вас і тоді не покинуть — то ваша правда; коли ж у вас буде хоч найменший страх перед смертю — лихо вам! Ви самі себе обдурили.

Ф р а н ц (збентежено).

Коли в мене буде страх перед смертю?

М о з е р.

Я бачив чимало таких нещасних, що до цього моменту змагалися з істиною, але перед смертю обман розкривається. Я буду стояти коло вашого ліжка, коли ви будете вмирати...— Я охоче подивився б, як умирає тиран...— Я стоятиму коло вас і буду дивитись вам просто в вічі, коли лікар візьме вашу пітну холодну руку і не відчує слабий завмерлий пульс, подивиться на вас і, знизавши плечима, скаже страшні слова: «Людська поміч вам не потрібна». Дивіться ж, о, дивіться ж, щоб вам не було тоді, як Річардові або Неронові.

Ф р а н ц.

Ні, ні!

М о з е р.

І це «ні» тоді зробиться жахливим «так»...

Внутрішній суд, який ви не можете підкупити скептичним роздумуванням, збудиться тоді і судитиме вас. Але це буде пробудження таке, як у того, кого заживо поховано на цвинтарі; це буде каяття самогубця, коли він не завдав собі смертельного удару і не може його вернути; то буде блискавка, що враз спалахне над темрявою всього вашого життя, це буде один погляд, і коли ви й це витримаєте, значить, була ваша правда.

Ф р а н ц (схвильований ходить по кімнаті).

Попівський мотлох! Попівський мотлох!

М о з е р.

Тоді вперше мечі вічності понижуть вашу душу і тоді вперше буде запізно... Думка про бога збуджує страшного сусіду, він зветься суддя. Бачите, Моор, життя тисяч людей було у вашій долоні, і з тисячі дев'ятого дев'ятого дев'ять ви зробили нещасними. Вам не вистачає тільки римського царства для того, щоб бути Нероном, тільки Перу, щоб бути Пізарром. Невже ж ви думаєте, бог допустить, щоб один чоловік ха-

зійнував у своїй державі, як лютий тиран, і перевертав усі закони? Невже ви думаєте, що ці дев'ятсот дев'яносто дев'ять існують для того, щоб пропасти, щоб бути іграшкою вашої сатанинської гри? О, не думайте цього, кожна хвилина, яку ви їм відібрали, кожна радість, яку ви їм отруїли, довершеність, до якої ви їх не допустили, всі вони будуть правити з вас, і коли ви зумієте дати відповідь, Моор,— значить, була ваша правда.

Франц.

Годі! Ні слова більше! Чи ти хочеш, щоб я скорився твоїм темним витівкам?

Мозер.

Знайте, людська доля чудесно, вірно зрівноважена. Та чаша терезів, що опускається в цій житті, підійметься в іншій, і та, що підіймається тут, опуститься там, але те, що тут було тимчасовим стражданням, буде там вічною радістю; що тут було тимчасовою радістю, там буде вічним одчаєм.

Франц (дико наступаючи на нього).

Щоб тебе громом побило, ти брешеш! Я вирву
брехливий язик з твого рота!

Мозер.

Ви вже почуваете вагу істини? Так скоро? Ще ж
я не дійшов до доказів. Я ще доведу вам...

Франц.

Мовчи! Іди в пекло з своїми доказами! Душа
зникає, кажу я тобі, не хочу слухати твоїх
доказів.

Мозер.

Тим то скиглять духи безодні, але той, що
на небі, хитає головою. Чи ви гадаєте втекти
від помсти судді в порожню пустиню вічного
нічого? Чи ви будете в небі — він там. Чи ви
сховаєтесь в печері — він знову там. І коли б
ви сказали ночі: оповинь мене! і темряві —
сховай мене, то темрява запалає навколо вас
і ніч стане як день навколо засудженого...

Але ваш не смертельний дух противиться слову
і перемагає сліпу вашу думку.

Франц.

Але я не хочу бути не смертельним... Хай буде там хто завгодно, це мене не цікавить. Я примушу його знищити мене! Я доведу його до сказу, щоб він мене знищив. Скажи, який найбільший гріх, що найдужче його дратує?

Мозер.

Я знаю тільки два. Але люди їх не роблять,
і люди за них не карають.

Франц.

Які ж це гріхи?..

Мозер (дуже поважно).

Отцеубивство зветься один, братоубивство —
другий... Але чого ви одразу так зблідли?

Франц.

Що, старий? З ким ти в спілці, з небом чи
з пеклом? Хто сказав тобі це?

М о з е р.

Лихо тому, в кого ці гріхи є на серці! Краще б він ніколи не родився! Але не турбуйтеся, у вас немає вже ні брата, ні батька.

Ф р а н ц.

Що?.. І над ці немає гріхів? Згадай краще... смерть, небо, вічність, прокляття залежать від твого язика... Немає більше над ці?

М о з е р.

Нема ні одного гріха більшого над оці!

Ф р а н ц (упав на стільця).

Знищення! Знищення!

М о з е р.

Радійте ж, радійте ж! Радійте з вашого щастя... З усіма вашими злочинствами ви все таки ще святий проти отцеубивців. Прокляття, яке впаде на вас, мов пісня любові супроти того, яке чекає на отцеубивцю...

Франц (схопився на ноги).

Іди в тисячу могил, сово! Хто кликав тебе сюди?
Іди, кажу я, не то я проколю тебе шпагою!

Мозер.

Невже попівський мотлох може так дошкулити
філософові? Здмухніть його одним подихом!
(Вийшов).

Франц сіпається на своєму кріслі. Глибока пауза.

Служник (поквапливо).

Амалія втекла, граф зник невідомо куди!
Вбігає зляканий Даніель.

Даніель.

Милостивий пане! Загін скажених верхівців
летить вниз по вулицях, кричать: «Ріж, рубай!»
Усе село сполошилось.

Франц.

Іди скажи, щоб дзвонили у всі дзвони, щоб усі

Йшли в церкву... щоб падали всі на коліна...
щоб молились за мене... Повипускати всіх
в'язнів, я відплачу бідним за все удвічі й утричі.
Я... то йди ж... Поклич сповідника, щоб він
поскидав з мене гріхи... Ти ще не пішов?

Чути шум, заколот.

Даніель.

Боже, прости мені гріхи мої! Як мені це розу-
міти? Ви ж мене завжди викидали з дому, коли
я молився, шпурляли мені в голову біблію...

Франц.

Ні слова про це! Умерти! Ти чуєш? Умерти!..
А то буде запізно!.. (Чути, як лютує Швайдер).
Молись же, молись!

Даніель.

Я завжди вам казав... ви так зневажали мо-
литву... Але я казав, я казав, зважайте, коли
прийде біда, коли будете ви по шию в воді, ви
віддасте всі скарби на землі за одне благо-
честиве зітхання... Ви бачите? Ви, гримали на
мене! От вам! Ви бачите?

Ф р а н ц (бурхливо обіймає його).

Прости, любий, золотий, бриліантовий Даніель,
прости... Я одягну тебе з ніг до голови... То
молись же... Я зроблю тебе багатим чоловіком...
я зроблю... То молись же... я заклинаю тебе...
я на колінах заклинаю тебе... Клянусь чортом!
Молись же! (Сум'яття на вулицях. Крик, гуркіт).

Ш в а й ц е р (з вулиці).

Вперед! Бийте! Ламайте двері! Я бачу світло.
Це мабуть він?

Ф р а н ц (на колінах).

Слухай моєї молитви, боже на небі!.. Це вперше... і більше цього не буде... вислухай мене,
боже на небі!

Д а н і е л ь.

Що таке? От такої! Та це ж безбожна молитва!
Натовп народу.

Н а р о д.

Злодії! Убийці! Хто тут галасує так страшно
вночі?

Ш в а й ц е р (у с е щ е з в у л и ц і).

Оджени їх геть, товаришу... Це сатана прийшов по вашого пана... Де Шварц із його людьми? Оточуй замок, Грімм... Бери стіну штурмом!

Г р і м м.

Добувайте вогню! Або ми зійдем нагору, або ж він спуститься вниз... Я підпалю його зали.

Ф р а н ц (м о л и т ь с я).

Я не був звичайний убийця, господи мій... Я не займався ніколи дрібницями, господи мій!..

Д а н і е л ь.

Помилуй нас, боже! І молитви його — гріх!
(Летять каміння і головні, випадають шибки. Замок горить).

Ф р а н ц.

Я не можу молитись... Тут, тут! (Показує на груди й на лоб). Тут усе посохло, зів'яло. (Встає).

Ні, я не хочу молитись... Я не дам небу цієї перемоги. Я не дам пеклу глумитися з мене...

Д а н і е л ь.

Єзус Марія! Поможіть! Рятуйте! Весь замок горить.

Ф р а н ц.

Чуєш, візьми оцю шпагу! Живо! Встроми її в мене, в спину, щоб не прийшли ці мерзотники глумитися з мене. (Вогонь розростається).

Д а н і е л ь.

Боронь боже! Боронь боже! Я не можу нікого передчасно послати на небо... (Він утік).

Ф р а н ц (скажено дивиться йому услід.
Після паузи).

У пекло, ти хочеш сказати! Справді, я щось таке відчуваю... (Божеволіючи). Чи це ваші різучі звуки, чи це ваше сичання, змії безодні?.. Вони підходять сюди, вони вже біля дверей... Чому я сахаюсь цього гострого леза?.. Двері тріщать... падають... Немає рятунку!.. Ну, так

зглянься ж хоч ти з мене! (Він зірвав свій золотий шнур і задушився).

Швайцер із своїми людьми.

Ш в а й ц е р.

Де ти, душогубе?.. Ви бачили, як вони тікали?.. Небагато ж у нього друзів! Де сховадась ця бестія?

Г р і м м (наткнувся на труп).

Стривай, що тут лежить на дорозі? Присвітить сюди!

Ш в а р ц.

Він попередив нас, сховайте шпаги. Ог він лежить, як дохла кішка.

Ш в а й ц е р.

Мертвий? Що? Мертвий? Умер без мене... Брехня, кажу я... Гляньте, як він підхопиться зараз!.. (Трусить його). Гей, ти! Є інтересна справа — можна вбити батька!

Г р і м м.

Не старайся. Він мертвий, як колода.

Ш в а й ц е р (відступив від нього).

Так! Він не радіє... Він мертвий, як колода...
Повертайтеся назад і скажіть отаманові: він
мертвий, як колода... Мене він більше не по-
бачить. (Вистрелив собі в голову).

ДРУГА СЦЕНА

Той самий ліс, що в останній сцені четвертого акту.
Ст. Моор сидить на камені. Проти нього розб. Моор.
У лісі розташувались розбійники.

Розб. Моор.

Він ще не прийшов? (Б'є ножем об камінь, аж
сиплються іскри).

Ст. Моор.

Прощення буде йому карою, подвійна любов —
моєю помстою.

Розб. Моор.

Ні, клянусь гнівом душі моєї! Цього не буде.
Я цього не хочу. Свій чорний злочин він по-
тягне за собою на той світ!.. задля чого я його
вбив?

Ст. Моор (заплакав).

О, моя дитино!

Розб. Моор.

Що?.. Ти плачеш за ним?.. Біля цієї башти?

Ст. Моор.

Милосердя! О, милосердя! (Ламаючи руки). От...
от зараз судять моє дитя.

Розб. Моор (злякано).

Яке?

Ст. Моор.

О! Що це за питання?

Розб. Моор.

Нічого! Нічого!

Ст. Моор.

Чи ти прийшов кепкувати з мого лиха?

Розб. Моор.

Зрадлива совість! Не зважайте на мої слова!

Ст. Моор.

Так, я мучив сина, і другий син мусів за те мене мучити, це перст божий... О, мій Карл! мій Карл! Коли б ти явився мені, щоб простити! Простити мене! О, прости мене!

Розб. Моор (швидко).

Він прощає вам! (Збентежено). Коли він вартий бути вашим сином, він прощає вам!

Ст. Моор.

О, він був занадто гарний для мене, але я піду

Йому назустріч, із своїми слізьми, із своїми
безсонними ночами, із своїми лютими снами,
я обійму коліна... я кричатиму... я кричатиму
вголос: я согрішив перед небом і тобою. Я не
вартий, щоб ти називав мене батьком.

Розб. Моор (дуже зворушений).

Ві дуже його любили, другого вашого сина?

Ст. Моор.

Про це знає небо. Для чого я дав себе обду-
рити підступам злого сина? Колись я був щас-
ливим батьком серед батьків. Коло мене цвіли
мої діти, повні надії, але... о, нещаслива година!
злий дух увійшов у серце мого сина; я пові-
рив змієві... Пропали обидва сини мої. (Затуляє
собі обличчя). О, я глибоко почуваю те, що ска-
зала мені Амалія. Дух помсти промовляв її
устама. Надаремно ти, вмираючи, простягатимеш
руки свої за сином, даремно тобі буде здава-
тись, що ти береш теплу руку свого Карла, він
ніколи не стоятиме біля твого ліжка.

Розб. Моор (відвернувшись од нього, подає йому
руку).

С т. М о о р.

О, якби це була рука мого Карла!.. Але він лежить далеко у тісній домівці, він спить залізним сном, він не почує голосу моєї жалоби... Лихо мені! Умерти в обіймах чужинця... Нема сина, що міг би закрити мені очі.

Р о з б. М о о р (страшно схвилюваний).

Тепер воно мусить статись... тепер! (До розбійників). Залиште мене самого... Проте... хіба ж я можу знову подарувати йому сина? Я не можу знов подарувати йому сина... Ні! Я цього не зроблю!

С т. М о о р.

Як, друже? Що ти там шепочеш?

Р о з б. М о о р.

Твій син... так, старий чоловіче... (Заникуючись).
Твій син... навіки пропав...

С т. М о о р.

Навіки?

Розб. Моор (у страшній скруті, дивлячись до неба).

О, тільки на цей раз! Дай силу душі моїй ...
Тільки на цей раз підтримай мене!

Ст. Моор.

Ти сказав навіки?

Розб. Моор.

Не питайся! Я сказав: навіки!

Ст. Моор.

Чужинцю, чужинцю! Для чого ти витяг мене із башти?

Розб. Моор.

А що, як?.. Коли б я зараз схопив його благословіння... украв би, як злодій, і втік із священною добиччю?.. Батьківське благословіння, кажуть, ніколи не пропадає.

С т. М о о р.

І Франц мій теж пропав?

Р о з б. М о о р (падає перед ним ниць).

Я зламав замки твоєї в'язниці... Благослови мене!

С т. М о о р (з болем).

Лихо, ти мусів знищити сина, рятуючи батька!.. Але бог милосердний без краю, а ми, бідні черви, засинаємо з гнівом на серці. (Кладе свою руку розбійникові на голову). Будь щасливий за своє милосердя!

Р о з б. М о о р (встає сумний).

О, де моя мужність? мої жили хлянуть, ніж випадає з рук...

С т. М о о р.

Як розкішно, коли брати мирно живуть одне з одним як роса, що з гір упадає на квіти...

Навчись заслужити цю насолоду, молодий чоловіче, і ангели неба купатимуться в проміннях твоєї слави. Твоя мудрість хай буде мудрістю сивого волосся, але твоє серце ... твоє серце хай буде серцем невинної дитини.

Розб. Моор.

Я передчуваю цю насолоду. Поцілуй мене, святий діду!

Ст. Моор (цілує його).

Уявляй собі, що це поцілунок батька, і я буду думати, що цілую свого сина... Ти ще можеш плакати?

Розб. Моор.

Я думав, що це поцілунок батька!.. Лихо мені, коли вони його зараз приведуть. (Увіходять німою траурною процесією товариші Швайцера, схиливши голови, затуливши лиця).

Розб. Моор.

О, небо! (Відступив остороп, ніби хоче схватись).

Вони проходять повз нього. Він не дивиться на них.
Глибока пауза. Вони спинилися).

Г р і м м (низьким голосом).

Отамане мій! (Розбійник Моор не відповідає і одступає далі).

Ш в а р ц.

Дорогий отамане! (Розбійник Моор одступає далі).

Г р і м м.

Ми не винні, отамане.

Р о з б. М о о р (не дивлячись на них).

Хто ви такі?

Г р і м м.

Ти не дивишся на нас! Твої вірні!

Р о з б. М о о р.

Лихо вам, коли ви були мені вірні!

Грімм.

Останнє прощання від твого слуги Швайцера ...
Він не повернеться, твій слуга Швайцер.

Розб. Моор.

То ви не знайшли його?

Шварц.

Знайшли мертвого.

Розб. Моор (радісно схоплюючись).

Дякую тобі, вічний керманичу!.. Обійміть мене,
діти мої... Віднині милосердя буде нам лозун-
гом... То й це, значить, минулось?.. Мину-
лось усе!

Нові розбійники. Амалія.

Розбійники.

Гей, гей! Оце здобич, розкішна здобич!

Амалія (волосся їй розпущене).

Вони кричать, що мертві воскресли на голос

Його ... мій дядя живий у цьому лісі... Де він?
Карл! Дядю!.. О! (Кидається до старого).

С т. М о о р.

Амалія! Дочко моя! Амалія! (Держить її в обіймах).

Р о з б. М о о р (одсахнувшись).

Хто привів цей образ перед мої очі?

А м а л і я (вирвалась від старого, побігла до розбійника і обняла його у захваті).

Він мій! О, зорі! Він мій!..

Р о з б. М о о р (вириваючись від неї, до розбійників).

Гей, ви! збирайтесь! В похід! Диявол зрадив мене.

А м а л і я.

Наречений мій! ти лютуєш? О! З радощів!
А чому ж я така нечутлива, серед блаженства така холодна?

Ст. М о о р (підводячись).

Наречений? Дочко! Дочко! Наречений?

А м а л і я.

Вічно його! Вічно, вічно, вічно мій! О, сили небесні! Здійміть з мене цю смертельну насолу, щоб я не розтала під її вагою.

Р о з б. М о о р.

Одірвіть її від мене! Убийте її! Убийте його! Мене! Вас! Всіх! Гине весь світ! (Він хоче тікати).

А м а л і я.

Як? Куди? Любов!.. Вічність!.. Блаженство!.. безконечність! А ти тікаєш?

Р о з б. М о о р.

Геть! Геть!.. Нещасна наречена! Дивись сама, питай сама! Слухай!.. Нещасний батько! Дай мені навіки втекти від вас!

Амалія.

Піддержіть мене. Заради бога, піддержіть мене...
Стає темно перед очима... Він тікає!

Розб. Моор.

Надто пізно! Даремно! Твоє прокляття, батько...
не питайся в мене нічого... Я... я... твоє прокляття...
Те прокляття, що мені послали від тебе... Хто заманив мене сюди? (Витягнувши шпагу,
наступає на розбійників). Хто з вас заманив мене
сюди? Ви, посланці пекла? То умри ж, Амалія!..
Умри, батьку! Умри через мене втретє...
Ті, що тебе урятували — розбійники і убийці!
Твій Карл — їх отаман! (Старий Моор умирає).

Амалія стоїть німа і нерушима, як статуя. Уся банда
застигла в мовчанці.

Розб. Моор (стукається об дерево).

Душі тих, кого я задушив у мить любові...
тих, кого я розстрошив серед тихого сну, тих...
га-га-га! Ви чуєте, як порохова башта вибухає
над ложами хворих? Ви бачите, полум'я охоплює
колиски немовлят? Це шлюбний факел!

Це весільна музика... О, він не забуває, він
уміє комбінувати... Ось чому в мене віднято
блаженство любові! Ось чому мене скарано
блаженством любові!.. Оце розплата!

А м а л і я.

Це правда? Володарю неба! Це правда!.. Що
я зробила, я, невинна овечка? Я любила цього!..

Р о з б. М о о р.

Це більше, ніж може перенести людина. Я чув,
як смерть з тисячі дул свистіла на мене, і не
одступив ні на крок. Невже я тепер навчуся
тремтіти перед жінчиною? Тремтіти, як жін-
щина?.. Ні, жінчина не подолає моєї мужно-
сті!.. Кров, кров, це тільки хвилинна слабкість...
Мені треба напитися крові... це пройде. (Він хоче
тікати).

А м а л і я (обіймає його).

Убийця! Диявол! Я не можу відпустити тебе,
ангел!

Розб. Моор (одштовхнув її від себе).

Геть, фальшива гадюко! Ти хочеш глумитись із скаженого, але я несу присуд тиранам... Що? ти плачеш? О, лиха оманлива доле! вона вдає, ніби плаче, ніби одна душа ще може плакати за мною? (Амалія обіймає його). О! Що це? Вона не плює в мене, не відштовхує від себе... Амалія, чи ти забула? Чи ти знаєш, кого ти цілуєш, Амалія?

Амалія.

Єдиний мій, нерозлучний!

Розб. Моор (роздвітає в екстазі).

Вона прощає мене, вона любить мене! Я чистий, як світанок, вона любить мене! О, дякую тобі слізною, небесне милосердя! (Він падає на коліна, плаче ревно). Повернувся мир у мою душу, мука скінчилась, немає вже пекла... Дивись, о, дивись, як діти сонця плачуть в обіймах дітей диявола... (Устаючи, до розбійників). То плачте ж і ви! Плачте, плачте! Ви ж такі тепер щасливі... О, Амалія! Амалія! Амалія! (Він приник до її уст, вони застигли у мовчанці).

Розбійник (люто).

Стій, зраднику!.. Зараз же пусти цю руку... або я скажу тобі слово, від якого тобі лящатиме в вухах, і будуть цокотіти зуби! (Роз'єднує їх шпагою).

Старий розбійник.

Згадай про богемські ліси! Ти чуєш? Ти боїшся? Про богемські ліси згадай! Зраднику! Де твої клятви? Хіба так забувають рани? Коли ми віддали щастя, честь і життя задля тебе, стояли, як стіна, приймали замість тебе удари, як щити... хіба ти не підніс тоді свою руку для залізної клятви, хіба не поклявся ніколи нас не покидати, як ми не покидали тебе?.. Нечесний зраднику! І ти хочеш відійти від нас заради дівки!

Третій розбійник.

Ти ламаєш клятву, дух Роллера, яким ти клявся перед нами, почервоніє від твоєї підлоти і вийде збройний з могили, щоб тебе покарати!

Розбійники (топчуться, зриваючи з себе одягу).
Подивись! Подивись! Ти знаєш ці шрами? Ти

наш! Кров'ю серця свого ми купили тебе у власність свою! Ти наш! І хоч би прийшли всі архангели... Марш з нами! Жертва за жертву!
Амалію за банду!

Розб. Моор (упустив руку Амалії).

Кінець!.. я хотів повернутись і піти до свого батька, але той, хто на небі, сказав, цього не повинно бути! (Холодно). Мізерний дурень я, як я міг цього хотіти? Хіба ж може такий грішник повернутись? Великий грішник не може повернутись ізроду, я мусів давно це знати... Заспокойся, я прошу тебе! Це ж справедливо! Я не хотів, коли він звертався до мене; тепер, коли шукаю його, він не хоче — це справедливість... Не дивись так страшно... я йому непотрібний! У нього так багато створінь, він легко може обійтись без одного. І цей один — я... Ходім, товариші!

Амалія (затримує його).

Стій! Стій! Убий мене! Убий же мене! Покинута знову! Візьми твою шпагу і зглянься з мене!

Розб. Моор.

Хай зглянеться з тебе, кому охота... я тебе
не уб'ю.

Амалія (обіймаючи його коліна).

О! заради бога, заради милосердя, я вже не
хочу любові, я знаю, що наші зорі розлучилися
і там, на небі... я прошу тільки смерті... По-
кинута, покинута! зрозумій це слово в усій
страшній повноті, покинута! Я не можу цього
перенести, бачиш, ні одна жінка не може
цього перенести. Смерть — єдине моє прохання.
Дивись, рука моя тремтить, у мене немає сили
завдати собі удар. Я боюсь блискучого леза...
Тобі ж це так легко, так легко, ти ж майстер
убивства, то вийми ж свою шпагу, і я буду
щаслива!

Розб. Моор.

Ти будеш щаслива сама, сама? Геть! Я не
вбиваю жінок!

Амалія.

А! Душителю! Ти можеш убивати тільки щас-

ливих, ти обминаєш тих, кому набридло життя!
(Підповзає до розбійників). То згляньтеся з мене,
ви, катові учні! У поглядах ваших я бачу кри-
ваве співчуття, розраду для мене, нещасної!..

Ваш майстер уміє тільки нахвалятися.

Розб. Моор.

Женщино, що ти сказала? (Розбійники одверта-
ються).

Амалія.

Нема друга! І між цими нема ні одного друга?
(Вона устає). Тоді Дідона навчить мене вмерти!
(Вона хоче йти, один розбійник націляє на неї).

Моор.

Стій! Хто сміє?.. кохана Моора умре від руки
Моора! (Він убиває її).

Розбійники.

Огамане, отамане! що ти робиш? Ти збоже-
волів!

Розб. Моор (як закам'янілий дивиться на труп).

Вона вмирає! Ще одна конвульсія, і все... Ну,

то що ж, ви ще чогось вимагаєте від мене? Ви віддали мені життя, життя, що вже не було ваше, життя, повне огиди й сорому — я зарізавав вам ангела! Ну же, дивіться ж! Ви задоволені?

Грім.

Ти заплатив свій борг з лихвою. Ти зробив, чого не зробив би ні один чоловік задля своєї честі. Ходімо ж!

Розб. Моор.

Ти сказав це. Правда ж, життя святої за життя злодіїв — несправедливий обмін?.. О, кажу вам, коли б кожного з вас послати на ешафот і вивиривати з нього м'ясо шматок по шматку розпеченими обценьками і так мучити одинадцять гарячих днів, то й те не підняло б оцих сліз. (З гірким сміхом). Шрами, богемські ліси! Правда, правда, за це треба було заплатити.

Шварц.

Заспокойся, отамане, ходімо з нами, не треба дивитися. Веди нас далі.

Розб. Моор.

Стій... Ще одне слово перед тим як іти далі... запам'ятайте собі, злорадні посіпаки, що корились моїм нелюдським наказам. З цієї хвилини я більше не ваш отаман... Із жахом і соромом я кладу перед вами цю скривавлену шпагу, під якою ви думали, що маєте право вбивати і плямувати злочинствами світ небесний... Ідіть собі куди хочете... ніколи більше я з вами не матиму діла.

Розбійники.

А, боягузе! Де твої пишні плани? Чи це були мильні бульки, що розлетілись від подиху жінчини?

Розб. Моор.

О, який я був дурень, що думав зробити світ кращим через злочинства і охороняти закони беззаконністю! Я називав це помстою і правом, я взяв на себе, о, провидіння, вирівняти зубці на твоєму мечі і виправляти твої помилки, але... О, дитяча зарозумілість... От я

стою край жахливого життя і, клацаючи зубами, дізнаюсь, що двоє таких, як я, могли б зруйнувати усю будову моральності. Зглянься, зглянься з хлопчача, що хотів творити твоє діло... Тобі належить помста. Тобі непотрібні руки людей. Правда, тепер мені вже несила вернути те, що було. Уже пропало те, що я згубив, і що я звалив, те більше ніколи не встане... Але ще мені залишається одне, чим я можу умилювати ображені закони і відстановити порушений лад. Потрібна жертва... жертва показала б усьому людству силу і велич закону... і ця жертва — я. Я сам мушу умерти за це.

Розбійники.

Заберіть у нього шпагу... він хоче собі заповідати смерть.

Розб. Моор.

Дурні ви, засуджені вічно бути сліпими! Чи ви гадаєте, що можна смертним гріхом спокутувати смертні гріхи? Чи ви думаєте, що гармонія всесвіту покращає від цього фальшивого

звук? (Кидає їм свою зброю зневажливо під ноги).
Я віддамся йому живим. Я йду віддатись у ру-
ки правосуддя.

Розбійники.

Зв'яжіть його. Він сказився!

Розб. Моор.

Я поспішаю не тому, що вони мене не знай-
дуть самі, коли того схоче небесна сила. Але
вони могли схопити мене у сні, чи наздогнати
під час утечі, або взяти силою і мечем, а тоді
я вратив би і ту заслугу, що я вмираю сам,
з власної волі. Для чого мені, як злодієві,
утаювати далі життя, яке в мене взято заранше
небесними силами?

Розбійники.

Хай іде! У нього манія величності. Він хоче
умерти заради того, щоб всі йому дивувались.

Розб. Моор.

За це можна б мені дивуватись. (Поміркувавши).

Я згадую, що балакав тут з бідолохою, який працює у наймах і має одинадцятьох дітей... Тисячу лудорів обіцяно тому, хто живцем приведе великого розбійника. Тому бідоласі можна допомогти. (Він виходить).

ПРИМІТКИ

I

До всієї драми Шіллер обрав епіграфа з афоризмів відомого античного філософа й лікаря Гіппократа: „Що не лікують ліки, лікує залізо, що не лікує залізо, лікує вогонь“. У подлиннику цитата має продовження: „що не лікує вогонь, — тоговилікувати не можна“.

II

ДО ПЕРШОЇ ДІЇ

До сцени першої

До ст. 41.

„Читав пригоди Юлія Цезаря і Олександра Великого“. Франц говорить про біографії відомих політичних діячів (античного суспільства), поширені у XVI ст. як у вигляді перевидань античних латинських і грецьких джерел, так і у німецьких перекладах і переробках. Ці життєписи поширювались з педагогічною метою, щоб виховувати молодь на прикладах історичних „героїв“ — у даному разі рим-

ського диктатора (фактично першого імператора Кая Юлія Цезаря (I ст. до н. ери) та царя македонського Олександра (IV ст. до н. ери).

До ст. 41.

„Життя святого Товія“. Одна з легенд біблій, особливо насичена духом підкорення „божій волі“.

До ст. 42.

Фріна — грецька куртизанка IV ст. до н. ери.

Гауорд і Картуш — відомі розбійники XVIII ст., діяльність яких, спрямована частково і проти представників абсолютистського державного апарату, зробила їх вчинки популярними серед пригнічених верств. Є ціла низка т. зв. „народних книжок“ (лубок) про діяльність Картуша.

До ст. 43.

Франц: „Портрет вашого сина на базарній площі в Лейпцигу“. За середньовічним звичаєм, на базарних майданах біля ганебного стовпа виставляли портрети й описи злочинців, яких не було ввіймано.

До сцени другої

До ст. 56.

Плутарх — відомий грецький письменник I—II ст. н. е., автор надзвичайно популярних у XVII—XVIII ст. біографій історичних діячів античності.

„Йосифа Флавія треба читати“ — тут Шпигельберг згадує про античного іудейського історика Йосифа Флавія (I ст. н. ери).

Геркулес — герой грецької міфології і епосу, уславлений надзвичайною силою і подвигами.

До ст. 57.

Ганнібал — відомий карфагенський полководець III—II ст. до н. ери, керівник воєнних дій проти римської республіки в т. зв. „пунічній (карфагенській)“ війні, один з класиків античної стратегії.

Канни — місто в Італії, біля якого Ганнібал 216 р. до н. ери завдав важкої поразки римському війську.

Сципіон — Сципіон Африканський — відомий римський полководець, який переміг Ганнібала.

Що ж, то цілком олександрійська маніра — натяк на те, що, коли Олександрія стала певним центром античної культури, вже не існувало самостійних грецьких держав і минув „героїчний“ час грецької історії, виспівуваний в античному епосі; олександрійським вченим залишилося лише вивчати й коментувати твори, що з'явилися за часи самостійного існування грецьких міст - держав.

До ст. 58.

Саддукеї — в античній Іудеї IV — I ст. до н. ери — одне з аристократичних релігійно - політичних угруповань.

До ст. 59.

Арміній — вождь германського племені херусків, що у 9 р. н. ери завдав поразки римському війську у Тевтобургському лісі.

Спарта — грецьке місто - держава античної формації, життя якої в уявленні пізніших сторіч стало зразком суворого войовничого виховання.

До ст. 60.

Прод Четвертовласник (Прод Тетрарх) — у I ст. до н. ери правитель Іудеї, який знаходився під протекторатом Римської держави.

До ст. 67.

Слова Шпігельберга про австрійців і короля натякають на події т. зв. „Семирічної війни“ (1756—1763), в якій абсолютистська Прусія боролась з Австрією, Росією й Францією за Сілезію і за гегемонію в південно-західній Німеччині.

С ю л і. Максимиліан де Бетюн, герцог Сюллі (1560—1641), французький полководець і державний діяч, відомий своєю фінансовою політикою.

До ст. 76.

Слова Шпігельберга: „Гребучи на галерах“ означають на каторзі; „залізо бога Вулкана“ — кайдани, які на арестантах заклопував коваль (Вулкан — в античному римському віруванні божество, яке було покровителем ковальської справи).

До ст. 77.

„Побудував собі хату з самої ртуті“ — ліки з ртуті — живого срібла, яких у XVIII ст. вживали проти венеричних хвороб.

До ст. 79.

Птиця Юпітера — орел (з ант. міфології).
„Стережися триногого звіря“ — бережись шибениці.

До ст. 80.

К у р ф ю р с т — у феодальній ієрархії старої Німеччини — великий феодал, з яких складалась рада, що обирала імператора.

А х е р о н — у віруваннях античних греків — ріка „підземного царства“, „пекла“; в античній літературі — символ пекельних страхіть.

До ст. 81.

Орфей — у грецькій міфології — співець, що своїм співом чарував і підкорював усе живе, навіть хижих тварин.

До ст. 84.

Мегера — в античній грецькій релігії — одна з богинь помсти. В переносному розумінні вживається як ви-значення злої жінки.

До сцени третьої.

До ст. 96.

Франц: „В тілі жалюгідного немов Езоп каліки“. Езоп — відомий грецький байкар VI ст. до н. ери; за станом — раб, як говорить про нього легенда; пізніша обробка цієї легенди малює Езопа людиною потворної зовнішності, на що й натякає Франц фон - Моор.

ДО ДРУГОЇ ДІЇ

До сцени першої

До ст. 104.

Слова Франца про мистецтво виготовлювати отруті настої натякають на поширеність різних отрут (як за-собу таємного вбивства) у побуті аристократії XVIII ст.

До ст. 105.

Евменіди (або Ерінії) — богині - месниці з грецької міфології.

До ст. 106.

Фурії — богині - месниці в античній латинській мі-фології.

„Deus ex machina“ — буквально „бог з машини“, натяк на сценічну техніку античного театру, в якому

несподівану розв'язку дії приносило „божество“ — актор, що спускався на сцену при допомозі спеціального механізму.

До сцени другої

До ст. 120—122.

Пісня Амалії вся побудована на матеріалі з відомого античного грецького епічного твору — з „Іліади“ (припис. Гомерові). Пісня натякає на той момент, коли Гектор, син троянського царя Пріама, готується до бою з Ахіллом, одним з грецьких проводирів, який мстить за друга свого Патрокла, вбитого Гектором. **А н д р о м а х а** — жінка Гектора — просить його не виходити на бій з Ахіллом, передчуваючи смерть свого чоловіка. **К с а н ф** — ріка, що текла під Троєю. **К о ц і т** — за віруванням античності — ріка, що тече у „підземному царстві“. **Л е т а** — теж. **Е л і з і у м** — місцевість, де паує вічна весна і куди переносяться після смерті ті з мертвих, які за життя добре слугували богам. Пісня — вільна переробка уривку з „Іліади“ „Прощання Андромахи“.

До ст. 124.

Герман: „Через п'ять місяців після того почалась знову війна поміж Прусією і Австрією“. Мова йде про війну 1756 р., а саме про похід пруського короля Фрідріха II проти австрійської армії, під Прагу.

Шверін — пруський генерал - фельдмаршал, загинув у битві під Прагою.

До ст. 125.

Бій під Прагою — епізод з Семирічної війни, битва 6 травня 1757 р., в якій армія Фрідріха II розбила австрійську армію.

До ст. 135.

Іаков — постать з біблійських міфів, батько легендарного „Йосифа Прекрасного“, проданого своїми братами до Єгипта. Старий Моор натякає на горе Іакова з цього приводу.

До сцени третьої

До ст. 140.

Словами „переходив Іордан“ Шпігельберг натякає на слова біблійського Іакова: „бо я з жезлом своїм перейшов Іордан, а тепер у мене два війська“

До ст. 144.

Афіни — місто - держава в античній Греції, певний час — центр античної грецької культури. Нині — столиця сучасної Греції.

До ст. 146.

Діоген — відомий грецький філософ V — IV ст. до н. ери, про життя якого збереглося багато анекдотів. За одним з них Діоген на питання, що він робить, хочучи з запаленим ліхтарем при денному світлі, відповів: „шукаю людину“.

До ст. 154.

Капуциньська ряса. Капуцини — чернечий католицький орден.

До ст. 157.

Радман: „Клянусь кузнею Плутона!“ Плутон — у римській міфології божество „підземного

царства". Згодом став також божеством плодючості і металів, покровителем металургів античності. „Кузня П.“ — пекло.

До ст. 160.

Жо на Лотова — натяк на біблійську легенду, за якою жінка патріарха Лота, що не послухалась божого поведіння і обернулася назад поглянути на загибель Содома, перетворилася на соляний стовп.

До ст. 162.

Маммона — у біблій — уречівлення багатства, уявленого у вигляді ідола.

Молох — за біблією — божество одного з палестинських племен, з якими воювали іудеї; тому в біблій Молоха негативно протиставляється іудейському богові. У даному разі вживається як назва диявола.

До ст. 166.

Юпітер — найвище божество неба у античних італійських племен. Один з його атрибутів — палиця. Тут натяк на легенду про боротьбу Юпітера проти титанів, яких він переміг.

Пігмеї — легендарні карлики з грецької міфології.

До ст. 174.

Великий Могол — так в європейській науці і побуті звали індійських імператорів XV — XVIII ст.

Леґіон — військове об'єднання в античному римському війську. В часи республіки — біля 6000 вояків, а від Юлія Цезаря — 3600. Вживалось у християнській літературі в розумінні незчисленно великої кількості людей або релігійно-фантастичних „духів“ — ангелів, бісів тощо.

До ст. 177.

Р а й х с г р а ф — звання у феодальній ієрархії Німеччини, яке носили графи, підкорені безпосередньо імперській владі.

Ц е р к в а с в. Д о м і н і к а. Домініканці — католицький чернечий орден, члени якого особливо виявились як агенти інквізиції.

До ст. 178.

І н к в і з и ц і я — організація феодально-церковної реакції, яка чинила жорстокий опір політичному розвитку буржуазії й намагалась жорстокими переслідуваннями припинити розвиток людської думки. Зберігалась як політична сила аж до ХІХ ст. (Іспанія).

Все оповідання Карла Моора про його вбивства натякає на історичних осіб: вюртемберзького міністра Монмартена і фінанц-радника Оппенгеймера.

Патерові слова: „О, ф а р а о н ! ф а р а о н !“ — натяк на фараона Єгипта Мернепта, який, за біблійною легендою, нібито наказав знищити всіх іудейських немовлят.

До ст. 179.

Ф і л і с т и м л я н и — народ на узбережжі Палестини. У біблії змальовано кількавікову боротьбу євреїв з філістимлянами, що, як представники чужої культури, в біблії ототожнюються з поняттям «грішники».

„С т о а р г у с о в и х о ч е й“ . Аргус — легендарна потвора з грецької міфології, що мала по всьому тілі очі, з яких частина ніколи не спала. З цього епітет: Аргус — той, що все бачить.

Ф а р и с е ї — в античній Іудеї — одне з релігійно-політичних угруповань заможної верстви міського населення. Відзначалися пильним виконанням релігійних приписів. Вживається у розумінні релігійний лицедір, ханжа.

До ст. 184.

Сенат — уряд римської республіки і важлива державна установа римської імперії. У даному разі — по-смішкувата назва, яку дає К. Моор магістратові.

ДО ТРЕТЬОЇ ДІЇ

До сцени першої

До ст. 186.

Валгалла — за віруваннями германських народів дохристіанського періоду — місце, де збираються після смерті воїни, що загинули в бою або від зброї; тут „воїн Валгалли“ — у розумінні герой.

До сцени другої

До ст. 202.

Аббадонна — дієва особа з твору нім. письмен. XVIII ст. Клопштока „Мессія“ — „ангел“, який за свої „гріхи“ став „бісом“.

До ст. 208.

„Людина серед зруйнованого Карфагена“ — Марій, відомий римський полководець II—I ст. до н. ери, один з керівників демократичного плебейського руху у громад. війні в Римі. Перебував у Карфагені, зруйнованому перед тим римським полководцем Сципіоном, тимчасово примушений виїхати туди зміцненням аристократичної реакції. В уявленні буржуазної інтелігенції XVIII ст. Марій — постать революційного борця.

До ст. 209.

Ост-Індія — назва, під якою у XVIII ст. розуміли власне те, що зараз вважаємо за Індію.

До ст. 210.

Маршал Саксонський — **Моріц Саксонський** — відомий полководець XVIII ст. „Прогнати за Ганг“ — жартливий вираз в розумінні „далеко“.

До ст. 212.

Робін Гуд — напівісторична постать розбійника з англійської народної творчості (балади про Р. Г. відомі з XIV ст.), в якій англійське селянство XIII ст. бачило борця проти феодального гноблення.

До ст. 213.

Сенека — у д. р. відомий римський письменник **Лудій Анней Сенека** (4 — 65 рр. н. ерп), якому приписується кілька трагедій, що були дуже популярні в новій європейській літературі XVI — XVIII ст.

ДО ЧЕТВЕРТОЇ ДІЇ

До сцени першої

До ст. 221.

Арбелги — місто в Асірії, біля якого **Олександр Македонський** (див. прим. до I дії) завдав рішучої поразки війську іранського царя **Дарія** (2 жовтня 331 р. до н. ерп).

До сцени другої

До ст. 223.

Барбаросса — прізвище німецького імператора **Фрідріха I** (1123 — 1190), буквально — „Руда борода“.

До сцени третьої

До ст. 244.

„**Дзигарі, що кукали**“ — натяк на старовинний годинник з механізмом зозулею, яка кувала кількість годин.

До сцени п'ятої

До ст. 260.

„Бог злодіїв Меркурій сам“. Меркурій у віруваннях античних італійців — бог торгівлі, але також і злодіїв.

До ст. 267.

Немезіда. У грецькій міфології — богиня правосуддя, пізніше богиня помсти.

До ст. 269.

Пісня К. Моора розповідає про відому подію з історії перетворення Рима-республіки на Рим-імперію, а саме про вбивство диктатора Цезаря прибічником рабовласницької республіки — Брутом, який згодом був розбитий при Філіппах (42 р. н. ери). Буржуазна думка у XVIII ст. бачила у постаті Цезаря символ абсолютистської влади, а у постаті Брута — символ республіканського героїзму, символ боротьби проти тиранії.

К а с с і й — один із організаторів змови проти Цезаря, згодом — соратник Брута. Вкоротив собі життя після битви при Філіппах.

До ст. 272.

Перілл — легендарний грецький ливарник, який вплив для Фаларіса — царя м. Агрігент (Сіцилія) мідного бика, пустого всередині. В цього бика кидали ворогів Фаларіса й розводили під биком вогонь. Натяк К. Моора на цю казку слід розуміти, як важкі для нього самого вагання, яких він зазнає, ставши розбійником.

До ст. 274.

Старий Моор зве Германа „вороном“, натякаючи на пророка Ілію (біблія), який, перебуваючи в пустелі, годувався тим, що приносив йому ворон.

ДО П'ЯТОЇ ДІЇ

До сцени першої

До ст. 298.

Сінай — узгір'я на півострові між Азією й Африкою, часто згадане в легендах біблій.

Опис сна Франца скомпонований з різних уривків біблій.

До ст. 306.

Річард. Мозер згадує про англійського короля Річарда III (1452—1485). В зв'язку з тим, як сказано Річарда в історичній хроніці-трагедії В. Шекспіра „Річард III“, Шіллер бачив у цій постаті втілення жорстокості й хитрощів.

Нерон — римський імператор першого ст. н. ери (37—68 рр.), відомий своєю жорстокістю.

До ст. 307.

Пізарро, Франсіско де (1478 — 1541). Відомий своєю жорстокістю й жадністю завойовник південно-американської держави Перу, яку в XVI ст. приєднав до колоній Іспанії.

До сцени другої

До ст. 330.

Шлюбний факел — рита з античного звичая, в якому запалений факел символізував кохання.

До ст. 336.

Дідона — діва особа з поеми римського поета Вергілія (I ст. до н. ери — I ст. н. ери) „Енеїда“, карфагенська цариця, яка, кинута своїм коханцем Енеєм, вкорочує собі життя. На це й натякає Амазія.

З М І С Т

Фрідріх Шіллер та його драма „Роз- бійники“	5
--	---

Р О З Б І Й Н І К И

Перший акт	35
Другий акт	103
Третій акт	186
Четвертий акт	220
П'ятий акт	290
Примітки	343

Редактор
И. ЧЕРЕДНИК
Техкерівник
Я. БРОНШТЕЙН
Коректор
В. ПОТІЄНКО

Ціна 2 крб. 75 коп. Оправа 1 крб. 25 к.

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків,
Донець - Захаржевська, б. Уповноваж.
Головліту № 372. Зам. 83. Тир. 10 000.
11¹/₄ друк. арк.

Видання № 506. Пап. ф. 72x94—38 кг.
5²/₈ пап. арк. 1 пап. арк. 75.000 літ.
Здано в роботу 1-ІІ-36 р. Підписано
до друку 3-ХІ-36 р.

